

Политики и стратегии на ЕУ за заштита на животната средина во Југоисточна Европа

Прирачник за обука за вклучување на граѓанските здруженија од Југоисточна Европа во спроведување на легислативата на Европската Унија од областа на природата

Уредил: Вероника Фердинандова

МЕЃУНАРОДНА УНИЈА ЗА ЗАШТИТА НА ПРИРОДАТА

*Оваа публикација е изработена со поддршка од Европската унија.
Содржината на оваа публикација е единствена одговорност на авторите и не ги одразува мислењата на Европската Унија.*

IUCN, односно Меѓународната унија за заштита на природата, му помага на светот да изнајде прагматични решенија за најтните предизвици во областите на животната средина и развојот.

IUCN работи во областите на биолошката разновидност, климатските промени, енергијата, човековата благосостојба и „позеленување“ на светската економија преку поддршка на научни истражувања, управување со проекти насекаде низ светот, како и преку обединување на владите, невладините организации, Обединетите нации и компаниите со цел заеднички да развиваат политики, закони и најдобра пракса.

IUCN е најстарата и најголемата организација за заштита на животната средина во светот, со повеќе од 1000 членови од редовите на владите и невладините организации и речиси 11000 експерти-волонтери во 160 земји. Работата на IUCN ја поддржуваат над 1000 вработени во 60 канцеларии и стотици партнери од јавниот, невладиниот и приватниот сектор од сите делови на светот.

www.iucn.org

Означувањето на географските ентитети во оваа публикација и презентацијата на материјалот не имплицираат какво било мислење од страна на IUCN за правниот статус на која било земја, територија или област, ниту за правниот статус на нивните власти, како ни за нивните надворешни или внатрешни граници.

За целите на оваа публикација, името Македонија се однесува на Поранешната Југословенска Република Македонија.

Ставовите изразени во оваа публикација не секогаш ги одразуваат ставовите на IUCN.

IUCN и организациите партнери се оградуваат од било какви грешки или пропусти при преводот на оригиналниот документ од англиски на македонски јазик.

Оваа публикација беше овозможена делумно преку финансиските средства од ЕУ.

Објавено од: IUCN, Гланд – Швајцарија и Белград - Србија

Авторски права: © 2011 Меѓународна унија за заштита на природата и природните ресурси

Репродукцијата на оваа публикација за образовни или за други некомерцијални цели е дозволена и без претходна писмена дозвола од носителот на авторските права, под услов изворот на информациите да биде спомнат во целост.

Репродукцијата на оваа публикација за продажба или за други комерцијални цели е забранета без претходна писмена дозвола од носителот на авторските права.

Соработници: Lawrence Jones-Walters, Kristijan Čivić (ECNC), Delphine Morin, Danielle Boivin (Biotope), Mark Redman (ENRD)

Дизајн: Imre Sebestyen, jr. / UNITgraphics.com

Изработил: Канцеларија на програмата на IUCN за југоисточна Европа

Отпечатил: Стојков, Нови Сад

Достапно од: Канцеларија на програмата на IUCN за Југоисточна Европа

Ул. Д-р Иван Рибар 91

11070 Белград, Србија

see@iucn.org

Tel +381 11 2272 411

Fax +381 11 2272 531

www.iucn.org/southeasterneurope

2011

Содржина

Предговор	9
Благодарност	10
КРАТЕНКИ	11
ДЕЛ А: Еколошките мрежи и зелената инфраструктура	12
I. Теорија на еколошките мрежи	14
II. Законска рамка за развој на еколошките мрежи	16
1. Меѓународни политики	16
2. Политики на Европската унија	17
III. Еколошките мрежи во пракса	19
1. МАК-НЕН - пример за национална еколошка мрежа	19
2. Просторното планирање и секторската интеграција	20
3. Еколошките мрежи - чинење, придобивки и екосистемски услуги	20
4. Еколошките мрежи и климатските промени	21
IV. Еколошките мрежи и зелената инфраструктура	22
V. Учество на засегнатите страни и изградба на капацитетите на граѓанските здруженија	24
VI. Практични вежби	27
VII. Референци	30
ДЕЛ Б: Оцена На Влијанието Врз Животната Средина (ОВЖС) И Стратегиска Оцена На Влијанието Врз Животната Средина (СОЖС)	34
I. Вовед во ОВЖС и СОЖС	36
II. Преглед на процедурите на ОВЖС и СОЖС	37
1. Основи на процедурата на ОВЖС	37
2. Основи на процедурата за СОЖС	37
III. СОЖС и ОВЖС - две комплементарни алатки за донесување одлуки	38
1. СОЖС - оцена на одржливоста на општата економска развојна рамка на една територија	38
2. ОВЖС - Оцена на одржливоста на единечен проект на ограничена проектна област	38
IV. Улогата на граѓанските здруженија во постапките на СОЖС и ОВЖС	40
1. Консултирање на граѓанските здруженија	40
2. Ограничувања на консултациите со јавноста во Директивите за СОЖС и ОВЖС	40
V. Практични вежби	42
VI. Референци	43
ДЕЛ В: Еколошка поврзливост	46
I. Еколошката поврзливост - решение за спречување на загубата на биолошката разновидност ..	48

1. Краток вовед во концептот на еколошка поврзливост	48
2. Промовирање еколошка поврзливост во меѓународната регулаторна рамка	48
II. Методологија за оценување на еколошката поврзливост на една подрачје	50
1. Оценка на фрагментирањето на пределот.....	50
2. Идентификување на еколошката поврзливост	50
III. Практични вежби	51
IV. Референци	52
ДЕЛ Г: Натура 2000.....	54
I. Натура 2000 - еколошката мрежа на Европската унија	56
II. Придобивки и ограничувања на мрежата Натура 2000.....	57
1. Придобивки	57
2. Ограничувања	59
III. Назначување на подрачје во Натура 2000.....	59
1. Трите чекори што водат до селекција на посебните подрачја за зачувување (SACs)	59
2. Како да изберете подрачја од важност за Заедницата	60
3. Од значајно подрачје за птици (ЗПП) до посебно заштитено подрачје (SPA)	62
IV. Управување со подрачје вклучено во Натура 2000.....	64
1. Разработување планови за управување за подрачје од Натура 2000	64
2. Известување за Директивата за живеалиштата	64
V. Соодветна оценка - оценување на плановите и проектите кои значајно влијаат на подрачјата од Натура 2000	65
VI. Улогата на граѓанското општество во развојот на Натура 2000: ново искуство на владеење што треба да се одржи	67
1. Учество на јавноста во назначувањето Натура 2000 подрачја	67
2. Учество на јавноста и планови за управување со Натура 2000	68
3. Учество на јавноста и соодветна оценка за подрачја од Натура 2000	68
VII. Практични вежби	69
VIII. Референци	73
ДЕЛ Е: Политика на ЕУ за рурален развој и зачувување на природата - концепт и мерки за имплементација	76
I. Политика за рурален развој на ЕУ.....	78
1. Основни информации	78
2. Тековна поддршка за рурален развој на ЕУ (2007-2013).....	79
3. Надоместоци за Натура 2000 (Мерки 213 + 224 на ЕЗФРР)	79
4. Агроеколошки плаќања (Мерка 214 од ЕЗФРР)	81
4.1 Како функционираат агроеколошките плаќања?	83

4.2 Подготвителни акции на ИПАРД за имплементација на агроеколошките мерки	83
II. Земјоделство со висока природна вредност (ВПВ).....	84
1. Дефиниција за висока природна вредност (ВПВ)	85
2. Клучни карактеристики на земјоделството со ВПВ.....	85
3. Земјоделство со ВПВ во Јужна Трансилванија (Романија)	87
4. Општествени придобивки од земјоделството со висока природна вредност.....	88
4.1 Заштита на биолошката разновидност	88
4.2 Одржување културни предели.....	89
4.3 Ублажување на климатските промени.....	90
5. Поддршка на политиките за земјоделство со ВПВ	90
III. Политика за иден рурален развој.....	93
IV. Практични вежби	93
V. Референци	95
ДОДАТОЦИ	96
Додаток I. Важни дефиниции за животната средина	98
Додаток II. Учество на јавноста во ОВЖС, СОЖС и АА.....	99
Додаток III. Совети за комуникација при настани со учество на јавноста.....	100
Додаток IV - Давање ваше мислење за проект	101

Предговор

од Вероника Фердинандова

Државите од Западен Балкан делат слични политички амбиенти и развојни прашања. Во моментот, сите тие се стремат кон ЕУ и затоа нивните влади ја имаат преземено комплексната задача за имплементирање на правната регулатива на ЕУ. Еден од клучните чекори во овој процес е ангажирањето и соработката со граѓански здруженија кои можат да обезбедат експертиза, ресурси и информациски канали, како и да ги изразат мислењето, грижите и потребите на јавноста. Претпристапниот период е важен заради неколку причини и во голема мера ги предодредува процесите по приемот - тоа е момент за дизајнирање на националното законодавство кое ги содржи стандардите на ЕУ и, исто така, е време за трансформација и давање моќ на општеството кое е способно да ја оформува својата сопствена животна средина. Според Извештајот за напредок на Европската комисија за проширувањето за 2011 година, државите од Западен Балкан генерално ги признаваат принципите на демократија и човекови права. Сепак, консултациите со граѓанските здруженија се скромни и тие остануваат исклучени од процесот на носење одлуки. Затоа, потребна е понатамошна поддршка за развојот на граѓанските здруженија, како и зголемена транспарентност и подобар пристап до информации, особено во полето на заштита на природата.

Како дел од обидите на ЕУ да ја заштити својата природна околина, во почетокот на 2011 година, Советот на министри ја прифати Стратегијата за биолошка разновидност на ЕУ вклучувајќи шест цели кои се стремат кон пренасочување на намалувањето на биолошката разновидност и екосистемите до 2020 година. Тие опфаќаат од правилно управување со мрежата Натура 2000 до подобра заштита за екосистемите и поголема употреба на зелената инфраструктура, како и поодржливо земјоделство и шумарство. Државите од Западен Балкан се едни од најбогатите области во Европа во поглед на разновидноста на екосистеми и видови, и како идни земји-членки на ЕУ, тие треба да го достигнат нивото на стандардите на ЕУ со цел да придонесат за заедничките цели.

Постојат различни области на политиките на ЕУ што можат да имат директно или индиректно влијание врз природата и биолошката разновидност, но без ефикасна примена на принципот на вкрстена сообразност, обидите за заштита не може да бидат ефикасни. Оваа публикација не прави обид да ги покрие сите тие области, туку ги презентира во детали оние кои се најрелевантни за заштитата на природата. Таа го покрива концептот на зелената инфраструктура како ефикасен природ за борба против зголемената фрагментација на европските предели. Овој концепт, меѓу другото, ја вклучува еколошката поврзливост и нејзината имплементација во пракса преку оцената на влијанието врз животната средина (ОВЖС), стратешката оценка на влијанието (СОЖС), соодветната оценка (АА), како и документите за планирање на намената на земјиштето. Еколошките мрежи, како едни од најважните алатки за ефикасно зачувување на живеалиштата, се претставени според посебниот пример на мрежата Натура 2000. Делот за Натура 2000 ги објаснува сите чекори, почнувајќи од изборот и назначувањето на подрачјата од Натура 2000, до процесот на планирање на управувањето и мониторинг на ефикасноста на мерките за зачувување и ревитализација. Последниот дел дава осврт на највлијателната политика на ЕУ од нејзиното основање и начинот на кој беше управувано со неа за време на изминатите децении со цел да даде што поголем придонес за животната средина - имено ЗЗП и нејзиниот втор столб - руралниот развој.

Во сите делови од оваа публикација, особено внимание е дадено на улогата што може да ја имаат граѓанските здруженија во планирањето и имплементирањето на мерките за зачувување во поширокиот рурален предел и ангажирање на останатите засегнати страни за сообразно/заедничко носење одлуки. Механизмите за вклучување на граѓанските здруженија за време на носењето одлуки во процесите на ОВЖС и СОЖС, назначувањето и управувањето со Натура 2000, како и вклучувањето на граѓанските здруженија во процесот на развој на националните стратешки програми и планови за рурален развој се дадени во теоретските и практичните делови.

Оваа публикација беше изработена во рамки на проектот „Поддршка на ЕУ во партнерските акции, политики и стратегии на ЕУ за животната средина во Југоисточна Европа: Градење капацитети за имплементација на политиките и стратегиите на ЕУ за животната средина во Македонија, Црна Гора и Србија“ и има цел да им помогне на експертите за заштита во нивното ефикасно ангажирање во напорите за зачувување на национално ниво, како и да им обезбеди алатка за пренесување на нивното знаење на други лица од граѓанските здруженија. Публикацијата содржи теоретски делови за секоја тема, практични вежби, како и дел во кој се наброени натамошни четива и литература од различни извори на информации, како што се интернет страници, презентации, водичи итн.

Се надеваме дека оваа публикација ќе им помогне на граѓанските здруженија да го зголемат нивното разбирање на легислативата на ЕУ поврзана со заштита на природата, како и нивната улога во имплементирањето на овие политики во нивните земји.

Оваа публикација е преведена на македонски, црногорски и српски јазик со цел да се овозможи сите заинтересирани граѓански здруженија да направат промени како на локално така и на национално ниво.

Благодарност

Би сакале да им се заблагодариме на авторите на поглавјата кои сеопфатно ги претставија соодветните области на политиките со јасни, практични активности: за делот на еколошките мрежи и зелената инфраструктура - Лоренс Џонс-Волтерс и Кристијан Чивиќ од Европскиот центар за заштита на природата; за ОВЖС, СОЖС, еколошката поврзливост и Натура 2000 - Делфин Морен и Даниел Буавин од Биотоп; за делот на рурален развој - Марк Редман од Европската мрежа за рурален развој. Го цениме искуството и советите споделени од Андреј Ковачев, Балканско здружение за дивиот свет и Александер Дунчев, Асоцијација на паркови во Бугарија и Вјара Стефанова, Европски форум за зачувување на природата и пасторализмот за темите за време на едукативната посета на Бугарија.

Исто така, би сакале да им се заблагодариме на проектните партнери од Македонија, Црна Гора и Србија, соодветно Движењето на еколоистите на Македонија, Зелените од Црна Гора и Здружението за заштита и проучување на птиците во Србија, како и сите експерти кои ги инспирираа учесниците на работилниците, обуката и едукативната турнеја со нивниот ентузијазам.

Исто така, им се заблагодаруваме на преведувачите и лекторите Линда Занела, Јелена Пантиќ, Агенција за преведување - Зен, Јадранка Николиќ, Робертина Брајаноска и Јелена Буразеровиќ.

КРАТЕНКИ

AA	Соодветна оценка (Appropriate Assessment)
AEWA	Договор за зачувување на африканско-евроазиските миграторни водни птици (Agreement on conservation of African-Eurasian Migratory Waterbirds)
ASCI	Подрачје од посебен интерес за зачувување (Area of Special Conservation Interest)
CAP	Заедничка земјоделска политика (Common Agricultural Policy)
CBD (ЗЗП)	Конвенција за биолошка разновидност (Convention on Biological Diversity)
CMS	Конвенција за заштита на миграторни видови диви животни (Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals)
COP	Конференција на договорните страни (Conference of Parties)
CSO	Граѓанско здружение (Civil Society Organization)
EAFRD	Европски земјоделски фонд за рурален развој (European Agricultural Fund for Rural Development)
EBRD (ЕЗФРР)	Европска банка за обнова и развој (European Bank for Reconstruction and Development)
EC	Европска комисија (European Commission)
ECNC	Европски центар за зачувување на природата (European Centre for Nature Conservation)
EEA	Европска агенција за животна средина (European Environment Agency)
EEC	Европска економска заедница (European Economic Community)
EHF	Европски форум за живеалиштата (European Habitats Forum)
EIA (ОВЖС)	Оцена на влијанието врз животната средина (Environmental Impact Assessment)
ENRD	Европска мрежа за рурален развој (European Network for Rural Development)
ETC/BD	Европски тематски центар за биолошка разновидност (European Topic Center for Biological Diversity)
EU (ЕУ)	Европска унија (European Union)
EU-27	27-те земји-членки на Европската унија (The 27 Member States of the European Union)
GDP	Бруто домашен производ (Gross Domestic Product)
HD	Директива за живеалиштата (Habitats Directive)
HNV (ВПВ)	Висока природна вредност (High Nature Value)
IBA (ЗПП)	Значајни подрачја за птици (Important Bird Areas)
IPA (ИПА)	Инструмент за претпристапна помош (Instrument for Pre-accession Assistance)
IPARD (ИПАРД)	Инструмент за претпристапна помош – компонента за рурален развој (Instrument for Pre-Accession Assistance — Rural Development)
IROPI	Императивни причини од највисок општествен интерес (Imperative Reasons of Overriding Public Interest)
IUCN	Меѓународна унија за заштита на природата (International Union for Conservation of Nature)
LEADER	Поврзување меѓу руралната економија и развојните акции (Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale)
MA	Милениумска проценка на екосистемите (Millennium Ecosystem Assessment)
MEAs	Мултилатерални меѓународни договори за животната средина (Multilateral Environmental Agreements)
NGO	Невладина организација (Non Governmental Organization)
PA	Заштитено подрачје (Protected Area)
PEBLDS	Паневропска стратегија за биолошка и пределска разновидност (Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy)
PEEN	Паневропска еколошка мрежа (Pan-European Ecological Network)
RDP	Програма за рурален развој (Rural Development Programme)
RDR	Регулатива за рурален развој (Rural Development Regulation)
SAC	Посебно подрачје за зачувување (Special Area of Conservation)
SCI	Подрачје од важност за Заедницата (Site of Community Importance)
SEA (СОЖС)	Стратегиска оцена на влијанијето врз животната средина (Strategic Environmental Assessment)
SEE	Југоисточна Европа (South-Eastern Europe)
SPA	Посебно заштитено подрачје (Special Protection Area)
TEEB	Економија на екосистемите и биолошката разновидност (The Economics of Ecosystems and Biodiversity)
UNECE	Економска комисија за Европа на Обединетите нации (United Nation Economic Commission for Europe)
UNEP	Програма на Обединетите Нации за животна средина (United Nations Environment Programme)
UNDP	Програма за развој на Обединетите Нации (United Nations Development Programme)
WB	Светска банка (World Bank)
WFD	Рамковна директива за води (Water Framework Directive)
WWF	Светски фонд за заштита на дивиот свет (World Wildlife Fund)

ДЕЛ А: Еколошките мрежи и зелената инфраструктура

Лоренс Џонс-Волтерс и Кристијан Чивик, Европски центар за зачувување на природата

I. Теорија на еколошките мрежи

Концептот на еколошките мрежи не е нов; моделот започна да се развива во изминатите 35-40 години (започнувајќи од 1970-тите и 1980-тите години во земјите во кои постоеше голема традиција за планирање на намената на земјиштето, со што беше создадена институционална основа за поддржување на функционирањето на ниво на предели) во контекст на сè повеќе фрагментираните предели во Европа. Концептот всушност претставува пренесување на еколошкото знаење за процесите на фрагментација во европските предели и последиците од фрагментацијата врз популациите на дивите видовите.

Природните подрачја, без разлика дали се заштитени или не, често претставуваат изолирани острови, со различна големина, но обично премногу мали, среде области со интензивно земјоделство, урбан развој или транспортна и енергетска инфраструктура. Изолацијата и загубата на живеалиштата ги спречува видовите да се шират и мигрираат и да зафатат нови подрачја, ги принудува видовите да живеат во живеалишта кои можеби не се доволно големи за да одржат здрави популации, го намалува или отстранува потенцијалот за генетска размена меѓу видовите и ги спречува видовите да одговорат соодветно, односно да се прилагодат на последиците и влијанието на климатските промени (заради кои, многу видови, веројатно, ќе бидат принудени да мигрираат до нови живеалишта).

Затоа, само заштитените подрачја не можат да бидат доволни за да обезбедат зачувување на биолошката разновидност или да овозможат постигнување на националните, регионалните или меѓународните цели и обврски за зачувување на биолошката разновидност. Додека бројот на засегнати видови во нивниот ареал на распространување се зголемува, заштитените подрачја можат да обезбедат само мали острови за заштита. Голем број од заштитените подрачја се многу мали за да овозможат стабилни популации на видовите за кои треба да обезбедат заштита, особено во случај на крупните цицачи како што се кафеавата мечка, волкот или рисот.

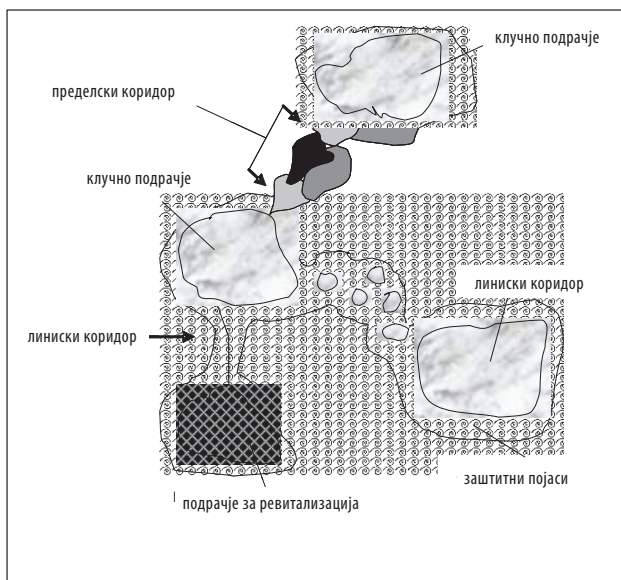
Главна цел на еколошките мрежи е да ја зачуваат биолошката разновидност преку одржување и зајакнување на целокупноста на еколошките процеси и процесите на животната средина и да им се спротивстават на гореспоменатите ефекти преку меѓусебно поврзување на фрагментираните екосистеми, со што ќе ја потпомогнат размената помеѓу популациите на видовите и ќе овозможат мигрирање и ширење на видовите. Како еколошки пристап во зачувувањето на природата, еколошките мрежи се карактеризираат со две општи цели, и тоа: (1) одржување на функционалноста на екосистемите во смисла на потпомагање на зачувувањето на видовите и живеалиштата и (2) поттикнување на одржливото користење на природните ресурси за да се намали влијанието од човековите активности врз биолошката разновидност и/или да се зголеми вредноста на биолошката разновидност на пределите управувани од човекот (Bennett and Wit, 2001).

Еколошките мрежи се базирани на еден модел кој вклучува јадрови подрачја, еколошки коридори, заштитни појаси и подрачја за ревитализација. Тие се дизајнирани и управувани на начин кој овозможува заштита на биолошката разновидност и одржување и обновување на екосистемските услуги преку меѓусебната поврзаност на нејзините физички елементи во пределот. Тие, исто така, треба да овозможат одржливо користење на природните ресурси и одржување на постојните социјални и институционални структури (делумно базирано на UNEP, 2003). Концептот на еколошките мрежи во голема мера придонесува во целокупните напори за заштита, одржување и зголемување на биолошката разновидност; истиот доби голема политичка поддршка во последниве петнаесет години и е прифатен во многу европски земји.

Сите еколошки мрежи ги споделуваат заедничките цели за заштита и функционалните карактеристики, како и карактеристичната просторна архитектура. Оваа архитектура е продукт на просторната поврзаност и процесите кои се клучни во зачувувањето на биолошката разновидност, поточно распространувањето на популациите на локалните видови, уредувањето на живеалиштата, географските процеси и човековите активности. Специфични функции се доделуваат на различни подрачја во зависност од нивната соодветна еколошка вредност и природно-ресурсниот потенцијал (Bennett, 2004). Овие функции се прикажани во складен систем на елементи на еколошката мрежа (слика 1):

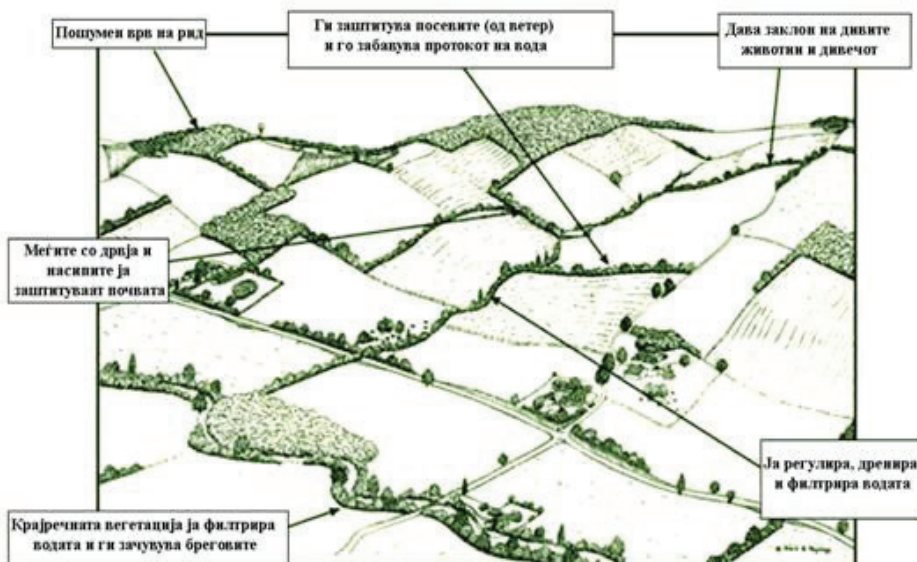
- **Клучни (јадрови) подрачја**, каде зачувувањето на биолошката разновидност има примарно значење, дури и во случај подрачјето да не е законски заштитено. Примарна цел на јадровите подрачја е да се обезбеди зачувување на репрезентативна група од карактеристични живеалишта и популации на видови.
- **Коридори**, кои служат за зачувување на виталните еколошки интеракции преку одржување на поврзливоста помеѓу клучните подрачја, онаму каде што е неопходно. Овие врски може да се поделат во три основни типови:

- *Линиски коридори* во форма на пределски елементи, како меѓи, појаси за заштита, шуми и реки или инфраструктура како тунели и екодукти кои овозможуваат видовите да премостат некоја пречка;
  - „Коридори со премину“ (*stepping stones*), што претставува група на мали петна од живеалиштето кои единките ги користат при придвижувањето како засолниште, за исхрана, одмор или други еколошки функции;
  - *Пределски коридори* се разновидни форми на меѓусебно поврзани пределски матрици, обично во форма на екстензивно управувани предели, кои задржуваат доволен број природни елементи за да овозможат преживување на единките кои се придвижуваат помеѓу петната од живеалиштето (слика 2).
- **Заштитни појаси**, кои ги одделуваат подрачјата каде примарна цел е зачувувањето на биолошката разновидност од потенцијално штетните надворешни влијанија, конкретно оние предизвикани од несоодветни форми на искористување на земјиштето. Оттука, нивната функција главно дозволува поголем број на одржливи човекови активности.
  - **Подрачја за ревитализација**, се оние подрачја каде нарушените функции на еден екосистем може да се обноват, особено во случаи каде фрагментацијата на живеалиштата оневозможува нормално функционирање на екосистемите или ги загрозува локалните популации на видовите. Овие подрачја се значајни бидејќи можат да ја подобрат еколошката поврзливост и функционалноста на системот. Овој концепт вклучува развој или враќање на вредностите на биолошката разновидност.

Слика 1. Модел на еколошка мрежа (Извор: Bouwma et al., 2002)

- **Подрачја за одржливо користење**, се подрачја кои може да ја опкружуваат мрежата и во кои се разгледуваат можностите за одржливо користење на природните ресурси во пределскиот мозаик, заедно со одржувањето на повеќе екосистемски услуги.

Слика 2. Повеќенаменски предел (Извор: Arbres et Paysages, 32, in Bonnin et al., 2007)

Моделот на еколошка мрежа може да биде применет на различни нивоа. Многу еколошки мрежи опфаќаат географски регион, како речно подрачје, планински масив или биом, на пример широколисната шума во умерениот појас. Од друга страна, во случај еколошката мрежа да е дел од некоја владина политика или планирање, моделот може да се развие на национално или регионално ниво (на пр. држава или регион/провинција), или дури на прекугранично ниво помеѓу соседни држави. Оттука, воденешно време е возможно да се најдат примери за модели на еколошки мрежи кои се искористени како стратешки пристап во зачувување на биолошката разновидност на трансконтинентално ниво, па сè до детални планови за заштита на локално ниво (на пр. општина).

II. Законска рамка за развој на еколошките мрежи

Концептот на еколошките мрежи е содржан во голем број меѓународни конвенции (Рамсарска конвенција, Бернска конвенција), европското законодавство (Директивите за птиците и живеалиштата) и соодветните политики за имплементација на таа регулатива (Натура 2000 и Емералд мрежата). Тој стана оперативен преку вклучување во националните и европските стратегии (Jongman *et al*, 2004). Така, развивањето на европска еколошка мрежа претставува еден од приоритетите и активностите за зачувување на природата во Европа во рамките на Паневропската стратегија за биолошка и пределска разновидност (PEBLDS), која беше усвоена од страна на 54 европски земји во Софија во 1995 година. Според PEBLDS, целите на Паневропската еколошка мрежа (PEEN) се поставени на таков начин кој ќе обезбеди дека (види и Rientjes and Roumelioti, 2003):

- сите екосистеми, живеалишта и видови од европско значење се зачувани;
- живеалиштата се доволно големи да гарантираат поволен статус на зачуваност на видовите;
- постојат доволно можности за ширење и миграција на видовите;
- уништените делови од клучните екосистеми се обновени;
- клучните екосистеми се изолирани од заканите.

Неколку мултилатерални меѓународни договори за животната средина (MEAs) и меѓународни и регионални политички процеси ја даваат основната рамка за развој и имплементација на еколошките мрежи на различни нивоа. Овие договори и политики или директно упатуваат на еколошките мрежи (како PEEN и Карпатската конвенција) или пак, содржат одредби кои се релевантни од аспект на еколошката поврзливост (на пр. ја препознаваат важноста за одржување на еколошката кохерентност и поврзливост како придонес за зачувување на биолошката разновидност, прогласување на заштитени подрачја и заштитни појаси, заштита на миграторните видови итн.). Во следното поглавје даден е преглед на најзначајните меѓународни и регионални договори (MEAs), како и европските политики кои се најрелевантни за воспоставување на еколошките мрежи.

1. Меѓународни политики

Конвенција за биолошка разновидност

На глобално ниво, Конвенцијата за биолошка разновидност (CBD) ја обезбедува главната рамка за зачувување на биолошката разновидност во светот. Во текстот од Конвенцијата концептот на еколошките мрежи не е експлицитно спомнат. Но, во членот 8 (д) и (е) истакната е потребата за заштита на природата надвор од заштитените подрачја и значењето на заштитните појаси преку повикување на договорните страни (членките) на Конвенцијата да „промовираат еколошки разумни активности и одржлив развој во подрачјата кои се во близина на заштитените подрачја со цел да се помогне заштитата на тие подрачја“. Покрај тоа, Програмата за работа за заштитените подрачја на Конвенцијата за биолошка разновидност особено ја потенцира потребата за еколошка поврзливост и упатува на концептот на еколошки мрежи. Нејзината цел (во рамките на главната цел 1.2) е да обезбеди дека сите заштитени подрачја и системи на заштитени подрачја се интегрирани во еден поширок копнен или морски предел до 2015 година. Таа би требало да се постигне, меѓу другото, земајќи ја предвид еколошката поврзливост и, онаму каде е можно, преку концептот на еколошките мрежи (CBD, 2004). Дополнително, значајно место за промовирање на развојот на национални и регионални еколошки мрежи и коридори е дадено во Планот за имплементација усвоен на Светскиот самит за одржлив развој во 2002 година, заради постигнување на целта 2010 за заштита на биолошката разновидност (CBD, 2002).

Рамсарска конвенција

Конвенцијата за водните живеалишта со меѓународно значење (Рамсарска конвенција) претставува пионер во промоцијата на екосистемскиот пристап преку разгледување на водните екосистеми во целост. Рамсарската конвенција обрнува особено внимание на зачувувањето на популациите на миграторните видови птици, со

што се истакнува прашањето за поврзливост меѓу клучните (јадрови) подрачја. Освен тоа, во новото Упатство за планирање на управувањето со Рамсарските подрачја и други водни живеалишта, донесено на осмата Конференција на договорните страни на конвенцијата (COP 8) во 2002 година, во параграфите 55-57 се препорачува систем на зонирање кој треба да го земе предвид значењето на поврзливоста меѓу јадровите зони во подрачјата вклучени во Рамсарската листа (Ramsar, 2002). Дополнително, Конференцијата (COP) ги поттикнува договорните страни да преземат заеднички мерки за да обезбедат соодветно управување на прекуграничните водни живеалишта.

Бонска конвенција

Конвенцијата за зачувување на дивите миграторни животински видови (CMS или Бонска конвенција) има за цел да ги зачува копнените и морските миграторни видови, вклучително и птиците, ширум нивниот ареал. Обновувањето или заштитата на миграторните патишта претставува една од функциите која е својствена за концептот на еколошка мрежа (Bonin *et al.*, 2007). Во тој поглед, подеднакво се важни и договорите кои се склучени во рамките на Бонската конвенција. На пример, Договорот за зачувување на африканско-евроазиските миграторни водни птици (AEWA) се однесува на целокупните ареали на птиците со цел да се обезбеди непрекинатата заштита долж миграциските патишта на птиците.

Бернска конвенција

Целта на Конвенцијата за заштита на европскиот див свет и природните живеалишта (Бернска конвенција) е зачувување на дивата флора и фауна и нивните природни живеалишта, особено оние видови за чија заштита е потребна соработката помеѓу неколку држави. Членот 4 од Бернската конвенција ја истакнува важноста на прекуграничните заштитени подрачја. Покрај тоа, Постојаниот комитет на Бернската конвенција постојано ги повикува државите (договорните страни) да започнат со воведување на еколошките мрежи. На пример, со Препораката бр. 25 за зачувување на природните простори надвор од заштитените подрачја, се поттикнува зачувувањето на еколошките коридори, спроведување на мерки за ублажување и, онаму каде што е потребно, нивна ревитализација. Овие мерки особено се предлагаат при изградба и одржување на патишта, железнички и високонапонски линии, како и при интервенции на водните текови (Council of Europe, 1991). Во 1996 година, следејќи ги препораките на Постојаниот комитет, започна процесот на воспоставување на Емералд мрежата на подрачја од посебен интерес за зачувување (ASCI), при што, покрај договорните страни на Конвенцијата, исто така, дадена е можност и на земјите набљудувачи да се вклучат во процесот.

Конвенција за пределот

Европската конвенција за пределот (позната и како Фирентинска конвенција) ја промовира заштитата, управувањето и планирањето на европските предели и ја организира соработката меѓу европските држави за прашањата поврзани со пределот. Таа претставува првиот меѓународен договор кој исклучително се грижи за сите аспекти на пределите во Европа. Европската конвенција за пределот претставува дел од работата на Советот на Европа во областа на природното и културното наследство, просторното планирање и животната средина (Brajanoska *et al.*, 2009).

Карпатска конвенција

Рамковната конвенција за заштита и одржлив развој на Карпатите (Карпатска конвенција) предвидува дека нејзините договорни страни „ќе тежнеат кон една заедничка сеопфатна политика и соработка за заштита и одржлив развој на Карпатите, со намера, меѓу другото, да се подобри квалитетот на животот и да се зајакне економијата на локалните заедници, како и да се зачуваат природните вредности и културното наследство“. Оваа конвенција претставува прв меѓународен договор кој експлицитно упатува на потребата за развивање и спроведување Карпатска еколошка мрежа помеѓу државите. Всушност, членот 4 (1) од Конвенцијата бара од договорните страни „да преземат соодветни мерки за да се обезбеди високо ниво на заштита и одржливо користење на природните и полу-природните (видоизменети) живеалишта, нивната непрекинатост и поврзливост“. Понатаму, Конвенцијата ги повикува земјите да воспостават интегрирано управување со речните сливови со цел да се намали фрагментацијата на водните живеалишта и ја увидува важноста од вклучувањето на биолошката разновидност (прашањата поврзани со нејзината заштита) во секторските политики (Bonin *et al.*, 2007).

2. Политики на Европската унија

Европската унија (ЕУ) е една од најпроактивните регионални организации во областа на заштитата на животната средина и зачувувањето на биолошката разновидност. ЕУ има развиено различни правни инструменти за заштита и зачувување на биолошката разновидност. Некои од нив се однесуваат на воспоставување или управување на еколошки мрежи. Во ова поглавје даден е преглед на најинтересните правни инструменти на ЕУ кои даваат можност за воспоставување на еколошки мрежи.

Директивите за птиците и живеалиштата и мрежата Натура 2000

Мрежата Натура 2000 претставува мрежа од назначени природни подрачја за зачувување, која се протега во земјите членки на ЕУ и има за цел да обезбеди долгорочен опстанок на најзначајните и засегнатите видови и живеалишта во Европа. Натура 2000 се состои од посебни заштитени подрачја (SPAs), кои се назначуваат согласно Директивата за птиците (Директива на Советот 79/409/ЕЕС) и посебни подрачја за зачувување (SACs), кои се назначуваат согласно барањата на Директивата за живеалиштата (Директива на Советот 92/43/ЕЕС).

Постојат неколку чекори во исполнувањето на целите на Натура 2000 мрежата. Во првата фаза од имплементацијата, земјите членки на ЕУ се фокусираат на предлагање и назначување на подрачја за видови и живеалишта кои се од европска важност. Следниот чекор се стреми кон воспоставување на функционален карактер на Мрежата, за да се обезбеди дека видовите и живеалиштата кои се од интерес на Заедницата ќе се одржат во „поволна состојба на зачуваност“ во прогласените подрачја. Земјите членки би требало да ги преземат неопходните мерки за зачувување, што вклучува подготовка на планови за управување и адаптација на соодветни законски, административни или договорни мерки. Сепак, јасно е кажано дека мерките на заштита би требало „да ги имаат предвид економските, социјалните и културните барања, како и регионалните и локалните карактеристики на подрачјето“, со цел да ја одржат динамиката во руралните подрачја.

Натура 2000 мрежата е пример за широк европски процес на формирање на еколошка мрежа во земјите членки на ЕУ. Преку вклучување на сите релевантни засегнати страни во сите сектори - земјосопственици, искористувачи на земјиштето, локални, национални и европски надлежни органи, таа има за цел да обезбеди заштита на биолошката разновидност и надвор од националните граници.

Мерките за поврзливост се неопходни за одржување и обновување на целовитоста на мрежата Натура 2000, при што:

- Во членот 3 (3) од Директивата за живеалиштата се наведува дека „онаму каде што е неопходно, земјите членки ќе настојуваат да ја подобрат еколошката кохерентност на Натура 2000 преку одржување и (каде што е соодветно) развивање на карактеристиките на пределот кои се од големо значење за дивата фауна и флора, како што е наведено во член 10.“
- Дополнително, членот 6 (4) пропишува обврска, доколку треба да се реализира некој план или проект кој има негативно влијание врз подрачјето (заради „неодложни причини од највисок јавен интерес“), земјите членки да ги преземат „сите компензаторни мерки кои се неопходни за да се обезбеди општата целовитост на Натура 2000“.

Во Директивите постојат повеќе генерални одредби во врска со поврзливоста на подрачјата од Натура 2000. Тие се однесуваат на планирањето на намената на земјиштето и развојните политики, што подразбира дека такви мерки треба да бидат преземени во и надвор од заштитените подрачја. Меѓутоа, одлуката за тоа како и каде да се спроведат таквите мерки за поврзливост е оставена на земјите членки како дискреционо право.

- Членот 10 од Директивата за живеалиштата посочува на концептот на коридори, при што „земјите членки ќе настојуваат, онаму каде што сметаат дека е неопходно, при планирањето на намената на земјиштето и во нивните развојни политики, со цел подобрување на еколошката кохерентност на мрежата Натура 2000, да го поттикнат управувањето на карактеристиките на пределот кои се од големо значење за дивата фауна и флора. Таквите карактеристики, поради нивната линеарна и неиспрекината структура (како што се реките заедно со брегот или традиционалните системи за обележување на границите на полињата-меѓите) или нивната функција на коридори со премини (како што се вештачките езераца или малите шумички), се од суштинско значење за миграцијата, ширењето и генетската размена на дивите видови“.
- Членот 3 од Директивата за птиците наведува дека „...Земјите членки ќе ги преземат сите потребни мерки за заштита, одржување или за повторно воспоставување на доволна разновидност и површина на живеалиштата за сите видови птици наведени во членот 1. 2. Заштитата, одржувањето и повторното воспоставување на биотопите и живеалиштата опфаќа ... (б) одржување и управување во согласност со еколошките потреби на живеалиштата во и надвор од заштитените подрачја“.
- Според членот 4 (3) од Директивата за птиците, „земјите членки имаат обврска да ги испраќаат сите релевантни информации до Комисијата, за таа да може да преземе соодветни иницијативи во однос на координацијата која е неопходна да се гарантира дека предвидените подрачја ... формираат кохерентна целина која ги исполнува условите за заштита на тие видови во географската морска и копнена територија на која се применува оваа директива.“ Дополнително, членот 4 (4) пропишува

дека "... надвор од посебните заштитени подрачја, земјите членки ќе настојуваат да избегнат загадување или влошување на состојбата на живеалиштата".

Директивите за ОВЖС и СОЖС

Покрај Директивите за птиците и живеалиштата, оцената на влијанието врз животната средина (ОВЖС) и стратегиската оцена на влијанието на определени стратегии, планови и програми врз животната средина (СОЖС) се дополнителни превентивни механизми чија цел е да се избегне негативното влијание врз животната средина. На пример, оцена на влијанието (ОВЖС) може да се спроведе за индивидуални проекти како изградба на брани, автопати, аеродроми или фабрики, додека стратегиска оцена (СОЖС) се спроведува за планови, програми и стратегии. Овие оценки се особено значајни за поврзливоста на подрачјата, бидејќи овозможуваат да се направи евалуација на ефектите од некој проект врз фрагментацијата на природните живеалишта.

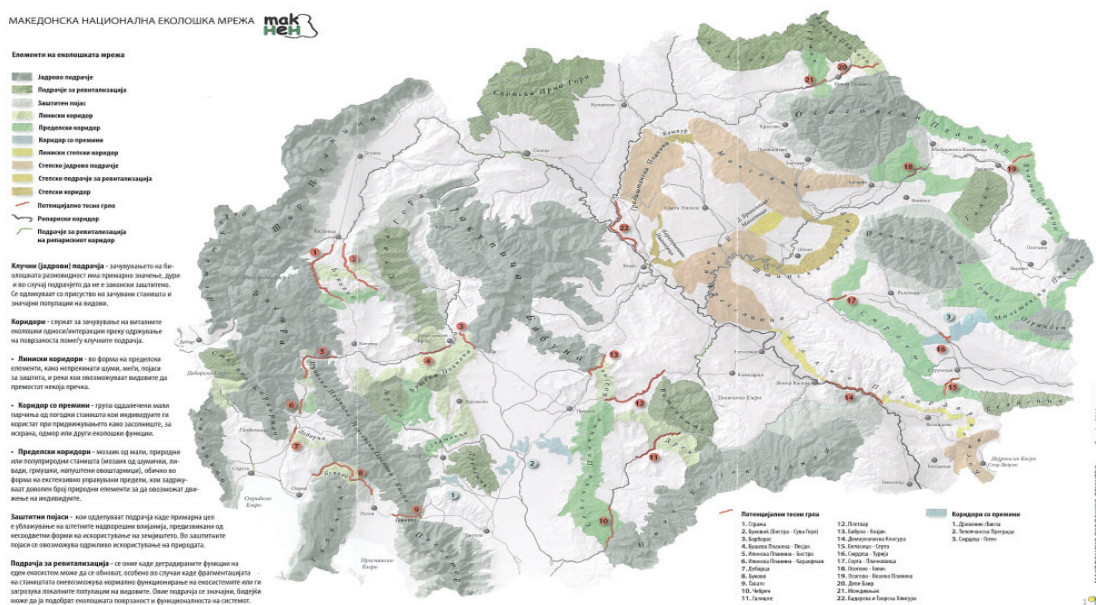
III. Еколошките мрежи во пракса

1. МАК-НЕН - пример за национална еколошка мрежа

Во јуни 2011 година, Европскиот центар за зачувување на природата (ECNC) и Македонското еколошко друштво (МЕД) ги презентираа завршните резултати од тригодишната работа посветена на развивање национална еколошка мрежа во Република Македонија (МАК-НЕН) – проект финансиран од Холандската Влада. На презентацијата одржана во Скопје, присуствуваа голем број учесници од министерства, научни и стручни институции и организации како претставници на сектори кои се релевантни за спроведување на националната еколошка мрежа во Македонија. Повеќето од нив беа активно вклучени и во процесот на развивање на финалната верзија од картата.

На настанот беа презентирани два од главните резултати од проектот, и тоа: МАК-НЕН картата (слика 3) отпечатена во А1 формат и Планот за управување со коридорите на кафеавата мечка. Во Планот се вклучени 23 постојни и потенцијални тесни грла за функционирање на еколошката мрежа, кои беа идентификувани на картата, и елаборирани се потенцијални мерки и решенија кои треба да се спроведат од страна на различните засегнати страни со цел да се обезбеди целосна функционалност на мрежата (Brajanoska *et al*, 2011). МАК-НЕН претставува несовладлив и веродостоен доказ за потребата од ефикасно просторно планирање на национално ниво заради заштита на засегнатите диви видови и останатиот див свет. Резултатите од проектот се достапни на веб страната на ECNC на следната адреса:

<http://www.ecnc.org/programmes/green-infrastructure-completed-projects?action=detail&id=63>.

Слика 3. Карта на Македонската национална еколошка мрежа (МАК-НЕН)

Како резултат на тригодишниот процес на вклучување на засегнатите страни, од дискусијата која следеше по презентациите се покажа дека учесниците имаат високо ниво на разбирање, прифаќање, сопственост и поддршка на концептот на еколошката мрежа. Тоа покажува дека МАК-НЕН има светла иднина во Македонија која, иако не е прва развиена еколошка мрежа на национално ниво, секако не треба да биде последна. Нејзиното опишување овде е значајно бидејќи таа претставува скорешен пример на најдобра пракса, во најмала мера заради тоа што беа вклучени голем број засегнати страни.

Следејќи го развојот на PEEN, изработката на мрежи на национално ниво претставува неодољна потреба и голем приоритет на патот до нејзината имплементација. Сепак, националните еколошки мрежи, веројатно нема да функционираат ефективно доколку не ги поминат националните граници. Од друга страна, постојат голем број особено добри примери за прекугранични и регионални еколошки мрежи (на пр. во рамките на Карпатската конвенција, Динарската верига итн.). Во контекст на земјите од Западниот Балкан и Македонската еколошка мрежа, постои јасна потреба за развивање на потенцијалите за национално-регионални еколошки мрежи преку финансирани програми и проекти.

2. Просторното планирање и секторската интеграција

Постои голема потреба за разгледување и понатамошно зајакнување на интеграцијата на еколошките мрежи и нивниот концепт во секторските политики, како на пр. просторното планирање, економскиот и инфраструктурниот развој. Во исто време, зголемените побарувања од страна на субјектите од економскиот сектор и граѓанските здруженија заедно да влијаат во моделирање на просторот во животната средина (што е за пофалба) доведе до поголемо вклучување на засегнатите страни во процесите на донесување на одлуки.

Примарна функција на просторното планирање е да раководи и владее со одлуките за намена на земјиштето, како што се плановите и локациите за градба и останатиот развој (спротивно на управувањето со земјиштето). Картите на кои се претставени еколошките мрежи, како просторен концепт, просторните планери можат лесно да ги прилагодат и да ги вклучат во нивните стратешки документи. Веројатно, елаборираниот концепт на зелената инфраструктура, преку вклучување на екосистемските услуги и останатите аспекти, ќе обезбеди дополнителен стимул за таквото прилагодување.

Денес, модерното просторно планирање се дефинира со учеството на засегнатите страни; во некои Европски земји постојат сè повеќе докази дека просторното планирање и програмите за еколошките мрежи заеднички, сè повеќе, активно бараат вклучување на голем број засегнати страни (како општини, регионални политички власти, субјекти вклучени во развојот, инвеститори, еколошки и други НВО-и, јавни услуги, бизнис сектор, образование, религиозни организации и граѓани).

Затоа, поврзувањето на еколошките мрежи со просторното планирање на различен географски размер може да претставува клуч за ефективно прифаќање во иднина. Тоа не е само заради очигледната функционална поврзаност помеѓу еколошките мрежи и другите форми на искористување на земјиштето и инфраструктурата, туку, исто така бидејќи спроведувањето на концептот преку просторното планирање (како средство) е еден од главните механизми за секторска интеграција.

Во текот на 2009 година, ECNC спроведе проект за истражување на врските помеѓу просторното планирање и еколошките мрежи. Резултатите од проектот можат да се најдат на следната веб страна: <http://www.ecnc.org/programmes/green-infrastructure-completed-projects?action=detail&id=59>.

3. Еколошките мрежи - чинење, придобивки и екосистемски услуги

Неуспехот на општеството да ја определи вредноста на природата резултираше со деградација на екосистемите, а како последица на тоа и намалување на екосистемските услуги што допринесе за значително опаѓање на биолошката разновидност. Недостигот на соодветни опсежни методологии за економско вреднување на биолошката разновидност и екосистемските услуги, чии резултати би можеле лесно да бидат презентирани на луѓето кои ги креираат политиките или донесуваат одлуки, ги отежна напорите за заштита, одржување и подобрување на живеалиштата и видовите.

Затоа, во последно време, постојат голем број активности за прикажување на финансиската вредност на природните ресурси, биолошката разновидност и екосистемските услуги кои тие ги обезбедуваат; за што може да посведочи, на пр. процесот „Економија на екосистемите и биолошката разновидност“ (TEEB) и особено препораките во документот, изработен во рамките на овој процес, за носителите на одлуки (TEEB, 2011).

Еколошките мрежи и „зелените жили“ (green veining) обезбедуваат голем број услуги, вклучително (на пример) заштита од ерозија и нејзино намалување, опрашување, адаптирање на климатските промени, коридори за движење на животните (и во помала мера растенијата), рекреативни и културолошки услуги.

Секако, значајно е да се обезбеди дека целосната вредност на еколошките мрежи е вклучена во механизмите на вреднување/оценка на политиките и донесувањето на одлуки со цел да се зголеми можноста за одржливо користење на природните ресурси и заштитата на природната околина. Таков природ би можел да се примени на постоечките мрежи, но, исто така и при креирање на нови мрежи.

Просторното планирање може да обезбеди корисна рамка во која вредностите и специфичните екосистемски услуги би можеле да бидат додадени кон аспектите на еколошката мрежа (и на зелената инфраструктура), како дел од информациите за понатамошни политики и носење на одлуки, кои се користат во природ базиран на изработка на карти. Во моментот, не се достапни детални упатства за тоа како овој природ би можел да се спроведе.

4. Еколошките мрежи и климатските промени

Согласно милениумската проценка на екосистемите од 2005 година (МА, 2005), јасно е дека климатските промени сè повеќе и повеќе влијаат врз биолошката разновидност, како во светот така и во Европа. Научните резултати за можното влијание на климатските промени сè повеќе обезбедуваат докази за значителни последици врз живеалиштата и видовите. Миграцијата на видовите, исчезнувањето и промените во распространувањето на популациите, сезонското однесување и однесувањето при размножувањето се евидентирани како дел од одговорите на климатските промени, и тие веројатно ќе продолжат побрзо доколку климата продолжи да се менува во следните децении. Климатските промени исто така, предочуваат значителни промени во обезбедувањето на екосистемските услуги во Европа во следното столетие. Иако тоа може да резултира со подобрување на некои екосистемски услуги, голем дел од нив ќе бидат под негативно влијание преку делувањето на сушата, намалената плодност на почвата, пожарите и други фактори кои се под влијание на климатските промени.

Од аспект на биолошката разновидност во Европа, прашањето за климатските промени е мошне релевантно (и особено релевантно за еколошките мрежи) бидејќи:

- Ареалот на некои видови ќе се зголеми или намали; двата аспекти ќе имаат влијание врз различните екосистеми;
- Заради тие промени во распространувањето, некои видови ќе се најдат на границата на нивниот еколошки ареал на дистрибуција (на пр. планински врв), и ќе се соочат со исчезнување на национално, европско или некогаш дури и на светско ниво; и
- Некои видови кои мигрираат или го менуваат својот ареал на распространување за време или помеѓу различни сезони, сè повеќе ќе бидат ограничени во своето движење заради несовладливите препреки, како урбаните подрачја, главните патишта и останатата инфраструктура, исечени подрачја кои претходно биле шуми и земјиште под интензивно земјоделско производство.

За оние видови кои сега се принудени да се движат повеќе заради климатските промени, отстранувањето или непостојењето на „патишта“ за животни и растенија станува главна тема. За таа цел, еколошките мрежи ќе играат значајна улога во обезбедувањето услови за адаптирање кон влијанијата на климатските промени, овозможувајќи им на животните да се движат до областите во кои можат да најдат поволни услови за опстанок. Онаму каде не постојат, е мошне пожелно да се зголеми поврзливоста на живеалиштата преку ревитализација и создавање на нови еколошки мрежи. При создавањето на нови живеалишта, особено преку пошумување, формирање меѓи и појаси за заштита, може да се влијае на врзување на јаглеродот и создавање на почви, супстрати и вегетација со потенцијал за задржување на јаглеродот.

Еколошките мрежи можат да обезбедат физички мерки за борба со ефектите од екстремните временски услови, на пр.: повеќе сенка за животните на фарма или ублажување/намалување на поплавите преку обезбедување „природен сунѓер“ за задржување на водата. Преку поголема поврзливост, постојните живеалишта имаат подобра можност да ја исполнат функцијата на адаптација. Како дополнување на поврзувањето на природните подрачја (со див свет) и поврзувањето на луѓето со дивиот свет, зелената инфраструктура во градовите може да обезбеди дополнително засолниште и многу други функции. Всушност, одредени елементи на еколошките мрежи, особено заштитните појаси, можат да вршат значајна функција во однос на обезбедување зголемен капацитет за отпорност и прилагодување за чувствителните живеалишта и заштитени подрачја. Чувствителноста претставува функција од одликите, големината и стапката на варирање на климата на која е изложен системот,

неговата сензитивност и неговиот капацитет за прилагодување (Natural England, 2011).

Сосема е возможно дека аргументот за одржување, обновување и создавање на еколошки мрежи со цел да обезбедат адаптирање кон климатските промени може да биде зголемен преку нивно поврзување со зелената инфраструктура.

IV. Еколошките мрежи и зелената инфраструктура

Во минатото терминот „зелена инфраструктура“ беше користен за опишување на природни, поврзани живеалишта во урбаните подрачја, но од неодамна е пласиран како нов концепт кој е вклучен во европската главна цел за биолошка разновидност на ЕУ до 2020 година и визијата до 2050 година усвоена од Европската комисија, чија цел е да се спречи и поврати загубената биолошка разновидност на територијата на земјите членки на ЕУ како одговор на Целите од Аичи (Aichi) усвоени на 10-та Конференција на договорните страни на CBD (EC, 2011).

Се очекува дека општа дефиниција за зелената инфраструктура ќе биде формулирана наскоро; сепак, во моментот таа се дефинира како „приод“ кој посочува на заштита и ревитализација на екосистемите со цел, колку е можно, да се зајакне нивната отпорност и одржување на клучните услуги кои ги обезбедуваат; освен тоа ќе овозможи остварување на конзервациските цели на земјите членки на ЕУ и ќе им помогне да се прилагодат на климатските промени. Европскиот форум за живеалиштата (EHF), како членка на работната група за зелената инфраструктура при Европската комисија, ја предложи следната работна дефиниција: „Зелената инфраструктура е стратешки планирана и реализирана мрежа на високо квалитетни зелени простори и други еколошки елементи. Таа треба да биде дизајнирана и управувана како мултифункционален ресурс кој има способност да обезбеди голем опсег на придобивки како за животната средина така и за квалитетот на животот на локалното население. Зелената инфраструктура ги вклучува шумите, реките, крајбрежните зони, парковите, еколошките коридори и други природни и полу-природни карактеристики кои ги сочинуваат клучните елементи за обезбедување на екосистемските услуги“.

Каква и да биде нејзината конечна дефиниција, јасно е дека зелената инфраструктура во нејзината суштина ќе има некаква форма на кохерентна еколошка мрежа. Затоа, се чини дека би било мудро да се земе предвид работата што беше направена на различни географски нивоа со цел да се дефинираат постојните и потенцијалните подрачја за еколошка поврзливост. На пониско ниво од еколошките коридори кои се воспоставуваат внатре во една земја или помеѓу земјите, зелената инфраструктура ги вклучува и „зелените и сините жили“ (green and blue veining) кои ја прават шареноликоста на традиционално управуваните повеќенаменски предели, и како таква, сè уште останува во рамките на описот на еколошките мрежи даден претходно.

Потенцијални компоненти на зелената инфраструктура се (EC, 2010a):

- Заштитени подрачја, како што се подрачјата од Натура 2000;
- Здрави екосистеми и подрачја со големи природни вредности надвор од заштитените подрачја, како што се поплавни подрачја, влажни живеалишта, крајбрежни подрачја, природни шуми итн.;
- Природни структури во пределот како мали водни текови, петна од шумички, меѓи кои можат да послужат како еко-коридори или (дисконтинуирани) коридори со премини за дивниот свет;
- Ревитализираните фрагменти на живеалишта кои биле создадени заради некои специфични видови, на пример да помогнат за зголемување на површината на заштитеното подрачје, зголемување на подрачјата за исхрана, размножување или одмарање за тие видови и да помогнат за нивното ширење/миграција;
- Вештачките структури како што се екодуктите или зелените мостови кои се дизајнирани да им помогнат на видовите да се движат преку несовладливите пречки во пределот;
- Повеќенаменските зони каде се фаворизира искористувањето на земјиштето на начин кој помага за одржување или обновување здрави екосистеми, за разлика од други несоодветни активности;
- Подрачја во кои се спроведуваат мерки за општо подобрување на еколошкиот квалитет и плодност на пределот;
- Урбаните елементи како што се зелени паркови, зелени ѕидови и зелени кровови кои ја поддржуваат биолошката разновидност и им овозможуваат на екосистемите да функционираат и да ги понудат своите услуги преку поврзување на градските и приградските подрачја со руралните подрачја;
- Карактеристиките на некои живеалишта, кои помагаат за прилагодување и намалување кон

климатските промени, како што се блатата, поплавните шуми и тресетиштата кои овозможуваат спречување на поплави, складирање на вода и врзување на јаглерод двооксид, давајќи им простор на видовите да реагираат на променетите климатски услови.

Експертската работна група за зелената инфраструктура, воспоставена од страна на Европската комисија, ќе даде препораки на што/каде треба да се насочи нејзината работа за зелената инфраструктура од гледна точка на засегнатите страни, земјите членки и научниците. Резултатите од работната група се очекува наскоро да бидат објавени. За време на својата работа, работната група идентификуваше голем број придобивки кои може да ги понуди зелената инфраструктура, и тоа:

- Може да обезбеди еколошки, економски и социјални придобивки, главно преку поттикнување партнерства - важен елемент е активното вклучување на релевантните заинтересирани страни и оние кои управуваат со ресурсите.
- Да промовира интегрирано просторно планирање преку идентификување на повеќенаменските зони и вклучување на мерки за ревитализација на живеалиштата и други елементи за нивна поврзливост во различни планови и стратегии за искористување на земјиштето.
- Упатува на здраво функционирање на екосистемите, нивната заштита и одржливото користење на екосистемските добра и услуги, заради зголемување на нивната отпорност преку намалување и прилагодување кон климатските промени. Попрецизно:
  - Таа е ефективна и исплатлива алатка за апсорбирање и врзување на атмосферскиот јаглероден двооксид (CO₂);
  - Придонесува за минимизирање на ризикот од природни катастрофи со користење на екосистемскиот природ за заштита на крајбрежјето, преку ревитализација на блатата и поплавното земјиште, а не со конструкција на насипи;
  - Ефикасната употреба на зелената инфраструктура може да ја намали употребата на енергијата преку пасивно греење и ладење, да го филтрира загадувањето на водата и воздухот, да го намали загревањето од сонцето, да обезбеди живеалишта за дивиот свет, да ги намали јавните давачки за инфраструктура за управување со поројни води (атмосферска канализација) и да обезбеди контрола на поплавите, да понуди извори на храна, и да ја стабилизира почвата со што ќе се намали ерозијата; и
  - Може да придонесе за естетиката на пределот, заштитата на археолошкото и културното наследство, регулирање на достапни отворени простори, одржлив транспорт и енергија, можности за еколошка едукација, зајакнување на чувството на заедницата за природата и подобрување на квалитетот на животот.
- На крај, зелената инфраструктура има за цел да придонесе за развојот на поодржлива економија преку инвестирање во „приоди базирани на екосистемите“ кои обезбедуваат повеќекратни придобивки покрај техничките решенија, и го намалуваат негативното дејство на транспортната и енергетската инфраструктура. Со други зборови: крајна цел е да обезбеди рамка за територијален развој на зелена и ниско јаглеродна економија.

Веројатно, следен чекор што може да го преземе зелената инфраструктура надвор од она што е веќе постигнато (со еколошките мрежи) е да обезбеди понатамошно објаснување како информација на значајните одлуки кои треба да се донесат во врска со планирањето и управувањето со пошироката природна околина надвор од заштитените подрачја и други значајни подрачја. Така, размислувањата за прашањата како што се екосистемски услуги, прилагодување кон климатските промени и еколошка отпорност би можеле да се вклучат во новиот природ.

Од повеќе гледишта, ова навистина е посакувана и намерна цел за идниот развој на коцептот на еколошките мрежи, што нè води до заклучок дека зелената инфраструктура е природна еволуција на еколошките мрежи.

Многу веројатно е дека со или без зелена инфраструктура, земјите треба да продолжат со развивањето на национални еколошки мрежи, особено оние во кои се присутни крупните месојадни и тревопасни животни, каде се јасни придобивките од еден таков природ на заштита.

V. Учество на засегнатите страни и изградба на капацитетите на граѓанските здруженија

Постигнувањето консензус преку вклучување на засегнатите страни претставува ветувачки тренд кој го зема предвид интерактивниот карактер на процесот на комуникација. Учеството на засегнатите страни како помош при управувањето веќе се покажа успешно, како на пр. при процесот на „интегрираното управување со крајбрежните зони“, „инвазивните туѓи видови“ и прашањата поврзани со заштита на видовите. Сега истото треба да се примени во пракса при имплементација на еколошките мрежи, како и на зелената инфраструктура. Секако, упатства за имплементација на еколошките мрежи преку учество на засегнатите страни (Jones-Walters *et al.* 2009) и насоки во врска со планирањето на локалните акции за биолошка разновидност (Jones-Walters *et al.* 2010) веќе постојат.

Најголем проблем останува организацискиот модел „одозгора-надолу“. Учеството на засегнатите страни е застрашувачка помисла за оние кои се навикнати да работат на креирање политики, а потоа нивно спроведување преку различна законска рамка или преку моќта која произлегува од сопственоста на земјиштето. Тие имаат потешкотија да работат со голем број луѓе или организации, кои можеби претходно биле препознаени како причинители, а не како решавачи на проблемот.

Очигледно е дека постои потенцијал за имплементација на иницијативите поврзани со биолошката разновидност, како што се еколошките мрежи и зелената инфраструктура, да се обезбеди платформа за ангажирање на здруженија на граѓани и изградба на нивните капацитети преку спроведување на партиципативен приод при реализацијата на проектите или програмите; особено кога таквите организации се поврзани со обуки за различни вештини (од кои повеќето се лесно преносливи). Во таа насока, потребно е да се истакне дека финансирањето на проектите сè повеќе се поврзува со развивањето на капацитетите на граѓанските здруженија, особено во Источна и Југоисточна Европа. Сето тоа нуди можности на донесувачите на одлуки поврзани со биолошката разновидност и нивните спроведувачи, но исто така, претставува предизвик на кој тие сега ќе мора да одговорат.

а. Кои се засегнатите страни?

Без оглед кој е главниот носител на проект во врска со еколошката поврзливост, процесот ќе има влијание врз голем број засегнати страни. Една работа која не смее да се заборави е дека во процесот на практична имплементација на еколошките мрежи засегнати страни се луѓето, и тоа:

- Оние кои се директно вклучени во проектот и кои треба да донесат практични одлуки и спроведат акции во поглед на планирањето, дизајнирањето и реалното спроведување, поврзано со заштитата,

управувањето, обновувањето или создавањето живеалишта или пак работа поврзана со видовите (на пр. земјосопственици и управувачи, изведувачи на работата, невладини организации кои работат во полето на зачувување на природата и волонтери, итн.);

- Оние кои се директно засегнати од и можат да имаат влијание врз планот или активноста, но не се директно вклучени во работата (на пр. соседните земјосопственици, локални жители, ловци, набљудувачи на птици, рекреативци итн.);
- Оние чија дозвола, одобрение или (финансиска) поддршка ќе биде потребна (на пр. регионални и локални власти, локални претставници од министерствата, агенции и државни институти итн.);
- Оние кои можат да учествуваат во имплементацијата преку напорите на општината за мобилизирање на труд или кои претставуваат посебен сегмент во општеството (на пр. еколошки организации, избрани функционери, претставници од стопанската комора, членови на соседни општински совети, религиозни лидери итн.);
- Луѓето кои не мора да се директно вклучени но можат да влијаат врз позитивниот или негативниот став кон планот или проектот (на пр. локална позната личност, локални медиуми, избрани функционери, лидери на унија за бизнис или трговија, еколошки организации, претставници од стопанската комора, наставници/професори, членови на групи од опкружувањето, религиозни лидери, итн.).

b. Вклучување на засегнатите страни

Денес многу добро е познато дека процесот на вклучување на засегнатите страни уште при планирањето на проектите или програмите, како и во самата имплементација, веројатно ќе доведе до многу поефективен резултат. Засегнатите страни стекнуваат одредено ниво на сопственост на акциите и резултатите, што не може да се постигне преку традиционалниот приод со нивно помало вклучување. Изборот на засегнатите страни кои треба да бидат вклучени зависи од околностите во едно место. Генерално, во подрачја со повеќе луѓе има поголема конкуренција за земјиштето и веројатно постојат повеќе засегнати страни поврзани со било која дадена тема/прашање или акција (со тоа и поголема можност за конфликти и отпор). Поточно, конфликти и отпор можат да се јават во било која ситуација, особено доколку процесот е лошо управуван. Вклучувањето на засегнатите страни во имплементацијата на еколошките мрежи се покажа дека е комплексен и повторлив многустепен процес; сепак, раното вклучување на клучните засегнати страни е клучен фактор за успех на проектите за еколошка поврзливост на сите нивоа.

Најчесто, процесот започнува со некоја амбиција, визија или стратегија дефинирани на национално ниво во форма на карта на национална еколошка мрежа. Овие насоки (често презентирани во форма на карта) се вообичаено изработени од страна на националните влади во консултација со ограничен број клучни засегнати страни кои ги претставуваат главните заинтересирани групи (земјоделскиот сектор, шумарскиот сектор, транспортниот сектор, природозаштитни организации и научни советници). Потоа, генералната визија во врска со поврзување на јадровите подрачја при зачувување на природата мора да биде пренесена во

подетални и специфични карти и планови на регионално ниво, повторно преку вклучување на релевантните засегнати страни. На ова ниво управувачите со локалните планови би можеле да бидат инволвирани заедно со регионалните заинтересирани групи.

Колку е поблизу практичното ниво на имплементација на конкретниот план за еколошка поврзливост на терен, толку подиректни стануваат импликациите за поединците, заедниците и организациите кои се засегнати. Ова е нивото на кое одлуките во врска со прогласување на заштитено подрачје, промена во управувањето или ревитализација на некое живеалиште имаат најголеми последици врз фармерите, земјосопствениците, ловците и другите засегнати страни. Затоа, на ова ниво веројатноста за отпор е најголема, и неопходни се добри вештини за олеснување на процесот и преговарање за да се обезбеди формална и неформална партиципативност во истиот.

Потребата за активно вклучување на засегнатите страни започнува веднаш штом ќе се формулира локалната или регионалната визија за зголемување на еколошката поврзливост и завршува тогаш кога таа ќе се воспостави. Потребно е да се спроведат повеќе фази за преоѓање од визија во реална имплементација; вообичаено, различни групи на засегнати страни се вклучени во различни фази од процесот.

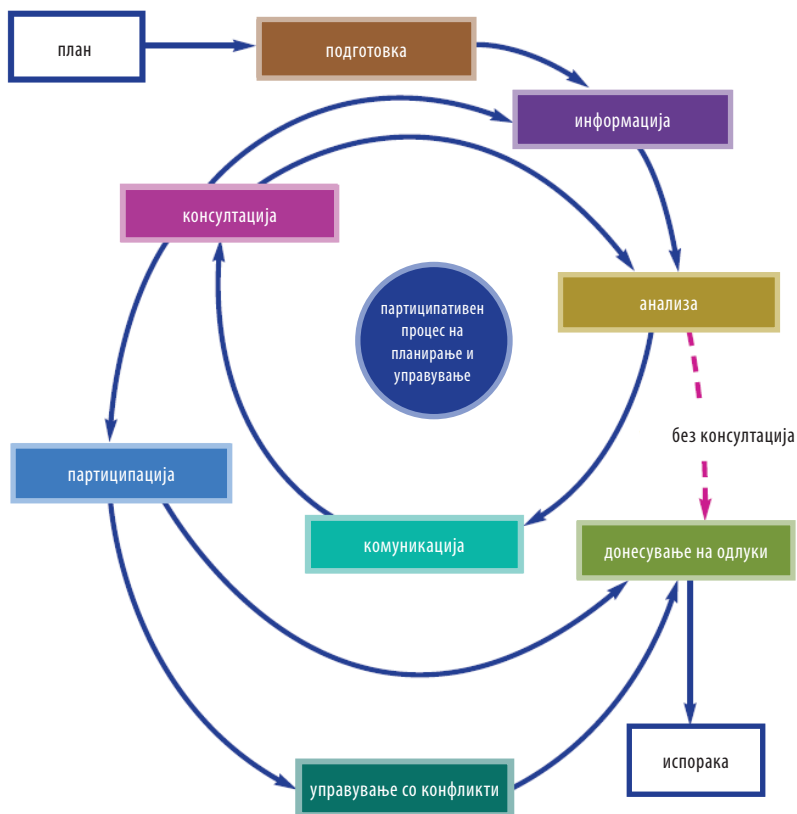
За таа цел, во карактеристичните фази на еден проектен циклус за спроведување на еколошките мрежи (визија, дефинирање на проблемот и анализа, стратегија, план, спроведување, мониторинг и евалуација) потребно е да се вгради добро подготвен и сеопфатен приод за вклучување на засегнатите страни. Сепак, реализаторот мора да биде внимателен да вклучи само поединци или организации кои се неопходни за реализација на проектот. Вклучувањето на засегнатите страни е активност која одзема многу време и ресурси, не смее да биде премногу сложена, и да ги продолжи обврските надвор од оние кои се неопходни за успешна имплементација на проектот.

Искусството покажува дека ни еден процес кој бара учество на засегнатите страни (и затоа е под влијание на непредвидливоста на човековото однесување) не е така едноставен или едноставно дефиниран како што е патеката илустрирана на сликата 4. Сепак, може да се види дека патот од оригинален план до локално спроведување на еколошките мрежи има повеќе јасно дефинирани фази и дијаграмот обезбедува корисна рамка за размислување како и кога работите треба да бидат направени. Меѓусебно поврзаните и меѓусебно зависните фази кои се прикажани со обоени квадратчиња поврзани со сини стрелки на сликата се следните:

- Подготовка
- Информации
- Анализа
- Комуникација
- Консултација
- Учество
- Управување со конфликти
- Донесување одлуки

Дискусиите поврзани со развивањето на плановите треба да бидат базирани на најдобри достапни информации. Овие **информации** можат да бидат во форма на еколошко знаење, но исто така и од социоекономски аспект и познавање на секторите кои се зависни од или влијаат врз еколошките мрежи, како и карактеристиките на засегнатите страни (образование, приход, психологија итн.). Информацијата ќе овозможи **анализа** на ситуацијата во поглед на еколошките приоритети, но исто така и социоекономските интереси врз кои плановите би можеле да влијаат. Анализата на засегнатите страни ќе резултира со подобро разбирање за тоа кои се тие од аспект на нивната способност да влијаат врз процесот и нивниот интерес за тоа прашање. Тоа ќе помогне во дефинирање на стратегија за **комуникација** преку адаптирање на пораките и средствата за различните групи на засегнати страни идентификувани во анализата. Потоа, информираниите засегнати страни можат да бидат **консултирани** за голем број прашања. Нивните одговори ќе се вратат назад во процесот на **информирање** и **анализа** и ќе помогнат во дефинирање на соодветна партиципативна стратегија во која ќе бидат вклучени засегнатите страни или нивни претставници. Доколку е потребно, ќе се применат техники за **управување со конфликти** како дел од партиципативниот процес. Затоа, **донесувањето на одлуки** ќе биде информативно и консензуално.

Релативното значење на секоја од овие основни компоненти и нивната последователност се разликува согласно со локалната состојба и фазата на напредување на секој проект. Во суштина, реализаторот на проектот треба

Слика 4. Од планирање до резултат: клучни фази во проектната имплементација

да изгради сопствен приод на флексибилност: да очекува дека некои од фазите ќе се спроведуваат паралелно; да предвиди дека одредено време ќе се потроши со скокање наназад и нанапред помеѓу точките од циклусот на спроведување; да се подготви да изостави некоја фаза(и); и да претпостави дека некои аспекти треба да бидат повторно испланирани или повторени за да се прилагодат на промените на локалните услови. Постојат успешни примери за иницијативи кои биле затворени и рестартирани (често под различно име) со цел да се заобиколат закоравените проблеми и несогласувања. Други потекнуваат од случајни состаноци, можности и неверојатни дури хаотични поклопувања на голем број поволни ситуации кои никогаш не можат да се предвидат во логичката рамка. Во такви услови успехот е создаден од силното лидерство и способноста за брзо делување, често без било каков јасно дефиниран план или процес.

VI. Практични вежби

Едно од клучните прашања поврзани со зелената инфраструктура е да се разбере како таа се разликува од концептот на еколошка мрежа, како во принципите така и во пракса. Навистина, движењето од еден во друг концепт е во форма на промена на моделот, со проширување на приодот преку вклучување на социоекономските прашања додека останува примарно воден од биолошката разновидност. Затоа, предложени се следните практични вежби со цел да се воведат поединечните учесници во разбирање на едниот приод преку другиот. Овие вежби можат (идеално) да се спроведат со 10-30 учесници; со помалку од 10 тешко е да се развие групна динамика; со повеќе од 30 постанува потенцијално тешко за управување.

1. Основна организација

Потребно е да се спроведат поединечни вежби во мали групи од 4-5 луѓе, кои потоа ќе се соберат заедно во пленарна сесија за презентирање на нивната работа. За таа цел, секоја група треба да номинира известувач

кој ќе ги презентира резултатите на пленарната сесија. Многу е важно главниот фацитатор/модератор да ја обезбеди навременост на групната работа (во текстот подолу за секоја вежба е предвидено провизорно време). Исто така, многу е важно начинот на седење да може да се промени за да и се овозможи на секоја група да седи на посебна маса.

©Lawrence Jones-Walters

2. Неопходни материјали

Секоја група има потреба да биде снабдена со хартија во голем формат и четири фломастери во различни бои. Идеално е доколку има на располагање табла на која секоја од групите ќе ги стави своите листови хартија при презентирање на резултатите од работните групи во пленарната сесија.

3. Активности

Активност 1: Критични фактори за успех при дизајнирање, имплементација и управување со еколошката мрежа

Метод: Визуелизација

Потребно време: 30 минути

Процес:

Се делат учесниците во групи од четири до пет лица.

Секоја група треба да нацрта фрагментиран, топографски разновиден предел (ридови или планини, поплавни подрачја) вклучувајќи: патишта, енергетска инфраструктура, градови/села/помали населби, фарми; природни живеалишта како: реки, потоци, шуми, ливади/пасишта, и други живеалишта по желба на групата.

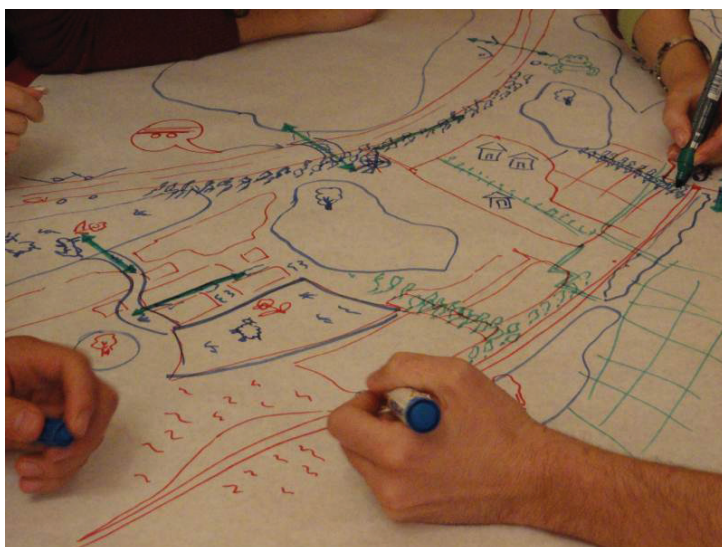
Откако ќе го нацртаат пределот, треба да ги идентификуваат и да ги обележат на картата „тесните грла“ во пределот за движење на: а) цицачи, водоземци и влекачи; б) без’рбетници; в) растенија; и на посебен лист хартија накратко да ги опишат (на пр. брана за хидроцентрала која предизвикува блокирање/попечување на миграцијата на рибите, итн).

Потоа, тие треба да идентификуваат можни решенија за „тесните грла“ (на пр. да овозможат подобро движење на животните и растенијата, итн.), кои, исто така, можат да бидат обележани на картата.

Метод: Определување приоритети и спроведување

Потребно време: 60 минути

Процес:

©Lawrence Jones-Walters

Продолжување на работата во групи по четири до пет лица.

Групите треба да определат приоритетни решенија за идентификуваните „тесни грла“ врз основа на: еколошките потреби, финансиските аспекти и можни политички пречки. Групите треба да дискутираат и да се согласат за три најдобри решенија.

Потоа, тие треба да одлучат кои клучни актери треба да бидат вклучени во спроведувањето на специфичните решенија. Не треба да се прави широка анализа на засегнатите страни, туку само разгледување на специфичните поединци/организации кои би требало да се вклучат во спроведување на решението.

На крај потребно е да се разгледа како тие решенија ќе бидат спроведени. Групите треба да промислат околу клучните прашања: како ќе комуницираат со/влијаат врз клучните поединци и организации претходно идентификувани? Каква политичка рамка е потребна за нивно спроведување (фокусирајќи се на локалните политики, но со мало разгледување и на националните)? Кој би бил соодветен извор на финансирање? Вклучување на јавноста, волонтери итн.

Метод: модерирана пленарна сесија

Потребно време: 10 минути по група

Процес:

Секоја група има максимум 10 минути да ги презентира резултатите од својата работа. Прашања од страна на другите учесници и модераторот се дозволени после секоја презентација. На крајот на сите презентации се предвидува време за генерална дискусија. Модераторот би требало да користи табла за да ги запише клучните точки кои произлегле од дискусијата.

Активност 2: Зелена инфраструктура, екосистемски услуги – прашања и резултати

Метод: Визуелизација

Потребно време: 45 минути

Процес:

Секоја група треба повторно да го нацрта фрагментираниот предел вклучително и истите елементи (или да ја користи картата од претходната работилница доколку таа е со задоволителен квалитет / не премногу натрупана со информации).

Групите треба да ја користат картата како основа за идентификување на екосистемските услуги кои се обезбедуваат од страна на различните природни карактеристики на картата (на пр. економските и здравствените придобивки обезбедени од лековитите растенија кои се присутни во традиционално управуваните ливади итн.)

Потоа тие треба да разгледаат како плановите и приоритетите кои ги евидентираа во првата работилница би се промениле ако се земат предвид екосистемските услуги. (Тука би требало да се вклучи мислењето какви промени би можеле да бидат потребни при избор на засегнатите страни, користење методи за комуникација, пораки итн.).

Метод: модерирана пленарна сесија

Потребно време: 10 минути по група

Процес:

©Lawrence Jones-Walters

Секоја група има 10 минути да ги презентира резултатите од својата работа. Прашања се дозволени од страна на другите учесници и модераторот после секоја презентација.

На крајот на сите презентации се предвидува време за генерална дискусија. Модераторот треба да се обиде да ги извлече специфичните промени/елементи на промена на моделот кои групата може да ги идентификува, поврзано со разликите меѓу планирањето на еколошките мрежи и планирањето на зелената инфраструктура. Модераторот би требало да користи табла за да ги запише клучните точки кои произлегле од дискусијата.

VII. Референци

Зелена инфраструктура – концептот на ЕУ за зелената инфраструктура: основна рамка на политиката – помошни документи и процеси на ЕУ, интегрирање во други секторски политики; преглед и примери за компонентите на концептот на ЕУ за зелената инфраструктура и нејзината поврзаност со зачувувањето на биолошката разновидност

EEA (2009). Progress towards the European 2010 biodiversity target. EEA Report No 4/2009 http://www.eea.europa.eu/publications/progress-towards-the-european-2010-biodiversity-target/at_download/file

European Commission (2009). WHITE PAPER: Adapting to climate change: Towards a European framework for action. COM(2009) 147 final. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0147:FIN:EN:PDF>

European Commission (2010a). Green Infrastructure Fact Sheet. <http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/greeninfrastructure.pdf>

European Commission (2010b). Green Infrastructure Implementation: EC Conference 19 November 2010. Conference Background. http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/docs/GI_background_doc.pdf

European Commission (2010c). Green Infrastructure Implementation: Proceedings of the EC Conference 19 November 2010. http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/docs/Green_Infrastructure_Conference_Proceedings191110.pdf

European Commission (2010d). LIFE building up Europe's green infrastructure: Addressing connectivity and enhancing ecosystem functions. LIFE Nature publication. http://ec.europa.eu/environment/life/publications/lifepublications/lifefocus/documents/green_infra.pdf

European Commission (2011). Our life insurance, our natural capital: an EU biodiversity strategy to 2020. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2011) 244 final. http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/comm2006/pdf/2020/1_EN_ACT_part1_v7%5B1%5D.pdf

European Commission, (2009). Nature and Biodiversity Newsletter Natura 2000: Green infrastructure. http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/nat2000newsl/nat27_en.pdf

European Environment and Sustainable Development Advisory Councils (EEAC) (2009). Towards Sustainable European Infrastructures – Statement and background document. http://www.eeac-net.org/download/EEAC1762Stat_3_7-10-09_final.pdf

European Environmental Bureau (EEB) (2008). Building green infrastructure for Europe. http://www.eeb.org/publication/documents/EEB_GreenInfra_FINAL.pdf

Irene Lucius, I., Dan, R., Caratas, D., Mey, F., Steinert, J. and P.Torkler (2011). Green Infrastructure: Sustainable Investments for the Benefit of Both People and Nature. Surf Nature Interreg IVC Project. http://www.surf-nature.eu/uploads/media/Thematic_Booklet_Green_Infrastructure.pdf

MA (2005) Millennium Ecosystem Assessment. Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. – Island Press, Washington, DC.

Sundseth, K. and Sylwester, A. (2009). Towards Green Infrastructure for Europe – Proceedings of the European Commission workshop. Ecosystems LTD, Brussels, Belgium. Available at: <http://green-infrastructure-europe.org/download/EC%20Workshop%20proceedings%20Green%20Infrastructure%20final>

TEEB (2011) TEEB for policy-makers. <http://www.teebweb.org/ForPolicymakers/tabid/1019/Default.aspx>

Zeijts van, H., Overmars, K., Bilt van der, W., Schulp, N., Notenboom, J., Westhoek, H., Helming, J., Terluin, I. and, S. Janssen (2011). Greening the Common Agricultural Policy: Impacts on Farmland Biodiversity on an EU Scale. Policy Studies. PBL Netherlands Environmental Assessment Agency. http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/002799_CAP%20rapport+kaf%28def%29_0.pdf

Релевантни политики и фондови на ниво на ЕУ:

EU forestry strategy:
http://ec.europa.eu/agriculture/fore/index_en.htm

Water Framework Directive:
http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/index_en.html

Marine Strategy Framework:
http://ec.europa.eu/environment/water/marine/index_en.htm

The Cohesion Fund:
http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/l60018_en.htm

Agriculture and Rural Development:
http://ec.europa.eu/agriculture/index_en.htm

European Regional Development Fund:
http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/job_creation_measures/l60015_en.htm

Trans-European Networks:
http://ec.europa.eu/ten/index_en.html

European Union Solidarity Fund:
http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/g24217_en.htm

European Union Structural and Cohesion Funds:

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/newregl0713_en.htm

Competitiveness and Innovation Framework Programme:

<http://ec.europa.eu/cip/>

European Fisheries Fund:

http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/eff/index_en.htm

7th Research Framework Programme:

http://cordis.europa.eu/fp7/home_en.html

Еколошките мрежи како дел од концептот за зелената инфраструктура и мерка за подобрување на функционалната поврзливост на фрагментираните предели: поврзување на пределите и подрачјата со цел обезбедување на вијабилност на популацијата на видовите.

Документи:

Bennett, G. and Mulongoy, K. J. (2006). Review of experience with ecological networks, corridors and buffer zones. CBD Technical Series No. 23.

<http://www.cbd.int/doc/publications/cbd-ts-23.pdf> CBD report on EN

Biró, E., Bouwma, I., and Grobelnik, V. (eds.) (2006). Indicative Map of the Pan-European

Ecological Network in South-Eastern Europe. ECNC Technical Report Series. ECNC-European

Centre for Nature Conservation: Tilburg.

http://www.ecnc.org/file_handler/documents/original/view/68/2006--indicative-map-of-the-peen-see-backgroundpdf.pdf

Bonnin, M., Bruszik, A., Delbaere, B., Lethier, H., Richard, D., Rientjes, S., van Uden, G. and Terry, A. (2007). The Pan-European Ecological Network: Taking Stock. Nature and Environment, No. 146. Council of Europe: Strasbourg.

Brajanoska, R., Čivić, K., Hristovski, S., Jones-Walters, L., Levkov, Z., Melovski, Lj., Melovski, D. and Veleviski, M (2009) Background document on Ecological Networks - Project : Development of the National Ecological Network in FYR Macedonia (MAK-NEN). MES, Skopje, Republic of Macedonia; ECNC, Tilburg, the Netherlands

http://www.ecnc.org/file_handler/documents/original/view/418/2009--maknen-background-document-on-ecological-networkspdf.pdf

Brajanoska R., Melovski Lj., Hristovski S., Sarov A. and Avukatov, V. (2011) Brown Bear Corridors Management Plan - Project : Development of the National Ecological Network in FYR Macedonia (MAK-NEN). Macedonian Ecological Society, Skopje, Republic of Macedonia

CBD (2002). Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development. Paragraph 44. (g).

http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf .

CBD (2004). Decision VII/28, Annex Programme of Work on Protected Areas.

<http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7765> .

Čil, A., Snethlage, M., Jones-Walters, L. and G. van Uden (Eds.) (2008) Catalyzing stakeholder involvement in the practical implementation of ecological networks (KEN – Knowledge for

Ecological Networks). ECNC, Tilburg, The Netherlands.

Council of Europe (1991). Recommendation No. 25 (1991), Appendix Examples of Conservation Measures, available at <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1485897&Site=DG4-Nature&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864> .

Čivić, K. and Jones-Walters, L. (2010). Ecological Networks in Europe: Current status of implementation.

<http://www.ecnc.org/download/normal/ProjectManagement/215/Ecological%20Networks%20in%20Europe%20-%20current%20status%20of%20implementation.pdf>

Kettunen, M., Terry, A., Tucker, G. and A. Jones (2007). Guidance on the maintenance of landscape connectivity features of major importance for wild flora and fauna. Institute for European Environmental Policy (IEEP).

http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/docs/adaptation_fragmentation_guidelines.pdf

Natural England (2011). A national climate change vulnerability assessment. Natural England Technical Information Note TIN095

Ramsar (2002). Resolution VIII/14, Annex New Guidelines for Management Planning for Ramsar Sites and other Wetlands, available at http://www.ramsar.org/cda/ramsar/display/main/main.jsp?zn=ramsar&cp=1-31-107^21393_4000_0__.

Rientjes, S. and Roumelioti, K. (2003). Support for ecological networks in European nature conservation, an indicative social map. ECNC Technical Report Series. Tilburg, The Netherlands/Budapest, Hungary.

Snethlage, M. and L. Jones-Walters (Eds.) (2008) Interactions between policy concerning spatial planning policy and ecological networks in Europe (SPEN – Spatial Planning and Ecological Networks). ECNC, Tilburg, The Netherlands.

Веб страни:

Alpine Ecological Network website:
<http://www.alpine-ecological-network.org/>

Carpathian Ecological Network website:
<http://www.carpates.org/>

Council of Europe website on Ecological Networks:
http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/econetworks/default_en.asp

ECNC website <http://www.ecologicalnetworks.eu> with results of two projects:

KEN – Involving stakeholders in the implementation of ecological networks in Europe;

SPEN “Interaction between policy concerning spatial planning and ecological networks in Europe”

European Commission Natura 2000 website:
http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/index_en.htm

European Commission Green Infrastructure website:
http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/index_en.htm

Вклучување на организациите на граѓани во планирањето и имплементацијата на мерки за зачувување на пошироката природна околина и ангажирање на други засегнати страни заради заедничко/усогласено донесување одлуки.

Jones-Walters, L., Catchpole, R., Mladenović, A., Çil, A., Snethlage, M., Čivić, K., Schrauwen, A., Sušić, S. and Solujić A.S. (2010) Local Biodiversity Action Planning for Southeastern Europe. ECNC, Tilburg, The Netherlands.

http://www.ecnc.org/file_handler/documents/original/view/406/2010--lbap-handbook-englishpdf.pdf

Jones-Walters, L., M. Snethlage, K. Civic, A. Çil, and I. Smit (2009). Making the connection! Guidelines for involving stakeholders in the implementation of ecological networks. ECNC, Tilburg, the Netherlands.
http://www.ecnc.org/file_handler/documents/original/view/385/2009--making-the-connection-kenpdf.pdf

Rientjes, S. (Ed.), with contributions by L. Jones-Walters *et al.* (2000). Communicating nature conservation: a manual on using communication in support of nature conservation policy and action. ECNC, Tilburg, the Netherlands.
http://www.ecnc.org/file_handler/documents/original/view/44/2000--communicating-nature-conservation-compressedpdf.pdf ECNC Communicating nature conservation

ДЕЛ Б: Оцена На Влијанието Врз Животната Средина (ОВЖС) И Стратегиска Оцена На Влијанието Врз Животната Средина (СОЖС)

Даниел Буавен и Делфин Морен, Биотоп

I. Вовед во ОВЖС и СОЖС

Активностите на човекот, како што е развојот на инфраструктура за туризмот, индустријата, транспортот и енергијата, може да бидат деструктивни за животната средина. Идејата дека влијанието на човекот врз животната средина треба да биде оценето и намалено од страна на државите, беше претставена за прв пат на Конференцијата за животна средина одржана во Стокхолм во 1972 (начело 21 во Декларацијата). Во 1975 година, се роди концептот за оцена на влијанието врз животната средина-ОВЖС.

Слика 1. Брана u La Reunion. ©Biotopre

влијанието врз животната средина се смета за минимално и прифатливо, и дека се предложени мерки за намалување на влијанијата, или пак за нивно компензирање.

Во 1985 година, Европската економска заедница (денешна ЕУ) ја усвои Директивата за ОВЖС (85/337/ЕЕС). Во 1997 година, Меѓународната Конвенција за ОВЖС, организирана во Еспо од страна на Економската комисија за Европа при Обединетите нации (UNECE), беше потпишана од 30 земји (договорни страни) вклучувајќи ги Србија, Црна Гора и Македонија. Доколку процедурата за ОВЖС се следи совесно од страна на инвеститорот, таа е многу ефикасна алатка за намалување на влијанието на инфраструктурните проекти врз животната средина. Сепак, се појави потреба за осврнување кон проблемите во порана фаза преку дефинирање на општа регулаторна рамка што би овозможила економски развој со минимално влијание врз животната средина. Затоа беше разработена втора регулаторна алатка т.н. стратемиска оцена на влијанието врз животната средина - СОЖС (SEA). Стратемиската оцена врз животната средина (СОЖС) претставува „формална, систематска оцена на можните значителни влијанија врз животната средина од имплементацијата на еден план или програма пред да се донесе одлука за усвојување на планот или програмата“¹. Овие „плани и програми“ се национални или локални стратегии (на регион, округ, општина) кои служат како рамки за развој на јавни и индивидуални проекти. Тие треба да бидат обликувани така што ќе промовираат одржлив развој.

Во 2001 година, Европската унија ја усвои Директивата за СОЖС (2001/42/ЕС) за оцена на влијанијата од некои јавни планови или програми врз животната средина, а во 2003 година, Киевскиот Протоколз а СОЖС, организиран од страна на UNECE, беше потпишан од 37 земји вклучувајќи ги Србија, Црна Гора и Македонија.

Слика 2. Воз со голема бързина ©Biotopre

¹ Government of Ireland. 'Implementation of SEA Directive (2001/42/EC): Assessment of the Effects of Certain Plans and Programmes on the Environment Guidelines for Regional Authorities and Planning Authorities'. [online publication], (November 2004). <http://www.environ.ie/en/Publications/DevelopmentandHousing/Planning/FileDownload,1616,en.pdf>
Pristupljeno 26 September 2011

Според Европската комисија², „Зедничкиот принцип на двете Директиви е да осигура дека плановите, програмите и проектите за кои што постои веројатност дека ќе предизвикаат значителни ефекти врз животната средина, се предмет на оцена пред нивното одобрување или овластување. Во двата случаи, консултирањето со јавноста е клучна одлика на процедурите за оцена на влијанието врз животната средина“.

Според UNECE³, главната разлика помеѓу СОЖС и ОВЖС процедурите е тоа што СОЖС се спроведуваат многу порано во процесот на донесување одлуки отколку ОВЖС. СОЖС се оние оценки што ја поставуваат општата рамка за долгорочен одржлив развој.

II. Преглед на процедурите на ОВЖС и СОЖС

1. Основи на процедурата на ОВЖС

Процедурата на ОВЖС, како што е дефинирана во Директивата за ОВЖС (85/337/ЕЕС), се состои од 5 главни чекори:

- a. Утврдување на опсег: инвеститорот бара од надлежните власти да дефинираат кои информации треба да се обезбедат со ОВЖС постапката;
- b. Студија за ОВЖС: инвеститорот ја спроведува студијата, или најмува консултантска компанија да ја спроведе, со цел да биде во можност да обезбеди информации за влијанието на проектот врз животната средина до надлежните власти за животна средина и до јавноста. Многу често инвеститорот треба да најми консултантски фирми и научни лаборатории за спроведување на студијата;
- c. Консултации со јавноста: надлежните власти за животна средина и јавноста се информираат за проектот и се консултираат за неговите влијанија;
- d. Одлучување: надлежниот орган одлучува дали проектот (не) е премногу опасен за животната средина, имајќи ги предвид резултатите од јавните консултации;
- e. Јавни објави: јавноста се информира за одлуката по нејзиното донесување и таа може да биде повторно ставена на разгледување.

Членот 3 од Директивата за ОВЖС објаснува дека студијата за ОВЖС треба да ги оцени влијанијата на проектот врз:

- луѓето, фауната и флората;
- почвата, водата, воздухот, климата и пределот
- интеракцијата помеѓу овие фактори; и
- материјалните добра и културното наследство.

Членот 4 од Директивата за ОВЖС наведува дека спроведувањето студија за ОВЖС е задолжително за најважните инфраструктурни проекти наведени во Додаток I. За проектите наведени во Додаток II, земјите-членки имаат слобода во одлучувањето дали е потребна изработка на студија за ОВЖС врз основа на минималните прагови/креитериуми пропишани со законот. Оваа одлука се нарекува „постапка за селекција (скрининг)“.

2. Основи на процедурата за СОЖС

Постапката за СОЖС на план или програма, како што е дефинирано во Директивата за СОЖС (2001/42/ЕС), е составена од 4 главни чекори:

- a. Подготовка на Извештај за стратедиска оцена на животната средина каде се идентификуваат и оценуваат можните значителни влијанија врз животната средина.
- b. Консултации со јавноста, надлежните власти за животна средина и со која било друга земјачленка на ЕУ каде проектот може да има влијание, а во врска со Извештајот за животната средина и нацрт-планот или програмата.
- c. Земање предвид на наодите од Извештајот и исходот од овие консултации при одлучување дали да се усвои или измени нацрт-планот или програмата.
- d. Објавување на одлуката за усвојување на планот или програмата и како СОЖС влијаела на исходот.

² European Commission. 'Environmental Impact Assessment'. [website], <http://ec.europa.eu/environment/eia/home.htm>

³ United Nations Economic Commission for Europe. 'Introduction to Espoo Convention'. [website], <http://live.unece.org/env/eia/eia.html>

III. СОЖС и ОВЖС - две комплементарни алатки за донесување одлуки

1. СОЖС - оцена на одржливоста на општата економска развојна рамка на една територија

Процедурата за СОЖС не се фокусира на конкретен проект и конкретна локација, туку ја разгледува „поголемата слика“, вршејќи оценување на влијанието на еден стратешки план имплементиран на одредена национална или регионална територија. За спроведување на СОЖС не е неопходно да се има детален попис на фауната и флората и други физички одлики на територијата. Доволна е општа оценка на состојбата со животната средина на територијата. При спроведување на развојна стратегија носителите на одлуки мора да размислуваат во поширок смисол. Тие мора да ги имаат предвид сите индивидуални проекти што ќе се развиваат во рамки на планот за да се осврнат на кумулативниот влијание што можат да го имаат врз животната средина.

На пример, доколку стратешкиот план има за цел развивање патна инфраструктура на одредена територија, носителите на одлуки ќе треба да размислат за забрана за градење во заштитените природни подрачја или да одлучат за утврден (максимален) праг за број на патишта што можат да се изградат во овие подрачја. Оваа забрана или ограничување им дава на инвеститорите прецизна регулаторна рамка што ќе ги води при одлучувањето за тоа каде да се гради патот.

2. ОВЖС - Оцена на одржливоста на единечен проект на ограничена проектна област

Процедурата на ОВЖС нуди добра рамка за отпочнување на детална студија за техничките карактеристики на еден проект, за еколошките одлики на локацијата каде треба да се реализира проектот и за влијанијата на проектот врз неговото опкружување. Детални теренски испитувања треба да се спроведат со осврт кон геологијата, хидрогеологијата, фауната и флората, квалитетот на воздухот итн. Резултатите од студијата им овозможуваат на надлежните власти, инвеститорите и општата јавност детален преглед на природните одлики на проектната област. Главните придобивки од процедурата на ОВЖС се:

- Да се осигура дека инвеститорот правилно го имплементира законот;
- Да се наложи на инвеститорот да финансира научно истражување во проектната област: еколошки пописи, студии за следење (мониторинг) на птиците и лилјаците, карти итн. кои можат да бидат од корист за надлежните власти;
- Да се зголеми нивото на свеста за животната средина кај инвеститорот, локалните засегнати страни, надлежните власти и општата јавност;
- Да понуди решенија за дизајнирање поодржлив проект кој евидентно ја почитува животната средина, и тоа:
  - создавање еколошка инфраструктура: премини за дивите животни, поставување уреди што ги водат дивите животни кон безбедните премини;
  - создавање непрекинато: меѓи, дрвја (дрвореди), ревитализација на реки;
  - создавање нови поволни живеалишта за целните видови: бари, шуми, ливади;
  - ангажирање инженер по животна средина кој ќе го следи (мониторира) локалитетот на кој се реализира проектот за време на градежните работи;
  - адаптација на распоредот/времето за градење според биолошките циклуси;
  - намалување на вознемирувањето предизвикано од осветлувањето преку управување со уличното осветлување (да нема вертикални светла) итн.

Сепак, кога се спроведува студија за ОВЖС, тешко е да се разгледа поголемата слика и да се оцени какво би било кумулативното влијание врз животната средина на овој проект кога тој ќе биде додаден на постоечките или идните проекти што биле или ќе бидат имплементирани во истата област. На пример, градењето пат во заштитено природно подрачје може да го намали нивото на биолошката разновидност, но градењето еден пат, кога веќе два се изградени и други два се планираат за градба, има многу поголемо влијание и може целосно да ја уништи природната вредност на заштитеното подрачје.

Како заклучок:

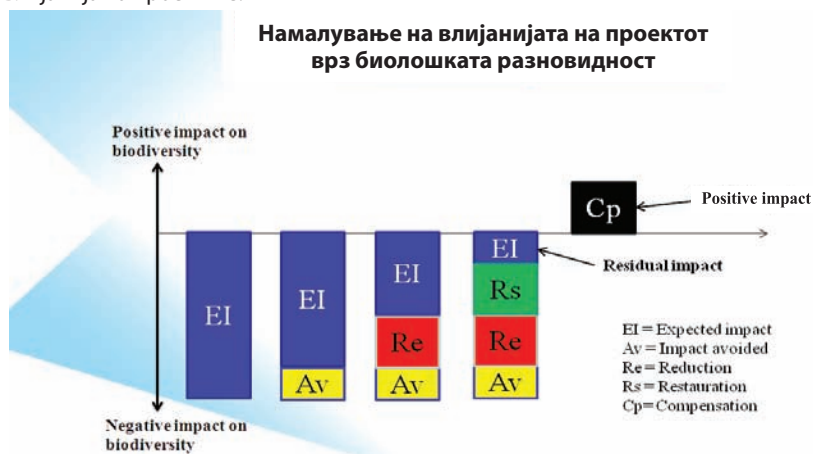
- Прво, со помош на СОЖС надлежните власти ќе проверат дали стратешките планови кои ги усвојуваат дефинираат одржлива регулаторна рамка што не е благонаклона кон развојот на проекти што може да имаат негативно влијание врз животната средина;

- Второ, релевантниот орган на власта ќе одлучи дали единечниот проект има или нема негативно влијание врз животната средина имајќи ја предвид студијата за ОВЖС за тој проект.

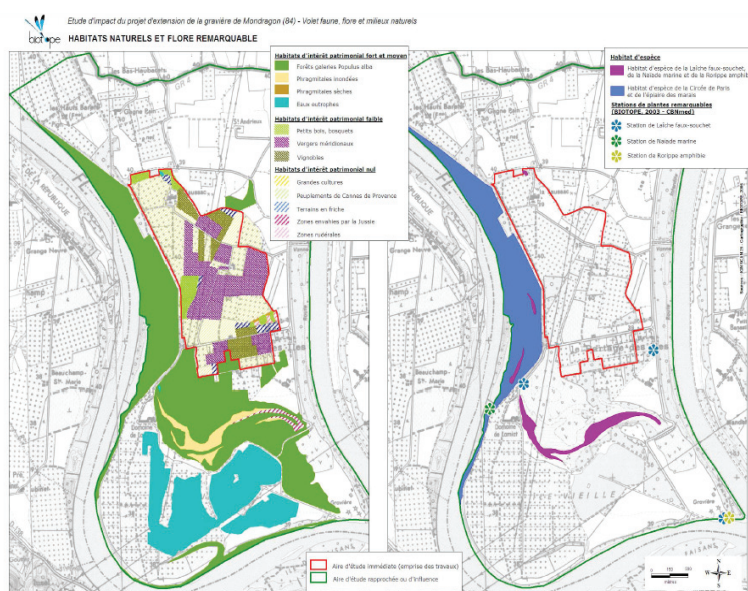
N.B. Според Европската комисија⁴ (2008), оценките според СОЖС и ОВЖС ги поставуваат клучните процедурални прописи и не воспоставуваат задолжителни стандарди во врска со животната средина. Тие се дизајнирани за да ги направат свесни надлежните власти за планирање за импликациите врз животната средина на предложениот план или проект, така што тие ќе бидат земени предвид при носењето крајна одлука.

Слика 3 покажува дека добрата студија за ОВЖС овозможува: 1) превенција на влијанијата преку избегнување области што за важни за биолошката разновидност при избор на локација за проектот; 2) доколку е невозможно да се избегнат одредени области важни за биолошката разновидност, во студијата се предлагаат мерки кои ќе го намалат влијанието врз биолошката разновидност; 3) откако проектот ќе биде развиен или активните поврзани со проектот ќе завршат, важно е да се преземат мерки за ревитализација на биолошката разновидност на локалитетот на проектот; и 4) во рамката на ОВЖС, дизајнирани се компензациски мерки за надоместување на негативните влијанија на проектите.

Слика 3. Намалување на влијанијата на проектот врз биолошката разновидност ©Biotop

Слика 4 покажува две карти на каменолом што се наоѓа во Мондрагон, Франција. Левата мапа ги покажува природните живеалишта што се важни за биолошката разновидност и/или заштитени со Директивите за живеалиштата; десната карта ги покажува природните живеалишта што се важни за зачувување на животински видови заштитени од страна на ЕУ и/или законите на Франција. Овие карти се резултат на еколошка оценка спроведена во рамките на ОВЖС и соодветната оценка (AA-Appropriate Assessment) во 2004 година.

Слика 4. Пример од исход на еколошка оценка ©Biotop

⁴ European Commission. 'Wind energy development and Natura 2000'. EU Guidance on wind energy development in accordance with the EU nature legislation [online publication], (2008) http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/Wind_farms.pdf
Приступљено 13. oktobra 2011.

2007

2011

Слика 5. Пример на мерки за ублажување на локалитет на каменолом: обновување на биолошката разновидност на локалитет каде вегетацијата била уништена поради експлоатација на камен, Тедирак, Франција. ©Biotopre

IV. Улогата на граѓанските здруженија во постапките на СОЖС и ОВЖС

1. Консултирање на граѓанските здруженија

Граѓанските здруженија треба да бидат консултирани за време на елаборацијата на ОВЖС и СОЖС преку:

- Интервјуа со клучните засегнати страни;
- Информативни јавни собири.

Граѓанските здруженија треба да осигураат дека информациите претставени во ОВЖС или СОЖС се исцрпни, релевантни и дека тие биле консултирани. Процедурите за ОВЖС и СОЖС се демократски алатки за носење одлуки што можат да ги користат граѓанските здруженија за заштита на нивните интереси и животната средина. Заради правилно користење на овие алатки, неопходно е граѓаните да бидат добро информирани и да го пренесат своето знаење на други граѓани.

Директивата за СОЖС јасно наведува дека јавноста треба да биде консултирана и да и биде овозможено доволно време за проучување на проектите и плановите, како и достапните податоци. Во член 3(7) и член 6(1) се наведува дека одлуките на надлежната власт во врска со СОЖС треба да бидат достапни до јавноста. Параграфите (1) и (2) од член 6 се однесуваат на консултации со јавноста и објаснуваат дека на општата јавност треба да и се даде доволно време да го изрази своето мислење во врска со плановите или програмата, како и во врска со студијата за СОЖС.

Член 2 од Директивата за ОВЖС наведува дека доколку земјите членки на ЕУ одлучат да исклучат одреден проект од постапката на ОВЖС, земјата-членка треба да одлучи:

- да ги направи собраните податоци достапни до јавноста, или
- да објасни пред „загрижената“ јавност зошто нема потреба од ОВЖС.

Членовите 7 и 8 исто така инсистираат на консултации со јавноста.

2. Ограничувања на консултациите со јавноста во Директивите за СОЖС и ОВЖС

Од земјите-членки на ЕУ се бара да имплементираат настани со учество на јавноста и согласно членот 6(4) од Директивата за СОЖС тие се одговорни за дефинирање на тоа која е „општата јавност“ и кои се засегнатите страни врз кои влијаат планот или програмата вклучително еколошките граѓански здруженија. Во параграф (5), се вели дека земјите-членки треба самите да го дефинираат процесот за консултации со јавноста.

Членот 6(2) од Директивата за ОВЖС пропишува дека земјите-членки ќе осигураат дека јавноста знае кога одреден инвеститор аплицира за процедура за ОВЖС и има пристап до информациите претставени во студијата за ОВЖС. Исто така, во членот е наведено дека на јавноста „*треба да и се даде можност да изрази мислење пред проектот да биде започнат*“. Сепак, со параграфот (3) им се допушта на земјите-членки да дефинираат кој ја претставува „загрижената јавност“ и да го дизајнираат процесот за комуникација и консултација.

Легислативата за Натура 2000 делува подобро и е поефикасна од легислативата за СОЖС кога се работи за прашањата поврзани со зачувување на природата. Таа е посилен инструмент за заштита на природата и одржлив развој.

Внимавајте!

Извештајот за СОЖС на еден план треба да биде земен предвид при изготвување на ОВЖС на проект од понизок ранг. Сепак, кај одредени нови земји-членки, со давањето на името „Извештај“, владата го претстави овој акт како дел од плановите кои се усвојуваат, што го прави невозможен за оспорување.

Фаза на скрининг: Развојните проекти што бараат целосна ОВЖС оценка може да бидат претставени како мали просторни планови, наместо индивидуални проекти кои се подложни на скрининг процес според процедурата за СОЖС (малите планови немаат „стратешко“ влијание)! Во овој случај, не се зема предвид кумулативниот ефект.

На национално ниво, треба да бидат поставени прецизни (минимални и максимални) прагови што нема да дозволат избегнување на процесот на селекција на проекти со потенцијално негативно влијание и заради тоа да не биде предмет на оценување.

Фаза на оценување: Извештајот за СОЖС треба да биде објавен од страна на инвеститорот, но во случај на приватни инвеститори, извештајот за СОЖС може да биде тешко достапен - мора да го искористите вашето право за да добиете копија од извештајот! Експертите што го вршат оценувањето се најмени од страна на инвеститорот што може да доведе до манипулации во извештаите за СОЖС.

Во националните закони треба да има стриктни прописи за објавување на извештајот за соодветноста на студијата за ОВЖС и решението за проектот на интернет. Во спротивно, невозможно е да се оспори одлуката.

Пример: Учество на јавноста и ОВЖС во Србија

Српскиот закон за ОВЖС (Сл. весник на Р. Србија бр. 135/2004 и 36/2009) во член 14 наведува дека кога една компанија ќе побара од надлежните власти да го дефинираат обемот на студијата за ОВЖС за одреден проект, институцијата треба да организира јавна консултација што треба да трае 16 дена. Во член 20 се вели дека во рок од 7 дена по приемот на студијата за ОВЖС, надлежните власти ќе организираат јавни расправи и ќе ја дадат својата конечна одлука 20 дена по завршувањето на јавните расправи.

V. Практични вежби

Активност 1: Играње улоги за ОБЖС на проект за ветерници

Поделете ги лицата што се обучуваат во 3 групи:

- Развивач на проект/инвеститор
- Надлежни власти
- Граѓански здруженија

Замолете ги учесниците на обуката да одиграат улоги за спроведување постапка за ОБЖС за развоена проект за ветерници земајќи предвид дека едногодишната студија за мониторинг на птиците и лилјациите не ги презентира сите постоечки еколошки информации, и дека невладините организации што ги имаат овие информации не биле консултирани од страна на инвеститорот за споделување на тие податоци.

Активност 2: Играње улоги за СОЖС за ски центар

Поделете ги лицата што се обучуваат во 3 групи:

- Надлежни власти
- Граѓански здруженија што го поддржуваат планот
- Граѓански здруженија што го оспоруваат планот

Замолете ги лицата што се обучуваат да одиграат улоги за спроведување на постапката за СОЖС земајќи предвид дека:

- едно од граѓанските здруженија не се согласува со стратешкиот план што бил развиен бидејќи е наклонет кон изградба на ски центри во многу значајно природно заштитено подрачје на територијата, без донесување релевантни економски приходи на локалните заедници
- другото граѓанско здружение го поддржува проектот поради можноста за зголемување на бројот на туристите во областа, на основа на спорт и екотуризам, и со тоа унапредување на локалната економија.

Организација:

1. Обучувачите ја објаснуваат активността (15 минути),
2. Секоја работна група развива свои аргументи и глуми во играта (15 минути),
3. Играта: секоја работна група има 5 минути да ги изложува своите аргументи на другите, а потоа тие може да дебатираат заедно за време на следните 15 минути (30 минути);
4. Ретроспектива: сите заедно, лицата што се обучуваат и обучувачите, ја анализираат глумата и аргументите на секоја од групите (15 -20 минути). Фокусот треба да се стави на процесот на организирање на дијалозите и средбите.

VI. Референци

Упатства:

Government of Ireland. 'Implementation of SEA Directive (2001/42/EC): Assessment of the Effects of Certain Plans and Programmes on the Environment Guidelines for Regional Authorities and Planning Authorities' [online publication], (November 2004). <<http://www.environ.ie/en/Publications/DevelopmentandHousing/Planning/FileDownload,1616,en.pdf>> Accessed on 26 September 2011.

Mehdi, S., Atallah-Augé, M., and ElKhoury, J. 'Biodiversity Manual, A Tool for Biodiversity Integration in EIA and SEA'. Final Draft, Society for the Protection of Nature in Lebanon [online publication], (July 2005). <http://people.exeter.ac.uk/rwfm201/cbbia/downloads/sea/AtoolforbiodiversityintegrationinEIAandSEA.pdf> Accessed on 4 October 2011.

Правни документи:

Директива за оцена на влијанијата на одредени јавни и праватни проекти врз животната средина

Првата директива на оваа тема беше Директивата на Советот 85/337/ЕЕС од 27 јуни 1985 година. 'Council Directive 85/337/EEC' on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment [website], (27 June 1985). <http://ec.europa.eu/environment/eia/full-legal-text/85337.htm>

Оваа директива беше изменета и дополнета со Директивата на Советот 97/11/ЕЕС од 3 март 1997 година <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997L0011:EN:HTML>

На 27 јуни 2001 година, оваа директива беше изменета и дополнета со Директивата 2001/42/ЕЕС за оцена на влијанијата на определени планови и програми врз животната средина, позната како Директива за СОЖС. Directive 2001/42/EC' on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment, [website]. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001L0042:EN:NOT>

Директива за спроведување на учеството на јавноста во однос на изготвувањето одредени планови и програми што се поврзани со животната средина и дополнување во однос на учеството на јавноста (2003/35/ЕЕС)

Оваа Директива 2003/35/ЕЕС овозможи крупни подобрувања:

- Пристап до информации за општата јавност
- Учество на јавноста
- Можност за пведување случаи во врска со животната средина пред судовите

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:156:0017:0024:EN:PDF>

Веб страници:

Европска Комисија веб-страница за ОБЖС <http://ec.europa.eu/environment/eia/home.htm>.

United Nations Economic Commission for Europe: page on ОБЖС s, [website]. <http://live.unece.org/env/eia/eia.html>

Учество на јавноста

Упатства

Cormick, G.W. *et al.* 'Building Consensus for a Sustainable Future: Guiding Principle: an initiative undertaken by Canadian round tables' [online publication], (August, 1993). <http://nrtee-trnee.ca/wp-content/uploads/2011/08/NRTEE-consensus-guiding-principles.pdf> Accessed on 3 October 2011.

Cornu-Thenard, E. and Ozinga, O. 'The EU's impact on forests, A practical guide to campaigning'. Macula, Boskoop, Netherlands [online publication], (2004), <http://www.fern.org/sites/fern.org/files/pubs/reports/EU-guide.pdf>

Accessed on 11 October 2011.

Dewey, J. 'Enhanced Group Facilitation: Techniques & Process', AEA/CDC 2006 Summer Evaluation Institute, Atlanta, Georgia [online document], (12 June 2006).

<http://www.eval.org/summerinstitute/06SIHandouts/SI06.Dewey.TR1.pdf>

Accessed on 14 October 2011.

Rientjes, S. 'Communicating nature conservation, A manual on using communication in support of nature conservation policy and action'. ECNC-European Centre for Nature Conservation [online publication], (2000).

<http://www.ecnc.org/publications/technicalreports/communicating-nature-conservation>

Accessed on 3 October 2011

Metaplan. 'How to Moderate Group Discussions Using the Metaplan Technique'.

http://www.esf-agentschap.be/uploadedFiles/Voor_ESF_promotoren/Zelfevaluatie_ESF-project/metaplan%20primer%20en%20.pdf

Accessed on 14 October 2011.

ДЕЛ В:

Еколошка поврзливост

Даниел Буавен и Делфин Морен, Биотоп

I. Еколошката поврзливост - решение за спречување на загубата на биолошката разновидност

1. Краток вовед во концептот на еколошка поврзливост

Еколошка поврзливост на една територија значи дека живеалиштата на таа територија се добро поврзани дозволувајќи им на видовите да се движат од едно кон друго живеалиште заради прехрана или генетска размена, со тоа овозможувајќи им да дисперзираат и (одново) да населат нови територии. Еколошкото поврзување може да биде поддржано од линеарни структури како меѓи и реки по чија должина видовите ќе можат лесно да се движат или пак дисконтинуирани премини од живеалишта кои се во радиусот на дисперзија на видовите. Еколошката поврзливост може да се проучува на ниво на екосистем, на ниво на предел или пак на национално или континентално ниво.

Сепак, заради природни непогоди, или почесто човечки активности, пределот може да биде фрагментиран од елементи што ја делат природната област на два различни дела. Постојат два вида на фрагментирачки елементи:

- физички елементи на фрагментација - природни (големи реки, планински венци, клифови), но во најголем број случаи тие се предизвикани од човечки активности: урбанизирани области, патишта, железнички пруги, водни патишта со вештачки брегови, електрични водови, брани и прекинување на реки, интензивно земјоделство и експлоатација на шумите.
- Нематеријални елементи на фрагментација - зачестеност на човеково присуство, хемиско загадување, вознемирување од бучава или прекумерно осветлување.

Загубата и фрагментацијата на живеалиштата може да доведе до моментално исчезнување на одредени видови, но во најголем дел исчезнувањата настануваат со одредено временско задоцнување. Поимот „должни да исчезнат“ се однесува на видови што се смета дека ќе исчезнат како резултат на промени во животната средина во минатото, но кои сеуште не исчезнале (Hanski and Walsh, 2004)⁵.

Фрагментирањето на пределот е познато како главна причина за губењето на биолошката разновидност.

2. Промовирање еколошка поврзливост во меѓународната регулаторна рамка

Еколошката поврзливост е поддржана од Конвенцијата за биолошка разновидност (CBD) која ја нуди главната рамка за зачувување на биолошката разновидност во светот. Програмата за работа за заштитените подрачја на CBD, усвоена во 2004 година, конкретно ја нагласува потребата за еколошка поврзливост. Неколку договори и спогодби од т.н. „група што се однесува на биолошка разновидност“ исто така, поддржуваат активности што овозможуваат поврзливост на живеалиштата.

Слика 1. Интензивното експлоатирање на шумите води кон живеалишта со низок квалитет и недостапност на пределот за одредени видови ©Вероника Фердинандова

⁵ Hanski, I., Walsh, M. How much how to, 2004.
http://www.birdlife.org/action/change/europe/forest_task_force/forest_conservation.pdf
Preuzeto 15. oktobra 2011.

Европската унија исто така ја промовира потребата за вклучување на еколошката поврзливост со цел да се осврне на проблемот за губењето на биолошката разновидност во териториите на земјите-членки.

Во 2006 година, ЕУ ја призна вредноста на екосистемските услуги и нивната заштита стана камен темелник на политиката за биолошка разновидност на ЕУ (COM 216/2006)⁶. Комуникацијата на ЕУ за запирање на загубата на биолошката разновидност до 2010 година ги имаше идентификувано целите што се однесуваат на потребата за „зачувување и обновување на биолошката разновидност и екосистемски услуги во пошироката природна околина и морската животна средина во ЕУ. Директивите за СОЖС и ОВЖС даваат можност за интегрирање на заштитата на биолошката разновидност во процесот на развој на една територија. Во април 2009 година, Европската комисија презентираше документ за политика, познат како Бели страници (White Paper) за адаптација кон климатските промени кој повикува на воспоставување на пропустливост на пределите со цел подобрување на меѓусебната поврзаност на природните области.

Советот на министри ја усвои Стратегијата за биолошка разновидност на ЕУ која вклучува шест цели за намалување на загубата на биолошката разновидност и екосистемите и негово обновување до 2020 година, а секоја цел е придружувана од пакет акции. Со нив се опфатени акции од правилно управување со мрежата на заштитени области на ЕУ Натура 2000 до поголема употреба на зелената инфраструктура и поодржливо земјоделство и шумарство.

Двете директиви за птиците и за живеалиштата наведуваат дека земјите-членки се обврзани да ја промовираат еколошката поврзливост на нивната територија за да ги заштитат видовите.

Преку Директивата за живеалиштата, ЕУ ја призна потребата за усвојување на „пристап за управување со екосистемите“ наместо „пристап за видовите“.

Член 10 од Директивата за живеалиштата

„Земјите-членки ќе настојуваат, онаму каде што сметаат дека е наопходно, при планирањето на намената на земјиштето и развојните политики, и конректно, во смисла на подобрување на еколошката кохерентност на мрежата Натура 2000, да го поттикнуваат управувањето со својствата на пределот кои се од голема важност за дивата флора и фауна. Такви својства се оние кои, поради нивната линеарна и континуирана структура (како што се реките со нивните брегови или традиционалните системиза означување на границите на теренот) или поради нивната функција како дисконтинуирани премини (како на пример, бари или мали шумички), се од суштинска важност за преселбата, ширењето и генетската размена на дивите видови.“

Член 3 од Директивата за птиците

„...Земјите-членки ќе ги преземат сите потребни мерки за заштита, одржување или повторно воспоставување на доволна разновидност и површина на живеалишта за сите видови птици споменати во членот 1.

Заштитата, одржувањето и повторното воспоставување на биотопите и живеалиштата опфаќа ... (b) одржување и управување во согласност со еколошките потреби на живеалиштата во и надвор од заштитените подрачја...“

Другите главни директиви на ЕУ, како што е Рамковната директива за водите (Water Framework Directive-WFD) (2000/60/EC), вклучува мерки за развивање на планови за управување со речните сливови кои треба да помогнат во одржувањето и обновувањето на поврзливоста во пошироката животна средина.

Во 2004 година, за време на Милениумската проценка на екосистемите, Обединетите нации го популаризираа концептот на „екосистемски услуги“⁷, што ги подразбира сите материјални и нематеријални ресурси произведени од екосистемите (дрвата, складирање на водата, врзување на јаглеродот, потенцијал за екотуризам, итн). Беше докажано дека доколку екосистемите би го изгубиле нивниот капацитет за обезбедување услуги, тоа би можело да резултира со социо-економски влијанија. Овој развој ги охрабрува носителите на одлуки да ги гледаат екосистемите како „даватели на услуги“ со кои треба да се управува за да се зачуваат нивните функции, и дека секој вид има своја улога во овозможувањето на екосистемот да обезбедува услуги.

⁶ Kettunen, M., Terry, A., Tucker, G. and Jones A. (2007). Guidance on the maintenance of landscape features of major importance for wild flora and fauna. Guidance on the implementation of Article 3 of the Birds Directive (79/409/EEC) and Article 10 of the Habitats Directive (92/43/EEC). Institute for European Environmental Policy (IEEP), Brussels, pp. 114. & annexes.

⁷ Види дефиниции во Анексите

II. Методологија за оценување на еколошката поврзливост на една подрачје

1. Оценка на фрагментирањето на пределот

а. Прв чекор: собирање податоци

Со цел да се оцени фрагментацијата на пределот, потребно е да се соберат исцрпни податоци за областа што се проучува:

- Еколошки податоци (резултати од истражувања, научни трудови) и карти за популациите на видовите флора и фауна и природните живеалишта;
- Информации за нивото на заштита и стратегијата за управување со различните видови;
- Карта за покривноста на земјиштето или карта на природни живеалишта што ја покриваат територијата што се проучува и соседните региони;
- Топографски карти и, ако е можно, геореференцирани ортофотографии;
- Карта на инфраструктури кои предизвикуваат фрагментација:
  - транспортни линии (патишта, железнички пруги, водни патишта, електрични водови, итн.),
  - информации за интензитетот на сообраќајот и спецификации за транспортните линии,
  - огради, видови на брегови долж водните текови;
- Локација на поврзувачки елементи како што се премините за диви животни.

Штом се соберат овие податоци, важно е да се одредат празнини во знаењето и, доколку е потребно, да се организира попис на биолошката разновидност и оценка на еколошката функционалност со цел да се пополнат празнините.

Попис на птици ©Biotopre

Попис на инсекти ©Biotopre

Анализа на водите ©Biotopre

Слика 2. Сликите на еколошки истражувања

б. Втор чекор: идентификација на главните елементи на фрагментацијата

Организирајте ги главните елементи на фрагментацијата во хиерархија според нивната пропустливост за видовите:

- идентификувајте неколку нивоа на фрагментирачки елементи;
- идентификувајте неколку нивоа на поврзувачки елементи.

Штом оваа почетна анализа се заврши, неопходно е да се изработи посложена анализа на:

- фрагментирачките ефекти од интензивното земјоделство/шумарство и
- нематеријална фрагментација.

2. Идентификување на еколошката поврзливост

Идентификувајте ги главните типови на природни подрачја кои обезбедуваат живеалишта за конкретните еколошки заедници кои постојат во областа што се проучува. Можете да користите: различните типови заштитени

подрачја (подрачја од Натура 2000, Рамсарски подрачја, итн.) или други познати важни природни подрачја кои сеуште не се заштитени (значајни растителни подрачја – ЗРП, значајни подрачја за птици - ЗПП, итн.)

- Оценете ја еколошката функционалност на овие клучни подрачја за зачувување на видовите флора и фауна, и за безбедноста на луѓето од аспект на: ерозијата на почвата, заштита на подрачја со сливови на подземни води, за одмор на луѓето и рекреативни активности, итн.;
- Рангирајте го еколошкото значење на овие клучни подрачја според нивниот капацитет да делуваат како засолниште за биолошката разновидност или да обезбедат екосистемски услуги;
- Дизајнирајте заштитни појаси околу клучните подрачја;
- Идентификувајте ги поврзувачките елементи за зачувување, ревитализација (обновување) или градење помеѓу подрачјата;
- Изградете еколошки коридор преку поврзување на клучните подрачја, заштитните појаси и поврзувачките елементи.

Повторното поврзување на заштитените подрачја на одредена територија може да биде корисно за подобрување на еколошката поврзливост на територијата, иако неопходно е да се погледне и поголемата слика т.е. на ниво на регион, на национално ниво или на ниво на ЕУ (Натура 2000), и за проучување на природните карактеристика на целата територија. Целта е да се идентификува и обнови оптимална мрежа изградена од клучни подрачја и еколошки коридори со цел да се засили глобалната функционалност на територија што се проучува во целост.

Штом се проучи, идентификува и картира еколошката поврзливост на една територија, неопходно е таа да се заштити со цел зачувување на нејзината функционалност.

Надлежните власти треба да:

- разработат стратегии за заштита на еколошката поврзливост;
- ги информираат и едуцираат засегнатите страни: предавања, брошури, работилници;
- создадат алатки за носење одлуки за планерите на намената на земјиштето и другите засегнати страни, да дефинираат и прилагодат законска рамка за СОЖС и да понудат мерки за ублажување за ОВЖС.

Улогата на граѓанските здруженија во оценувањето и градењето еколошка поврзливост е да осигура дека податоците што тие ги имаат се земени превид и да комуницираат со техничарите/инженерите за животна средина кои ја проучуваат еколошката поврзливост, и со тоа да помогнат да бидат земени предвид сите елементи на проучуваната територија.

III. Практични вежби

Активност 1: Поделете ги лицата што се обучуваат според нивното географско потекло и кажете им дека се тим еколошки инженери што треба да ја проучат и картираат еколошката поврзливост на регионот од кој потекнуваат. Побарајте од нив:

- да ја опишат нивната методологија чекор по чекор,
- да разјаснат, според нив, кои се податоците што недостасуваат, и
- да изнајдат решение за оваа празнина во податоците.

Активност 2: Заснована на техниката опишана во „Дилеме за животната средина: Клучни одлуки за општеството (Lozzi, 1980)“. Изнаоѓање консензус преку дизајнирање еколошка поврзливост на дадена територија.

Поделете ги лицата што се обучуваат во 4 групи:

- Секоја група добива карта со информации за покриеноста на земјиштето (природни живеалишта, инфраструктура, урбани зони, индустриски области...). Обучувачот ја објаснува активноста и дава инструкции (15 минути).
- Секоја од групите треба да избере и исцрта клучни подрачја и коридори (30 минути).
- За да изберат подрачја тие ќе треба да се присетат на чекорите и критериумите за креирање еколошка поврзливост (15 минути).
- По едно лице од секоја група го презентира подрачјето и го образложува начинот на избор (20-30 минути).

IV. Референци

Упатства:

Jones-Walters, L., Snethlage, M., Civic, K., Çil, A. and Smit, I. 'Making the connection!'. Guidelines for involving stakeholders in the implementation of ecological networks. ECNC, Tilburg, the Netherlands [online publication], (2009).

<http://www.ecnc.org/publications/technicalreports/making-the-connection>

Accessed on 3 October 2011.

Kettunen, M., Terry, A., Tucker, G. and Jones A. 'Guidance on the maintenance of landscape features of major importance for wild flora and fauna'. Guidance on the implementation of Article 3 of the Birds Directive (79/409/EEC) and Article 10 of the Habitats Directive (92/43/EEC). Institute for European Environmental Policy (IEEP), Brussels [online publication], (2007). 114 pp. & annexes.

http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/docs/adaptation_fragmentation_guidelines.pdf

Accessed on 4 October 2011.

Правни референци:

The Water Framework Directive (WFD) or Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the Community action in the field of water policy' [website].

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0060:EN:HTML>

Документи:

Bennett, F. A. 'Linkages in the landscape. The Role of Corridors and Connectivity in Wildlife Conservation'. In, The World Conservation Union (ed.): IUCN Forest Conservation Programme, Conserving Forest Ecosystems Series No. 1. IUCN, Australia [online publication], (2003).

<http://app.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/FR-021.pdf>

Accessed on 3 October 2011.

Brajanoska R., Čivić, K., Hristovski, S., Jones-Walters, L., Levkov, Z., Melovski, Lj., Melovski, D., and Veleviski, M. 'Background document on Ecological Networks-project: Development of the National Ecological Network in FYR Macedonia (MAK-NEN)'. MES, Skopje, Republic of Macedonia; ECNC, Tilburg, the Netherlands [online publication], (2011).

<http://www.ecnc.org/publications/technicalreports/background-document-on-ecological-networks>

Accessed on 3 October 2011.

ДЕЛ Г: Натура 2000

Даниел Буавен и Делфин Морен, Биотоп

I. Натура 2000 - еколошката мрежа на Европската унија

Со цел да се обрне внимание на потребата за еколошка поврзливост на дадена територија, една можност е имплементација на еколошки мрежи. Според Bennett и Mulongoy (2006)⁸ еколошката мрежа „ги поврзува екосистемите и популациите на видовите кои се под закана од фрагментирањето на живеалиштата, потпомагајќи генетска размена помеѓу различните популации, со што се зголемуваат шансите за опстанок на засегнатите видови“.

Првата еколошка мрежа што беше имплементирана во Европа беше Емералд мрежата на подрачја од посебен интерес за зачувување (ASCIs). Оваа иницијатива беше усвоена во 1979 година од страна на Советот на Европа со цел зачувување на дивата флора и фауна и нивните природни живеалишта во државите кои се договорни страни на Конвенцијата, вклучувајќи ги Србија, Црна Гора и Македонија.

Директивата за зачувување на природните живеалишта и дивата флора и фауна, усвоена во 1992 година - Директива за живеалиштата (92/43/ЕЕС) поставува рамка за стратегиите и акциите на ЕУ за заштита на дивите видови флора и фауна и нивните живеалишта. Во неа се наведени повеќе од 200 типови природни живеалишта, 200 видови фауна и 500 видови флора што се од интерес на Европската заедница и потребно е да се заштитат. Натура 2000 е еколошка мрежа која што се развива од страна на ЕУ од 1992 година, според прописите наведени во член 3 од Директивата за живеалиштата .

Мрежата Натура 2000 е составена од подрачја кои вклучуваат типови природни живеалишта наведени во Додаток I и живеалишта на видовите наведени во Додаток II од Директивата за живеалиштата, како и видовите птици наведени во Додаток I од Директивата за птиците. Составена е од клучни подрачја кои можат да бидат посебни заштитени подрачја (SPA-Special Protection Area) како што пропишува Директивата за птиците или назначени како посебни подрачја за зачувување (SAC) како што пропишува Директивата за живеалиштата⁹.

Оваа мрежа ќе овозможи одржување на типовите природни живеалишта и живеалиштата на видовите кои се од интерес, или, каде што е возможно, обновување на поволната состојба на зачуваност во нивниот природен опсег. Природните и полу-природните живеалишта наведени во Додаток I и видовите наброени во Додаток II од Директивата за живеалиштата, како и видовите птици наброени во Додаток I од Директивата за птиците се сметаат од „интерес на Заедницата“ или како „приоритетни“.

„Живеалишта од интерес на Заедницата“ - се однесува на природните живеалишта кои:

- се во опасност од исчезнување во нивниот природен опсег; или
- имаат мал природен опсег по нивната регресија или поради нивната природно ограничена област; или
- претставуваат исклучителни примери на типични својства/карактеристики на еден или повеќе од следните шест биогеографски региони: алпски, атлантски, бореален, континентален, макаронезиски и медитерански.

Приоритетно природно живеалиште - значи дека Заедницата има конкретна одговорност за природното живеалиште за кое постои опасност од исчезнување, а кое е присутно на територијата, во поглед на големината на неговиот природен опсег што припаѓа во рамки на територијата (овие приоритетни типови природни живеалишта се означени со ѕвездичка (*) во Додаток I).

Видови од интерес на Зедницата - подразбира видови што се:

- загрозени, освен оние видови чиј природен опсег е маргинален во таа територија и кои не се загрозени или ранливи (чувствителни) во Западно-палеарктичкиот регион; или
- ранливи (чувствителни), т.е. видови за кои се смета дека во блиска иднина веројатно ќе се преместат во категоријата на загрозени, доколку причинските фактори продолжат да дејствуваат; или
- ретки, т.е. видови со мали популации кои во моментот не се загрозени или ранливи, но се под ризик. Видовите се наоѓаат во ограничени географски области или се ретко распространети (раштркани) на поширок опсег; или

⁸ Graham Bennett and Kalemari Jo Mulongoy (2006). *Review of experience with ecological networks, corridors and buffer zones. Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal, Technical Series No. 23, pp. 100.*

⁹ *European Commission (1992). Коherentна еколошка мрежа посебних подрачја очувања ќе биде наречена Натура 2000. Директива за живеалиштата 92/43/ЕЕС, член 3.*

Слика 1. *Rhinolophus euryale*, вид лилјак од интерес за Заедницата, наведен во Додаток II од Директивата за живеалиштата.

- ендемични и видови кои бараат особено внимание поради специфичната природа на нивното живеалиште и/или потенцијалното влијание од нивното искористување врз нивното живеалиште и/или потенцијалното влијание од нивното искористување врз состојбата на нивната зачуваност.

N.B. Не сите ендемични видови се наведени во додатоците II, IV и V од Директивата за живеалиштата.

Приоритетни видови се видови за чие зачувување Заедницата има особена одговорност со оглед на големината на нивниот природен опсег. Овие приоритетни видови се означени со ѕвездичка (*) во Додаток II од Директивата за живеалиштата.

Главната цел на Директивата за живеалиштата е да промовира одржување на биолошката разновидност, земајќи ги предвид економските, социјалните, културолошките и регионалните услови/барања. Оваа Директива дава важен придонес кон општата цел за одржлив развој.

Неколку податоци за Натура 2000

Во јануари 2011 година, европската мрежа Натура 2000 се состои од 26106 подрачја со вкупна површина од 949910 km², меѓу кои 751150 km² копнени подрачја кои претставуваат 17,5% од копнените територии на земјите-членки на ЕУ (и 198760 km² морски подрачја). Бројот на подрачја и нивната вкупна површина постојано се зголемува:

SCI/SAC (Директива за живеалиштата): 22594 подрачја (меѓу кои 1247 морски подрачја) кои покриваат 583888 km².

SPA (Директива за птиците): 5347 подрачја (меѓу кои 566 морски подрачја) кои покриваат 517340 km².

II. Придобивки и ограничувања на мрежата Натура 2000

Како главна иницијатива на ЕУ за заштита на биолошката разновидност, Натура 2000 интензивно е проучувана, ценета и критикувана.

1. Придобивки

Натура 2000 им дава шанса на локалните засегнати страни да го искусат на локално ниво принципот на одржлив развој односно управување на природното подрачје заради одржување на живеалиштата и видовите, и во исто време, одржување на екосистемските услуги што обезбедуваат придобивки за луѓето. Тоа е локален експеримент за одржлив развој.

И затоа таа претставува нова техника на владеење на локално ниво. Натура 2000 се имплементира преку процедури што го прават локалното население одговорно и им дава можност за делување во насока на зачувување на нивната здрава животна средина.

2. Ограничувања

На Натура 2000 мрежата, онака како што е моментално имплементирана, и недостига еколошка поврзливост. Всушност не се работи за вистинска мрежа, туку е повеќе налик на група или сет од заштитени подрачја со див свет (главно вклучува области со голема биолошка рановидност) што не се доволно добро поврзани.

Друга претпоставка, дадена од страна на некои експерти кои работат на зачувување на природата, е дека Натура 2000 може да има помалку статичен природ и да дозволува природна трансформација на екосистемите. Моментално, таа ги заштитува екосистемите во состојбата во која што се наоѓале на датумот на назначување на подрачјето. На пример, доколку пасторализмот не може да биде одржан на одреден локалитет, поради недостатокот на мотивација кај фармерите заради економските проблеми, ширењето на шумските екосистеми би можело да се оправда и да се прифати се додека тие се од интерес на Заедницата.

III. Назначување на подрачје во Натура 2000

1. Трите чекори што водат до селекција на посебните подрачја за зачувување (SACs)

a. Предложени подрачја од важност за Заедницата (pSCI)

Во согласност со член 4 од Директивата за живеалиштата, секоја земја-членка ќе предложи список со подрачја прикажувајќи ги типовите природни живеалишта од Додаток I и видовите од Додаток II кои природно се среќаваат на нивните територии.

- За животинските видовираспространети на пошироки простори, овие подрачја ќе соодветствуваат со местата во природниот ареал на тие видови, кои поседуваат репрезентативни физички или биолошки фактори што се неопходни за нивниот живот и размножување.
- За водните видови кои се распространети на пошироки простори, такви места ќе бидат предложени само таму кадешто има јасно препознатливо подрачје со репрезентативни физичките и биолошките фактори клучни за нивниот живот и размножување.

Изборот на подрачја е чисто научен процес кој се заснова на стандардни критериуми за селекција пропишани во Директивата. За опишување/карактеризација на природните живеалишта од интерес на Заедницата и приоритетните живеалишта, експертите треба да го користат „Прирачникот за толкување на Европската унија, EUR 27“. Конкретните податоци за подрачјето треба да се искомуницираат со Комисијата користејќи **Стандардни формулари за податоци**.

b. Подрачја од важност за Заедницата (SCI)

На основа на предложените национални листи, Комисијата, во договор со земјите-членки, мора да ги усвои листите на „подрачја од важност за Заедницата“. Научни семинари се организираат од страна на Комисијата за секој биогеографски регион со цел да се анализираат предлозите на земјите-членки на транспарентен начин. Тие се отворени за засегнатите земји-членки и за експерти кои ги застапуваат интересите на релевантни засегнати страни, вклучително и за сопственици, корисници и еколошки невладини организации. Овие семинари се поддржани од Европската агенција за животна средина со асистенција од Европскиот тематски центар за биолошка разновидност (ETC/BD).

Овие експертски семинари имаат цел да утврдат дали се предложени доволно високо квалитетни подрачја од секоја земја-членка за да се осигура поволната состојба на зачуваност за секој тип живеалиште и вид во рамките на нивното распространување во ЕУ. Целта е да се утврди листа на „подрачја од важност за Заедницата“ за секој од регионите утврдени со Директивата за живеалиштата применувајќи усогласен пристап широм земјите-членки.

c. Посебни подрачја за зачувување (SAC)

Штом ќе се усвои листата на „подрачја од важност за Заедницата“, сите земји-членки треба да ги назначат таквите подрачја како „посебни подрачја за зачувување“, како што е пропишано во Директивата за живеалиштата, што

е можно поскоро и најдоцна во рок од шест години. Тие треба да дадат приоритет на оние подрачја што се под најголема закана и/или се од најголема важност во конзервациска смисла. Во тој период, земјите-членки мора да ги преземат неопходните управувачки мерки или мерки за ревитализација за да осигураат поволен статус на зачуваност на тие подрачја.

Биогеографските семинари имаат важна улога во селекцијата на SCI подрачја. Формалниот пропис на семинарите е да се избераат SCI подрачја од поширока листа на предложени SCI, но во реалноста обично се случува на биогеографските семинари да се оценуваат недостатоците на официјалните предлози на земјите-членки и да се идентификуваат места за надградување на мрежата со нови подрачја за да се постигне кохерентност. Не постои случај во некоја земја-членка на ЕУ каде невладините организации биле задоволни од предлогот на владата. Така, од „листата во сенка“ (shadow list) доаѓа и нивното барање за проширување на мрежата.

Како да се подготвите за биогеографски семинари?

- Осигурете добра неофицијална соработка помеѓу научниците и невладините организации (научниците не секогаш се во позиција да можат слободна да се искажат, но невладините организации би можеле);
- Воспоставете добра комуникација со Комисијата и ETC/BD на таа тема што е можно поскоро;
- Преку консензус што е можно побрзо номинирајте 1 до 3 лица ваши претставници за семинарот кои ја познаваат материјата и на кои им верувате; .
- Лобирајте до членовите на Европскиот форум за живеалиштата (European Habitats Forum) како што се: WWF-Европската канцеларија за политики, CEEweb, BirdLife, и директно преку Комисијата за да добиете покана за овие лица;
- Подгответе алтернативни оценки од НВО секторот, „листи во сенка“ и извештаи, и распространете ги што е можно поскоро;
- Направете критични анализи на владиниот предлог;
- Ревидирајте ги референтните листи за биогеографскиот регион со видовите и живеалиштата кои недостасуваат.

2. Како да изберете подрачја од важност за Заедницата

Во Додаток III од Директивата за живеалиштата се наведени критериумите за селектирање подрачја од важност за Заедницата и назначување како посебни подрачја за зачувување (SAC). Кога тип на живеалиште наведен во листата во Додаток I или вид(ови) наведен во Додаток II од Директивата за живеалиштата може да се најдат на

Директива за живеалиштата, Додаток III, Фаза 1

Оценка на национално ниво за релативната важност на подрачјата за секој тип природно живеалиште од Додаток I и секој вид од Додаток II

A. Критериуми за оценување на подрачје за даден тип на природно живеалиште од Додаток I

- а. Степен на репрезентативност на типот природно живеалиште на подрачјето.
- б. Површина на подрачјето покриена со типот природно живеалиште во однос на вкупната површина покриена со тоа живеалиште во рамки на националната територија.
- в. Степен за зачуваност на структурата и функциите на типот природно живеалиште што се разгледува и можности за ревитализација.
- г. Глобална оценка на вредноста на подрачјето за зачувување на разгледуваниот тип природно живеалиште.

Б. Критериуми за оценување за даден вид од Додаток II

- а. Големина и густина на популацијата на видот присутен на подрачјето во однос на популациите присутни во рамки на националната територија.
- б. Степен за зачуваност на одликите на живеалиштето кои се важни за разгледуваниот вид и можности за ревитализација.
- в. Степен на изолираност на популацијата присутна на подрачјето во однос на природниот опсег на видот.
- г. Глобална оценка на вредноста на подрачјето за заштита на видот што е во прашање.

В. На основа на овие критериуми, земјите-членки ќе ги класификуваат подрачјата што ги предлагаат на националната листа како подрачја соодветни за идентификација како подрачја од важност на Заедницата, во согласност со нивната релативна вредност за зачувувањето на секое природно живеалиште од Додаток I или секој вид од Додаток II.

Г. Таа листа ќе ги прикаже подрачјата кои ги содржат приоритетните типови природни живеалишта и приоритетните видови селектирани од страна на земјите-членки врз основа на критериумите во точките А и Б погоре.

Директива за живеалиштата, Додаток III, Фаза 2

Оценка на важноста за Заедницата на подрачјата кои се вклучени во националните листи

1. Сите подрачја идентификувани од земјите-членки во Фаза 1, кои содржат приоритетни типови природни живеалишта и/или видови, ќе се сметаат за подрачја од важност за Заедницата.

2. За оценка на важноста за Заедницата на други подрачја од листите на земјите-членки, односно нивниот придонес во одржувањето или повторното воспоставување на поволна состојба на зачуваност на природното живеалиште од Додаток I или вид од Додаток II и/или за кохерентноста на Натура 2000, ќе се земат предвид следниве критериуми:

- a. релативната вредност на подрачјето на национално ниво;
- b. географската положба на подрачјето во однос на миграциските патишта на видовите од Додаток II и дали тоа припаѓа на континуиран екосистем што се протега на двете страни на една или повеќе внатрешни граници во Заедницата;
- c. вкупната површина на подрачјето;
- d. бројот на типови природни живеалишта од Додаток I и видови од Додаток II присутни на подрачјето;
- e. глобално еколошко значење на подрачјето за биогеографските региони кои се од интерес и/или за целата територија опишана во член 2 во поглед на нивните уникатни карактеристики или одлики и начиниот на кој тие се комбинираат.

едно подрачје, земјите-членки треба да го спроведат процесот опишан во фаза 1 (види подолу). Откако земјите-членки ќе ги назначат подрачјата, тие треба да се рангираат и претстават во листа што ќе биде поднесена до Европската комисија.

Кога подрачјето е веќе заштитено на национално ниво (национален парк, строг природен резерват), земјите-членки треба да одговорат на 5 прашања опишани во фаза 2 (види подолу).

N.B. За да може правилно да се назначи едно подрачје како SAC, земјите-членки треба да спроведат детални истражувања на флората, фауната и природните живеалишта.

Правилото „20% - 60%“

Правилото „20% - 60%“

- типовите живеалишта и видови чија застапеност е покриена до степен **поголем од 60%**, по принцип, се сметаат за **доволно застапени**,
- типовите живеалишта и видови чија застапеност е покриена до степен **помал од 20%**, по принцип, се сметаат за **недоволно застапени**,
- типовите живеалишта и видови чија застапеност е покриена до степен **помеѓу 20% и 60% се предмет на анализа по принципот „случај по случај“.**

За да се направи процесот што помалку компликуван и за да се заштеди време, може да се примени правилото наречено „20% - 60%“¹⁰. Правилото „20% - 60%“ го однесува несењето одлука за тоа колкав процент од застапените типови живеалишта/видови на биогеографскиот регион треба да се заштити¹¹. Ова правило може да биде предмет на натамошна дискусија доколку не се покаже релевантно за ситуацијата.

- Повеќе од 60% од живеалиштата/видовите застапени во биогеографскиот регион треба да се заштитат доколку типовите живеалишта или видовите се:
  - застапени во ограничена област,
  - претрпеле скорешно намалување/опаѓање,
  - сметаат за приоритетни во Директивата за живеалиштата.
- Не е доволно да се заштитат само 20% од застапените живеалишта/видови ако тоа се видови кои покажуваат ограничени еколошки и генетски варијации.
- За приоритетни, ретки, загрозени видови и живеалишта, најнискиот дозволен праг на застапеност во регионот е 60%!

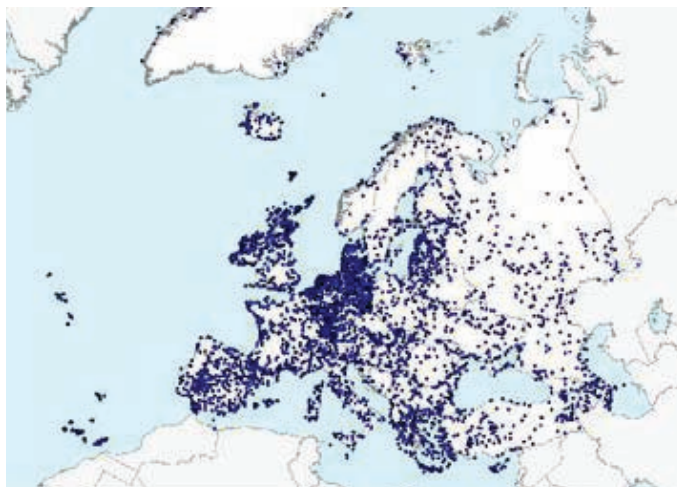
10 Papp, D. and Tóth, C. . *Natura 2000 Site Designation Process with a special focus on the Biogeographic seminars*, [online publication], CEEWEB Office (2007) http://www.ceeweb.org/publications/english/biogeobooklet_2007.pdf
Preuzeto 17. oktobra 2011.

11 EIONET. *Criteria for Assessing National Lists of pSCI at Biogeographical Level*, Hab. 97/2 rev. 4 18/11/97 (1997). http://bd.eionet.europa.eu/activities/Natura_2000/pdfs/crit
Preuzeto 17. oktobra 2011

3. Од значајно подрачје за птици (ЗПП) до посебно заштитено подрачје (SPA)

Уште во 1979 година, ЕУ ја покажа својата заложба за справување со губењето на биолошката разновидност преку усвојување на првата директива што нудеше регулаторна рамка за заштита на дивите птици - Директива за птиците.

Директивата на Советот (79/409/ЕЕС) за заштита на дивите птици (Директива за птиците) беше усвоена на 2^{ми} април 1979 година од страна на Европската економска заедница (ЕЕС) која постави долгорочни цели за зачувување на дивите видови птици. Текстот се фокусира на 181 загрозени видови и подвидови за кои се неопходни посебни заштитни мерки. Беше ажурирана во 2008 година (2008/102/ЕС) и во 2009 година (2009/147/ЕС).

Слика 3. IBA во Европа. ©Bird Life International

Трите главни елемента на Директивата за птиците се:

- создавање подрачја чија цел е заштита на сите видови диви птици кои природно се среќаваат во Европа (член 3)¹²;
- обврската на земјите-членки за преземање посебни заштитни мерки со цел заштита на живеалиштата неопходни за птиците наброени во Додаток I, но исто така и за преселните видови птици (член 4)¹³. Тие важни живеалишта треба да бидат класификувани и заштитени како посебни заштитени области (SPA) и детална листа со тие подрачја треба да се испрати до Европската комисија во Брисел;
- законска заштита на целните видови птици преку обврската за земјите-членки да усвојат мерки за заштита опишани во член 5¹⁴.

Некои области во Европа се особено важни за птиците, како на пример:

- Локалитети на глобално засегнати видови и други видови од интерес за зачувување во Европа и од интерес за ЕУ;
- Локалитети на преселни видови птици кои се собираат во голем број;

Слика 4. Осојад (*Pernis apivorus*) ©Biotope

¹² „Земјите-членки ќе ги преземат сите потребни мерки за заштита, одржување или повторно воспоставување на доволна разновидност и површина на живеалишта за сите видови птици наведени во член 1.“ Директива за птиците 79/409/ЕЕС, член 3.

¹³ „Видовите наведени во Анекс I ќе бидат предмет на посебни мерки за заштита кои се однесуваат на нивните живеалишта со цел да се обезбеди нивниот опстанок и размножување во областа на распространетост.“ Директива за птиците 79/409/ЕЕС, член 4.

¹⁴ „Земјите-членки ќе ги преземат потребните мерки за воспоставување општ систем на заштита за сите видови птици наведени во член 1.“ Директива за птиците 79/409/ЕЕС, член 5

- Локалитети на видови кои се карактеристични за мал регион;
- Локалитети на кои поддржуваат состав на видови што се карактеристични за конкретен биом;

BirdLife International ги класифицира таквите локалитети како значајни подрачја за птици (ЗПП) кадешто значителен дел од овие популации на видови може редовно да се најдат.

Функцијата на Програмата за значајни подрачја за птици (ЗПП) е да ги идентификува, заштити и да управува со мрежата на подрачја кои се важни за долгорочната одржливост на популациите птици кои природно се среќаваат долж нивниот географски опсег, за тие видови птици за кои е соодветен „пристапот заснован на заштита на подрачје“. Континуираната еколошка интегрираност на овие подрачја е решавачка за одржувањето и зачувувањето на таквите птици. Во историски контекст, концептот за значајни подрачја за птици се јави со публикувањето на книгата „Значајни подрачја за птици во Европската унија“ во 1981 година. Оваа книга беше комплетирана од страна на тогашниот Меѓународен совет за заштита на птиците (денешен BirdLife International) како задача доделена од Европската комисија како прелиминарен сет територии кои треба да станат заштитени подрачја во согласност со член 4 од Директивата за птиците.

Критериумите за ЗПП беа развиени за да обезбедат дека со примената на различни нумерички минимални прагови, меѓународната важност на подрачјето за некој вид може да биде категоризирана на три посебни географски нивоа:

- Глобално (Критериуми „А“),
- Европско (Критериуми „В“),
- на ниво на Европската унија (Критериуми „С“).

Со оглед на фактот што Директивите за птиците и живеалиштата се најважните меѓународни правни инструменти за заштита на подрачја во Европската унија, BirdLife ги разви критериумите „С“ на ЗПП за исполнување на правните прописи кои произлегуваат од овие Директиви во смисла на назначување посебни заштитени подрачја за птици. Членот 4 вели: „Видовите наведени во Додаток I ќе бидат предмет на посебни мерки за заштита кои се однесуваат на нивните живеалишта со цел да се обезбеди нивниот опстанок и размножување во областа на распространетост“

Критериумите ги земаат предвид потребите за зачувување на видови во рамки на територијата на ЕУ, со географско покривање на подрачјата кое е репрезентативно за вкупниот ареал на секој вид во ЕУ (без разлика на шемите на регионална бројност), како и подрачјата избрани врз основа на релативната бројност. Се применуваат седум критериуми (C1 -- C7), од кои некои ги пресликуваат повисоките категории од глобално (А) и европско (В) ниво. Треба да се забележи дека Додаток I од Директивата за птиците наведува неколку подвидови што треба да се третираат независно од третманот на видот кога се применуваат критериумите С.

Критериумите C1, C2, C5 и C6 се однесуваат на следниот текст од член 4 од директивата: „Земјите-членки ќе ги определат особено најсоодветните подрачја по број и по големина како посебни заштитени подрачја за зачувување на тие видови, земајќи ги предвид барањата за нивна заштита во географското морско и копнено подрачје каде што се применува оваа Директива“.

Критериумите C3, C4 и C5 се однесуваат на следниот текст од член 4 од директивата: „Земјите-членки ќе преземат слични мерки за преселните видови птици кои често се среќаваат, а не се наведени во Додаток I, имајќи ја на ум потребата од нивна заштита во географското морско и копнено подрачје каде што се применува оваа Директива, во однос на подрачјата за гнездење, митаррење и презимување, како и попатните станици за време на нивната преселба“.

Имајќи ја на ум целта за назначување на SPA, селектирањето на ЗПП има практична конзервациска намена, но исто така помага да се одржи процесот во разумни граници. Сите потенцијални посебни заштитени подрачја (SPA) треба да исполнуваат барем еден од критериумите „С“ за ЗПП.

N.B. Правен основ за жалба за назначување SPA подрачја со намалена големина: Член 4 (1) од Директивата за живеалиштата.

IV. Управување со подрачје вклучено во Натура 2000

Со цел одржливо да се управува со подрачје што е вклучено во Натура 2000, постојат две главни процедури што треба да се следат:

- Разработка на добар план за управување, и
- Разработка на добар систем за оценување (евалуација) и известување за управувањето.

1. Разработување планови за управување за подрачје од Натура 2000

Во членот 6 од Директивата за живеалиштата дадена е правната основа за плановите за управување со подрачје од Натура 2000:

(1) „За **посебните подрачја за зачувување**, земјите-членки ќе воспостават неопходни мерки за зачувување, **вклучувајќи, доколку е потребно, соодветни планови за управување** конкретно дизајнирани за подрачјата или интегрирани во други развојни планови“.

Главните чекори за разработка на еден план за управување се следните:

- Идентификувајте ги главните засегнати страни (граѓански здруженија, земјопоседници, носители на одлуки, земјоделци итн.), погледнете ги нивните практики и користењето на природните области на подрачјето, научете за нивните интереси и конфликти што може да постојат меѓу нив и што можат да имаат влијание врз природните живеалишта и видови од интерес на Заедницата;
- Соберете доволно информации за еколошката вредност на подрачјето и за катастарот или зонирањето;
- Организирајте работилници заедно со локалните засегнати страни за идентификување на главните цели на заштита и управувачки мерки што треба да бидат реализирани за одржување или обновување на природните живеалишта и видови од интерес на Заедницата, како и придобивките за луѓето (услуги);
- Воспоставете акционен план наведувајќи листа на приоритетни акции со буџет, временска рамка и индикатори за оценување на резултатите од стратегијата за управување;
- Охрабрете ја посветеноста на локалните засегнати страни при одржливото управување со подрачјето.

2. Известување за Директивата за живеалиштата

Штом се имплементира планот за управување, важно е да се преземе тековно оценување/евалуација на стратегијата за управување. Исто така, задолжително е да се поднесуваат извештаи до Комисијата на ЕУ опишувајќи ја состојбата на зачуваност на видовите кои се од интерес, во согласност со директивите на ЕУ.

Според член 17 од Директивата за живеалиштата, секои шест години, земјите-членки ќе изготвуваат извештај за имплементацијата на преземените мерки според Директивата за живеалиштата. Овој процес, повеќе или помалку, се спроведува стриктно во земјите-членки. Во Белгија тој се имплементира доста добро со методологија базирана на резултатите од теренот, додека во Франција процесот штотуку започна.

N.V. Правен основ за жалба кога едно подрачје е под засегнато од развојни проекти може да биде членот 4(4) од Директивата за птиците и членот 6(2) од Директивата за живеалиштата.

Правен основ за жалба што се однесува на одобрување на изманипулирана СОЖС за Генералниот просторен план е член 6(3) од Директивата за живеалиштата.

Правен основ за жалба што се однесува на одобрување градежни проекти без Одлуки за ОВЖС/АА е членот 6(3) од Директивата за живеалиштата.

Правен основ за жалба од хоризонталното законодавство што се однесува на одобрување на разни проекти во сите SPA подрачја без да се земе предвид кумулативното влијание е членот 6(3) од Директивата за живеалиштата.

V. Соодветна оцена - оценување на плановите и проектите кои значајно влијаат на подрачјата од Натура 2000

Правен контекст: Директива за живеалиштата (Директива на Советот 92/43/ЕЕС од 21 мај 1992 година за заштитата на природните живеалишта и дивата флора и фауна).

Главна цел: Интегрирање на прашањата за биолошката разновидност во подрачјата од Натура 2000 при носењето одлуки што се однесуваат на проекти и планови - не се толерира никакво загрозување на поволната состојба на зачуваност на заштитените живеалишта и видови од Натура 2000.

Предмет на соодветна оцена (АА) (во и надвор од Натура 2000):

- Планови и развојни проекти според Додаток I и II од Директивата за ОВЖС - процедурата/одлуката за АА е дел од процедурата/одлуката СОЖС/ОВЖС.
- Какви било други активности (на пример орање пасиште) што може да влијаат врз живеалиштата и видовите на подрачје од Натура 2000 - предмет на индивидуална постапка и акт за АА.

Административен акт: Одлука за извештајот за АА треба да биде објавена на интернет страницата на надлежниот орган на власта!

Според член 6 од Директивата за живеалиштата, членките на ЕУ треба да ги оценат влијанијата на плановите и проектите што треба да се имплементираат „во“ или „во близина на“ подрачја од Натура 2000. Оценката треба да биде разработена кога плановите или проектите може да има значителен ефект врз природните живеалишта и дивата флора и фауна од интерес на Заедницата. Доколку оценката открие дека постои значајно влијание врз природните живеалишта, дивата флора или фауна од интерес на Заедницата, и доколку тоа ја уништува функцијата на подрачјето од Натура 2000 за заштита на видовите и живеалиштат кои се наведени во Директивите за птиците и живеалиштата, проектот или планот треба да биде забранет или изменет.

Тоа е задолжително за сите планови и проекти што може да имаат влијание врз подрачја од Натура 2000

(3) Каков било план или проект што не е директно поврзан со или неопходен за управување на подрачјето, но постои веројатност дека ќе има значајни влијанија врз него, или индивидуално или во комбинација со други планови или проекти, ќе биде предмет на соодветна оценување на неговите импликации за подрачјето во поглед на целите на заштита на тоа подрачје.

Пред да се прифати еден план или проект, надлежниот орган на власта треба да се осигура дека тоа нема да има неповолно влијание врз подрачјето од Натура 2000 и треба да спроведе јавна консултација

Согласно заклучоците од спроведената оцена на влијанијата врз подрачјето што е предмет на одредбите од параграф (4), надлежните власти ќе се согласат со планот или проектот само откако ќе се уверат дека нема да има негативни влијанија врз интегритетот на разгледуваното подрачје и, доколку е можно, откако ќе го добијат мислењето на јавноста.

Сепак, проектот може да биде прифатен заради важни социо-економски причини од јавен интерес и негативното влијание треба да биде компензирано

(4) Доколку, и покрај негативната оцена на импликациите врз подрачјето и во отсуство на алтернативни решенија, еден план или проект мора да се спроведе заради императивни причини кои го надминуваат јавниот интерес, вклучувајќи ги тие од социјална или економска природа, земјите-членки ќе ги преземат сите неопходни компензациски мерки за да осигураат дека целосната кохерентност на Натура 2000 е заштитена. Тие ќе ја информираат Комисијата за усвоените компензациски мерки.

Доколку подрачјето поддржува приоритетни типови природни живеалишта и/или приоритетни видови, условите за прифаќање се уште постриктни

Кога разгледуваното подрачје поддржува приоритетни типови природни живеалишта и/или приоритетни видови, единствените прашања што можат да бидат покренати се оние што се однесуваат на здравјето на луѓето или на јавната безбедност, или прашања во врска со корисни последици од примарна важност за животната средина, или, по добиено мислење од Комисијата, за други императивни причини кои го надминуваат на јавниот интерес.

Во Насоките за оценувањето на планови и проекти кои значајно влијаат врз подрачјата од Натура 2000, изработени од Комисијата на ЕУ во 2011 година¹⁵, е објаснето:

- кои чекори треба да се преземат за оценување на влијанието на планови и проекти врз подрачја од Натура 2000, и
- како треба да се спроведат теренските истражувања.

Предлагачот на проектот треба да најми консултант стручен за спроведување ваква оценка на влијанијата и да го достави до надлежниот орган на власта. Овој орган потоа ќе одлучи за тоа дали оцената на влијанијата на планот и проектот врз подрачјето од Натура 2000 била правилно спроведена. Ако процедурата е правилна, надлежниот орган ќе одлучи дали проектот треба да биде имплементиран или не.

Постојат 5 чекори за оценка на влијанието на еден план или проект врз подрачја од Натура 2000¹⁵ и истите се опишани подолу.

Селекција (скрининг)

Скрининг-процесот треба да одговори на прашањето: „Може ли објективно да се заклучи дека влијанието на проектот врз подрачјето од Натура 2000 нема да биде значајно?“ Целта е да се избегне спроведувањето на целиот процес на „соодветна оценка“ за проекти за кои е очигледно дека не претставуваат опасност за Натура 2000 подрачјето.

Соодветна оценка (AA)

Доколку постои веројатност дека проектот ќе има влијание врз подрачјето од Натура 2000, треба да се спроведе подетална оценка наречена „соодветна оценка“ (Appropriate assessment). Влијанијата се проучуваат во смисол на целите за заштита на подрачјето и на неговата структура и функција. За оваа оценка, треба да се презентираат детални технички информации за проектот и исцрпни еколошки податоци.

Оцена на алтернативи

Листа на алтернативни решенија треба да биде разработена и потоа оценета. Процесот треба да истражи алтернативни начини на постигнување на целите на проектот или планот со кои би се избегнале неповолните влијанија врз целовитоста на подрачјето од Натура 2000;

Проекти што го надминуваат јавниот интерес

Оцената, во која не постојат алтернативни решенија и каде што остануваат неповолни влијанија, т.е. оценка на компензациски мерки, каде што е проценето дека заради императивни причини кои го надминуваат јавниот интерес, се смета дека проектот или планот треба да продолжи (слика 9).

Целокупен преглед на состојбата на зачуваност на подрачјето

Овој преглед треба да покаже дека оцената пропишана со Директивата за живеалиштата била комплетирана.

Според Европската комисија (2008)¹⁶, соодветната оценка опишана во Директивата за живеалиштата е доста стриктна, односно „таа ги поставува суштинските обврски, главно заради тоа што воведува еколошки стандард т.е. конзервациски цели за подрачје од Натура 2000 и потребата за заштита на неговата целовитост. Со други зборови, доколку соодветната оценка утврди дека планот или проектот ќе има неповолни влијанија врз целовитоста на подрачјето од Натура 2000, надлежниот орган не може да се согласи со планот или проектот, освен во исклучителни случаи, доколку тие наложат специјални процедури за проекти за кои се смета дека го надминуваат јавниот интерес“.

¹⁵ European Commission, Environment DG. 'Assessment of plans and projects significantly affecting Natura 2000 sites'. Methodological guidance on the provisions of Article 6(3) and (4) of the Habitats Directive 92/43/EEC [online publication], (2001).

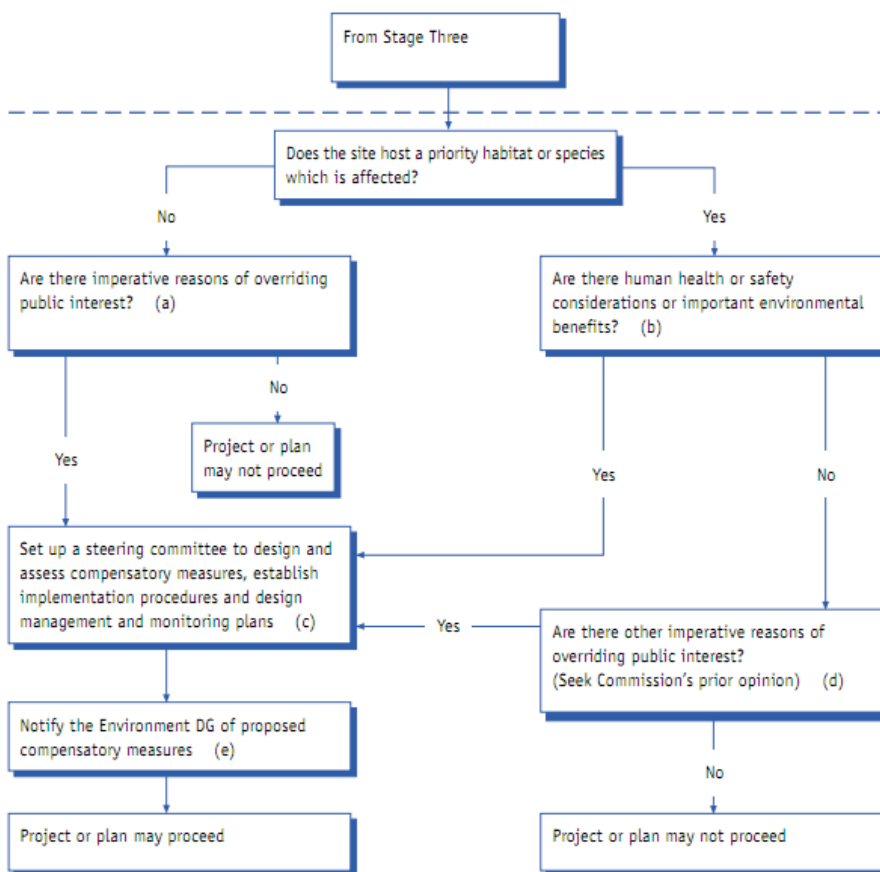
http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/natura_2000_assess_en.pdf

Preuzeto 3. oktobra 2011

¹⁶ European Commission. 'Wind energy development and Natura 2000'. EU Guidance on wind energy development in accordance with the EU nature legislation [online publication], (2008).

http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/Wind_farms.pdf

Preuzeto 13. oktobra 2011

Слика 5. Оцена кадешто не постојат алтернативни решенија и кадешто неповолните влијанија остануваат

Извор: European Commission, Environment DG (2001). Assessment of plans and projects significantly affecting Natura 2000 sites. Methodological guidance on the provisions of Article 6(3) and (4) of the Habitats Directive 92/43/EEC, page 4.

VI. Улогата на граѓанското општество во развојот на Натура 2000: ново искуство на владеење што треба да се одржи

Учеството на општата јавност во имплементацијата на Натура 2000 не е јасно дефинирано во Директивата за живеалиштата.

1. Учество на јавноста во назначувањето Натура 2000 подрачја

Граѓанските здруженија може да играат важна улога во назначувањето подрачја во Натура 2000 мрежата преку споделување на нивните знаења за подрачјата. Тие можат да состават „листа во сенка“ и да учествуваат на биогеографските семинари.

„Листа во сенка“ е листа на подрачја кои ги исполнуваат условите за Натура 2000 предложени од невладините организации во една држава.

Биогеографски семинари се меѓународни семинари дизајнирани од страна на ЕУ да го придружуваат оперативното спроведување и управувањето со мрежата Натура 2000 од страна на земјите-членки. Целта е да се олесни дискусијата помеѓу земјите-членки, експертите, засегнатите страни и Комисијата за мерките

потребни за обезбедување поволна состојба на зачуваност на целните видови и живеалишта, со конкретен фокус да дадат придонес за мрежата Натура 2000. ЕУ смета дека земјите-членки се тие кои се одговорни за имплементација и управување со мрежата Натура 2000, но за време на овие семинари, граѓанските здруженија исто така, го изразуваат своето мислење. Тие може да презентираат податоци од нивните држави и да нагласат што треба да се подобри за да се постигнат целите на Директивата за живеалиштата.

2. Учество на јавноста и планови за управување со Натура 2000

Во Директивата за живеалиштата не се наведува дека граѓанските здруженија и локалните засегнати страни треба да учествуваат во разработката на плановите за управување со Натура 2000. Сепак, во некои земји-членки, развојот на плановите за управување со мрежата Натура 2000 претставува еден од најважните чекори во имплементацијата на мрежата Натура 2000 и учеството на јавноста се смета за клучен дел од процесот.

На пример, во Франција, имплементацијата на мрежата Натура 2000 покренува многу проблеми заради тоа што назначувањето на посебните заштитени подрачја беше често во конфликт со интересите на локалните засегнати страни: земјоделци, приватни сопственици кои сакаат да градат на своето земјиште или општини кои планираат да развиваат инфраструктура. Со цел плановите за управување да бидат прифатени, процеси за учество на јавноста им беа понудени на локалните засегнати страни кои беа охрабрувани да се вклучат во заштитата на подрачјата од Натура 2000.

Насоките за најдобра практика за управување, објавени од страна на меѓународни институции (IUCN, WorldBank, UNDP, итн.), го охрабруваат учеството на јавноста при разработката на плановите за управување. Иако Директивата за живеалишта не пропишува вклучување на јавноста, тоа може да се смета како најдобра практика за управување.

Улогата на граѓанските здруженија во развојот на Натура 2000 е многу важна. Тие треба да им помогнат на локалните засегнати страни да ја прифатат и поддржат идејата за управување со природните подрачја во согласност со принципите за зачувување на природата пропишани во директивите на ЕУ. Всушност, успехот на Натура 2000 зависи од учеството на локалното население. Локалните засегнати страни треба да изберат и разработат мерки за „зачувување“¹⁷ за управување со подрачјето и да ги имплементираат потребните акции за да се одржат или обноват природните живеалишта и популациите на дивите видови флора и фауна во поволен статус. Граѓанските здруженија треба активно да учествуваат во разработката на план за управување со Натура 2000 подрачје.

3. Учество на јавноста и соодветна оценка за подрачја од Натура 2000

Во параграф (3) од членот 6 од Директивата за живеалиштата се наведува:

„надлежните национални власти ќе се согласат со планот или проектот само откако се увериле дека нема да има неповолни влијанија врз целовитоста на разгледуваното подрачје и, по можност, откако го добиле мислењето на општата јавност.“

Во Директивата, учеството на општата јавност не е претставено како приоритет, но е наведено, така што граѓанските здруженија може да се повикаат на правото да го искажат нивното мислење, како и за тоа да бидат консултирани на основа на овој член.

Покрај тоа, во упатството на Европската комисија¹⁸, објавено во 2001 година, за оценувањето планови и проекти што значајно влијаат врз подрачја од Натура 2000 е наведено дека:

„процесот на оценување ќе вклучува собирање и разгледување на информации од многу засегнати страни, вклучувајќи ги предлагачите на планот или проектот, националните, регионалните и локалните надлежни власти за заштита на природата и релевантните невладини организации“.

Во упатството даден е совет за релевантните надлежни органи кои ја спроведуваат соодветната оценка:

- да ги добијат податоците од предлагачите на планот или проектот, и
- на основа на тие податоци да консултираат внатрешни и надворешни експерти и други засегнати страни.

¹⁷ Во Директивата за живеалиштата под поимот зачувување се подразбира серија на мерки потребни за одржување или обновување на природните живеалишта и популациите на дивите видови флора и фауна во поволен статус.

¹⁸ European Commission, Environment DG. 'Assessment of plans and projects significantly affecting Natura 2000 sites: Methodological guidance on the provisions of Article 6(3) and (4) of the Habitats Directive 92/43/EEC [online publication], (2001) http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/natura_2000_assess_en.pdf Preuzeto 3. oktobra 2011..

Внимавајте!

Фази на скрининг и оценка: Кумулативниот ефект често не се зема предвид. Референтен критериум за одобрување на еден проект е фактот дека проектот/планот/активноста нема да оштетат повеќе од 1%¹⁹ од живеалиштата или популациите на видовите од *Натура 2000*. За да се направи таква оценка, за надлежните власти и експертите потребен е јавен регистар со сите одлуки за ОВЖС/СОЖС/АА!

Член 6(3) од Директивата за живеалиштата е целосно задолжителен само откако предложените подрачја од важност за Заедницата (pSCI) ќе станат SCI. Треба да лобирате кај вашата влада за негова примена од денот на пристапувањето.

VII. Практични вежби

Активност 1: Подигање на свеста за *Натура 2000* и заштита на биолошката разновидност – посочување на врската помеѓу луѓето и природата

Главната цел на оваа активност е да ги разбере врските помеѓу луѓето и природата (природа = природни живеалишта, полу-природни живеалишта, „урбана природа“). Се користи техника на метаплан.

- Секое од лицата што се обучуваат добива парче харија на кое треба да напише (5 - 10 минути):
  - краток опис на неговата активност,
  - типот на однос што го има кон „природата“: економски, социјален, спортски, образовен.
- Се формираат 4 групи од учесниците, секоја група добива по 6 самолепливи парчиња хартија на кои тие назначуваат 6 активности: земјоделство, шумарство, индустрија, лов, риболов... и видот на однос што го имаат со природата (15 минути).
- Секоја група добива голем лист хартија и следи две колони: една за активностите што се добри за природата, другата за активностите што имаат негативно влијание врз природата. Тие ќе треба да ги постават парчињата хартија во соодветната колона (15 минути).
- Штом ќе се постават сите парчиња хартија, обучувачот ги прашува лицата што се обучуваат да го идентификуваат дуализмот и комплементарниот однос (15 минути).
- На пленарна сесија, секоја група ги претставува своите заклучоци за дуализмот и комплементарниот однос помеѓу луѓето и „природата“.

Активност 2: Идентификување подобно подрачје за назначување како *Натура 2000* подрачје врз основа на техниката опишана во „Дилеми за животната средина: Клучни одлуки за општеството (Iozzi, 1980)“ - Изнаоѓање консензус: Избирање на подрачје за назначување како подрачје од *Натура 2000* и обележување на неговите граници

Поделете ги лицата што се обучуваат во 4 групи:

- Секоја група добива карта со информации за покриеноста на земјиштето (природни живеалишта, инфраструктура, урбани зони, индустриски области...). Обучувачот ја објаснува активноста и дава инструкции.
- Од секоја група се бара да избере област кадешто ќе креираат едно или повеќе подрачја од *Натура 2000* според Директивата за живеалиштата (SCI). За да ја изберат областа, тие ќе треба да се присетат на чекорите и критериумите за назначување на такво подрачје (15 минути).
- Штом ќе го пронајдат таквото подрачје, учесниците треба да ги исцртаат границите на SCI и да ги објаснат избраните критериуми следени во текот на вежбата (интегрирање или неинтегрирање на урбаните и индустриски области, и линеарна инфраструктура или пречки...) (30 минути).
- По едно лице од секоја група го презентира подрачјето и го објаснува изборот на групата (20-30 минути).
- Критичка анализа на резултатите помеѓу лицата што се обучуваат и обучувачите (15 минути). Тие треба да ги идентификуваат придобивките и ограничувањата/ на подрачјето кое тие го назначиле,

19 Referentni kriterijumi se razlikuju u državama članicama

и тоа за: локалните заедници, индустрискиот сектор, земјоделскиот сектор, владата, посебните индустрии. Потоа, учесниците дискутираат за потребата од здружување на различните засегнати страни во управувањето со тоа подрачје и потребата за пристап до идните проекти кои би можеле значително да влијаат врз натура 2000 подрачјето.

Активност 3: Неформална дебата

Главната цел на оваа активност е брзо да се пронајдат и организираат нашите идеи.

- Обучувачот ги презентира тезите на дебатата, како на пример:
  - „Не смее да има индустриски активности во или околу подрачје од Натура 2000“ или
  - „Заштитените подрачја, како резервати и паркови за дивниот свет, се областите каде што треба да се смести Натура 2000 подрачје“;
- Лицата што се обучуваат треба да се поделат на две групи: едни кои ја поддржуваат тезата и други кои се против неа;
- Членовите на групите седат едни спроти други;
- Без да се има време за подготовка и со наизменичен редослед на групите, оние кои се за и оние кои се против тезата, секој учесник има една минута да ги изложи своите аргументи во полза на или против тезата;
- Откако сите лица што се обучуваат ќе ги изложат своите аргументи, сите треба да работат заедно на сумирање на главните теми што биле дискутирани и најдобрите аргументи претставени од секоја од групите.

Активност 4: Дизајнирање стратегија за управување со подрачје од Натура 2000 - симулирање разработка на план за управување со Натура 2000 подрачје.

Поделете ги лицата што се обучуваат во 3 групи:

- управители на парковите кои се исто така шумари, и тие сакаат да остварат профит од производство на дрво,
- еколошки невладини организации кои сакаат да ги заштитат видовите и живеалиштата,
- локални засегнати страни, како невладини организации или општини што сакаат да развијат рекреативни активности во резерватот за да остварат економски приходи.

Обучувачите треба да ги опишат интересите на секоја од засегнатите групи.

Лицата што се обучуваат треба да понудат активности за партиципативни техники кои би ги презеле со цел трите групи на засегнати страни да се согласат за една глобална визија за заштитеното подрачје, да дизајнираат стратегија за имплементирање на активностите, и да разработат методологии за мониторинг и оценување. Треба да се отвори дискусија со учесниците за предизвиците на овој партиципативен настан.

Активност 5: Метаплан - идентификување и рангирање на главните цели на управување со Натура 2000 подрачје

- Поделете ги учесниците во мали групи.
- Дајте му на секој учесник по пет самолепливи ливчиња хартија.
- Побарајте од нив да запишат на секое ливче по една главна цел што стратегијата за управување со Натура 2000 подрачје треба да проба да ја постигне (10 минути). Ова е фаза на заедничко размислување и давање идеи во којашто е важно да не се даваат забелешки за идеите.
- Потоа побарајте од нив да ги подредат ливчињата од поважни кон помалку важни (2 до 5 минути).
- Дајте им 2-3 минути да го ревидираат избраниот редослед.
- За секоја група, учесниците треба да ги претстават нивните идеи и да се формира една листа за сите групи што е подредена по хиерархија според нивната важност (15-20 минути).
- Секоја група го презентира и објаснува начинот на групирање и подредување на нивните идеи (15-20 минути).

Активност 6: Форсирање теренски анализи - оценување на моменталната ситуација на едно природно заштитено подрачје, градење визија и идентификување на движечките сили и ограничувачките сили за промена.

Разговарајте за ситуацијата во природното заштитено подрачје и идентификувајте која е идеалната ситуација или визија и каква е моменталната ситуација. Потоа обидете се да видите кои се движечките сили и ослабнувачките ограничувачки сили за промена.

- Идентификувајте ги проблемите преку:
  - Анализирање и формирање претстава меѓу членовите од групата и составување листа на компоненти на нивната идеална ситуација,
  - Учесниците споделуваат идеи кои се забележуваат на хартија,
  - Анализирање и формирање претстава меѓу членовите од групата и составување листа на компоненти за моменталната ситуација,
  - Учесниците споделуваат идеи кои се забележуваат на хартија;
- Размислувајте заеднички нафрлети идеи) и составете листи на:
  - Движечки сили кои ја охрабруваат промена од сегашната во идеалната ситуација,
  - Ограничувачки сили кои ја спречуваат промена од сегашната во идеалната ситуација;
- Разјаснете ги точките;
- Идентификувајте ги критичните сили преку:
  - Користење техника на фокусирање за приоритизирање на двете листи,
  - Забележете ги главните сили во нов лист хартија,
  - Секој член ја оценува секоја точка на скала од 1 (ниско) до 5 (високо) со користење на самолепливи ливчиња хартија,
  - Пресметајте ги вредностите назначени за движечките и ограничувачките сили;
- Развијте акциони стратегии за промена.

Активност 7: Рангирање на целите на управување преку користење на техниката „Приморана дистрибуција“:

Учесниците ги рангираат идеите/целите според нивната важност ставајќи ги во една од четирите категории: помалку важни, релативно важни, важни или најважни.

- Учесниците ги запишуваат нивните идеи и цели на хартија.
- Избројте ги и утврдете го бројот на точки што треба да се стават во секоја од категориите. Треба да го ограничите бројот на точки што треба да се стават во секоја од категориите. Треба да се следи „нормална дистрибуција“ со најмногу точки ставени во средните категории и само по неколку во екстремните. Општо правило е да се има две третини од точките во средните категории, а останатата третина да се подели во другите категории.
- Индивидуално, учесниците рангираат 5 точки како „помалку важни“, 10 како „релативно важни“ итн. врз основа на прашања од типот на „Кои се примарните цели на овој проект?“, „Кои треба да бидат приоритетите на нашиот тим?“, итн.
- Запишете ја секоја точка на хартија и доделете буква на секоја точка (користете двојни, потоа тројни букви доколку има повеќе идеи од букви во азбуката).
- Како група, учесниците го наведуваат нивното рангирање за секоја идеја.
- Фацилитаторот ги собира рангирањата и ги поставува сите точки во категориите од „помалку важни“ до „најважни“.
- По потреба, повторете го процесот на рангирање користејќи други прашања од типот на „Кои се нашите индивидуални приоритети?“, „Кои се секундарните цели на овој проект?“, итн.

Активност 8: Рангирање на вашите идеи и намалување на нивниот бројот со користење на техниката „N/3“

Оваа активност има цел да ја стесни листата на заеднички нафрлени идеи до најважните точки.

- Доделете буква на секоја заеднички смислена идеја (користете двојни, потоа тројни букви доколку има повеќе идеи од букви во азбуката).
- Поделете го вкупниот број идеи со 3 за да го одредите бројот на гласови што го добива секој член.
- Учесниците гласаат за идеи со тоа што секој глас оди за различна идеја (не може да се гласа за иста идеја повеќе од еднаш).

Составете втора табела со врвните идеи (на основа на бројот на добиени гласови) за намалување на дефокусирањето и утврдете дали е потребен втор круг на гласање.

Активност 9: Градење консензус користејќи ја техниката „Процентуално гласање“

За да се дизајнира еден акционен план, различните засегнати страни треба да постигнат одреден консензус. Имајте обичај да ги оцените учесниците колку брзо се подготвени да постигнат спогодба кога работите на консензус. Оваа техника често се користи при креирање главна цел и потцели или изјави за визија или мисија.

- Побарајте од учесниците да ја ревидираат добиената изјава на лист хартија. Почнете прашувајќи ги дали 70% од групата се согласуваат.
- Доколку мнозинството од учесниците не ја подигнат раката, паднете на 60%, па потоа на 50% доколку е потребно.
- Доколку пак мнозинството учесници ја подигнат раката, покачете на 80%, па на 85%, итн.
- На точката каде што нивото на согласност почнува да опаѓа, фокусирајте ја дискусијата на области за кои е потребна дополнителна дискусија:
  - Што е потребно за добивање повисоко ниво на спогодливост?
  - Кои се клучните идеи што треба да се развиваат понатаму?
  - Кои се непотребни идеи што би можеле да се изостават?

Активност 10: Помогнете им на учесниците да состават акционен план со пополнување на табела за акционен план:

- Пополнете ја долната табела (или слична на неа) што е можно поконкретно.
- Идентификувајте олеснувачи и пречки за секоја акција користејќи ги овие информации за давање приоритет или понатамошен развој на акциите.

Табела за акционен план				
Акција	Одговорна страна	Краен рок	Потребни ресурси	Одредишни точки/ Изведба Мерки / Цели
1				
2				
3				
4				

VIII. Референци

Правна рамка:

Директива за птиците

Директивата на Советот 2009/147/ЕС за зачувување на дивите птици беше усвоена во 2009 година. Таа ја замени Директивата на Советот 2008/102/ЕС и Директивата на Советот 79/409/ЕЕС од 2 април 1979 година за зачувување на дивите птици.

Директивата поставува долгорочни цели за зачувување на видовите диви птици и се фокусира на 181 загрозени видови и подвидови што бараат посебни заштитни мерки.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:020:0007:0025:en:PDF>

Директива за живеалиштата

Директивата за живеалиштата (Директива на Советот 92/43/ЕЕС за заштита на природните живеалишта и дивата флора и фауна) беше усвоена во 1992 година како одговор на ЕУ на Бернската конвенција.

Директивата за живеалиштата ја воспоставува стратешката и акционата рамка на ЕУ за заштита на дивите видови флора и фауна и нивните живеалишта. Во неа се наведени повеќе од 200 типови природни живеалишта, 200 видови фауна и 500 видови флора кои се од интерес на Европската заедница и треба да се заштитат.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992L0043:EN:html>

Бернска конвенција

Бернската конвенцијата беше усвоена во 1979 година од страна на Советот на Европа со цел да ги заштити дивите видови флора и фауна и нивните природни живеалишта, и во 1998 година, доведе до создавање на Емералд мрежата на подрачја од посебен интерес за зачувување (ASCI) на териториите на земјите договорни страни на конвенцијата.

http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/bern/default_en.asp

Упатства:

Appleton, M.R. and Hotham, P.A.E. (2007). Protected area management planning in Croatia: A manual and toolkit. Fauna & Flora International, Cambridge, UK.

Danev, G., Gulič, J., Štruc, S., ed. Introductory Handbook, Joint strategy for integrated management of protected areas in the Southeastern European Region, Project NATREG. Ljubljana, Institute of the Republic of Slovenia for Nature Conservation [online book], (2011). http://www.natreg.eu/uploads/JSIMPA_Introductory%20Handbook.pdf. Accessed on 4 October 2011.

EIONET. 'Criteria for Assessing National Lists of pSCI at Biogeographical Level' Hab. 97/2 rev. 4 18/11/97 [online document], (1997).

http://bd.eionet.europa.eu/activities/Natura_2000/pdfs/crit

Accessed on 27 October 2011.

European Commission. 'Wind energy development and Natura 2000'. EU Guidance on wind energy development in accordance with the EU nature legislation [online publication], (2008).

http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/Wind_farms.pdf

Accessed on 13 October 2011.

European Commission, Environment DG. 'Assessment of plans and projects significantly affecting Natura 2000 sites'. Methodological guidance on the provisions of Article 6(3) and (4) of the Habitats Directive 92/43/ЕЕС [online publication], (2001).

http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/natura_2000_assess_en.pdf

Accessed on 3 October 2011.

Gilbert, K., Hulst, N., Rientjes, S. 'SoBio, Social Science and Biodiversity. Why is it important?' A guide for policymakers, ENC, Tilburg, the Netherlands [online publication], (2006).

<http://www.ecnc.org/publications/technicalreports/background-document-on-ecological-networks>

Accessed on 3 October 2011.

Papp, D. and Tóth, C. 'Natura 2000 Site Designation Process with a special focus on the Biogeographic seminars' CEEWEB Office [online publication], (2007).
http://www.ceeweb.org/publications/english/biogeno_booklet_2007.pdf
Accessed on 17 October 2011.

Suske, W. and Venn, O. 'Management Planning in Croatia' Guideline PHARE NATURA 2000 in Croatia [online publication].
www.natura2000.hr/UtilPages/GetDBDocument.aspx?id=166
Accessed on 3 October 2011.

Thomas, L. and Middleton, J. 'Guidelines for Management Planning of Protected Areas' Adrian Phillips Series Editor, World Commission on Protected Areas (WCPA), Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 10, IUCN [online publication], (2003).
<http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/PAG-010.pdf>
Accessed on 4 October 2011.

Документи:

Bennett G. and Mulongoy, K. J. 'Review of Experience with Ecological Networks, Corridors and Buffer Zones'. Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal, Technical Series No. 23 [online publication], (2006).
<http://www.cbd.int/doc/publications/cbd-ts-23.pdf>
Accessed on 4 October 2011.

Презентации:

Richard, D. 'Natura 2000 Seminars, A new process for working together to achieve favourable conservation status'. European Topic Centre on Biological Diversity.
<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/EcoNetworks/Documents/2011/ppt/New%20biogeographic%20process%20Natura%202000.pdf>
Accessed on 14 October 2011.

Richard, D. 'Purpose of biogeographic seminars, Application to the West Balkans'. European Topic Centre on Biological Diversity [online publication]
<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/EcoNetworks/Documents/2011/ppt/Biogeographic%20seminar%20in%20West%20Balkans.pdf>
Accessed on 14 October 2011.

Веб страни:

Пристап до карти/GIS база на податоци за Натура 2000
<http://natura2000.eea.europa.eu/>

Страница на Европската комисија за природа и биолошка разновидност
http://ec.europa.eu/environment/nature/index_en.htm

Страница на Европската комисија за СОЖС
<http://ec.europa.eu/environment/eia/sea-legalcontext.htm>

Страница на Европската комисија за националните веб страници за Натура 2000.
http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/db_gis/index_en.htm#sites

Европска агенција за животна средина
<http://www.eea.europa.eu/>

Европска мрежа за информации и опсервации за животната средина
<http://www.eionet.europa.eu/about>

Европски тематски центар за биолошка разновидност:
<http://bd.eionet.europa.eu/>

ДЕЛ Е:

**Политика на ЕУ за рурален развој и
зачувување на природата - концепт
и мерки за имплементација**

Марк Редман, Европска мрежа за рурален развој

I. Политика за рурален развој на ЕУ

1. Основни информации

Постојат 13,7 милиони земјоделци во 27-те земји-членки на ЕУ (ЕУ-27) кои зафаќаат 40% од вкупната површина на земјиштето и придонесуваат со околу 10% во бруто домашниот производ на ЕУ-27.

Крупно влијание врз развојот на земјоделството во западна и северна Европа во минатите 50 години има Заедничката земјоделска политика -ЗЗП на ЕУ.

ЗЗП за прв пат беше воспоставена во 1962 година кога имаше само 6 изворни членки на ЕУ - Белгија, Франција, Германија, Италија, Луксембург и Холандија. Главната цел на ЗЗП во тоа време беше да се зголеми земјоделското производство за да а) се гарантира задоволување на побарувачката на храна за сите граѓани, и б) се обезбеди разумен стандард на живеење за земјоделците. Изворниот механизам искористен за да се постигне тоа беше „поддршка на цената“ со кој на земјоделците им се гарантираше минимална откупна цена за се што ќе произведат. Тоа беше многу успешен приод и до 1970 година изворните 6 земји-членки на ЕУ беа самоодржливи во сите главни прехранбени производи.

Сепак, како што почна да се зголемува бројот на нови земји-членки на ЕУ (на пр. Велика Британија, Данска и Ирска се приклучија на ЕУ во 1973 година, следеше Грција во 1981 година), вистинскиот ефект на ЗЗП почна да станува очигледен. Проблемот беше што ЗЗП беше премногу успешна. Комбинацијата на гарантирани откупни цени за земјоделските производи, плус воведувањето нови аграрни технологии и зголемувањето на бројот на земјоделци доведе до прекумерно земјоделско производство и создавање на големи суфицити на храна, од кои големи количини беа „фрлани“ на светскиот пазар на храна, со тоа намалувајќи ги светските цени и негативно влијаејќи врз земјоделците во другите држави надвор од ЕУ.

Тоа беше многу лоша и непотребна ситуација, и исто така многу скапа. На пример, во раните 80-ти години од минатиот век, преку 70% од целокупниот буџет на ЕУ се трошеше за поддршка на земјоделците преку ЗЗП - и за сето тоа плаќаа даночните обврзници на ЕУ.

Освен тоа, тука е и „цената“ што ја плати животната средина заради:

1. **проширувањето** на производството, односно култивацијата на сè повеќе земја за производство;
2. **специјализацијата** на производството, односно поголеми и повеќе специјализирани земјоделски фарми, особено интензивно производство на животни („индустриско одгледување“) и специјализирано растително производство што доведе до поголеми полиња, монокултури и губење на мозаикот на пределот;
3. **интензивирањето** на производството, односно зголемената употреба на агрохемиски средства (пестициди и ѓубрива).

Оваа „цена“ на животната средина вклучува:

- оштетување на природните и полуприродните екосистеми и губење на биолошката разновидност;
- загадување на водните ресурси;
- намалување на квалитетот и ерозија на почвата;
- уништување на традиционалните одлики на пределот;
- губење на генетската разновидност во земјоделството, особено заради намалување на употребата на традиционални раси домашни животни и сорти во растителното производство.

До раните 80-ти години од минатиот век (20 години по воспоставувањето на ЗЗП) беше јасно дека процесот на „реформа на ЗЗП“ треба да започне, но тоа беше бавен процес со голем отпор од страна на земјоделците и „аграрната индустрија“. До 1997 година, беа направени разни измени на ЗЗП и годишниот трошок за нив беше намален на **50%** од вкупниот буџет на ЕУ. Но, ЗЗП сè уште чинеше премногу (на пр. просечниот удел во трошокот на секој даночен обврзник на ЕУ изнесуваше 100 евра годишно) и целиот концепт на продолжување на поддршката на земјоделците беше под удар на јавноста и политички притисок.

Затоа, во 1999 година беше предложен радикален пакет реформи. За прв пат, по повеќе од 35 години откако ЗЗП беше воспоставена, директно беше таргетиран дел²⁰ од буџетот за ЗЗП во поддршката на руралниот развој -

20 Uredba Veća (EK) br. 1257/1999 od 17. maja 1999. o podršci Evropskog fonda za usmeravanje i garancije u poljoprivredi (EAGGF) ruralnom razvoju – verzija na engleskom jeziku se može preuzeti sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:160:0080:0080:EN:PDF>

вклучувајќи промовирање земјоделство што ќе биде благодонето кон животната средина и одржливо, како јасен приоритет во политиките на ЕУ.

2. Тековна поддршка за рурален развој на ЕУ (2007-2013)

Поддршката за рурален развој продолжува да биде фундаментално значаен дел од ЗЗП. За време на периодот од 2007 до 2013 година вкупниот буџет за ЗЗП изнесува **375 милијарди евра**. Овој буџет е поделен во два т.н. „столбови“:

- **Прв столб:** Поддршка на приходите за земјоделците од ЕУ - **282 милијарди евра** (80%);
- **Втор столб:** Европски земјоделски фонд за рурален развој - ЕЗФРП (EAFRD) - **93 милијарди евра** (20%).

Овие фондови достапни под вториот столб се дистрибуираат на основа на национален стратешки план и програми за рурален развој (ППР) за 7-годишен период. Тие се разработени и имплементирани на национално/регионално ниво од страна на земјите-членки на ЕУ во согласност со различни регулативи²¹ и упатства²² на ЕУ што го дефинираат ЕЗФРП.

ЕЗФРП за периодот 2007-2013 вклучува вкупно 44 мерки (види Табела 1) што земјите-членки и регионите можат да ги користат за поддршка на руралниот развој²³. Тие се организирани според трите главни теми познати како „приоритетни оски“:

- **Прва приоритетна оска:** Конкурентност во земјоделството и шумарството (приближно 34% од вкупните средства на ЕЗФРП);
- **Втора приоритетна оска:** Подобрување на животната средина и руралните области (приближно 44% од вкупните средства на ЕЗФРП);
- **Трета приоритетна оска:** диверзификација и квалитет на животот во руралните средини (приближно 13% од вкупните средства на ЕЗФРП).

Земјите-членки и регионите треба да го распоредат нивното финансирање на руралниот развој помеѓу овие три оски на приоритет, како и да дадат поддршка на добро воспоставениот приод LEADER²⁴ (приближно 6% од вкупните средства на ЕЗФРП) што охрабрува пристап одоздола-нагоре за развој на руралните области.

Во согласност со водечките принципи на реформата на ЗЗП од 1999 година:

„...силните економски перформанси мора да одат рака под рака со одрживата употреба на природните ресурси и нивоа на отпад, одржување на биолошката разновидност, зачувување на екосистемите и избегнување на опустинувањето. За исполнување на овие предизвици, ЗЗП и нејзиниот иден развој треба, меѓу другите цели, да придонесува во постигнувањето одржлив развој со зголемување на приоритетноста на поттикнувањето здрави производи со висок квалитет, методи за производство одржливи за животната средина, вклучувајќи органско производство, обновливи репроматеријали и заштита на биолошката разновидност“²⁵.

Постојат **12** мерки достапни на земјите-членки за периодот 2007-2013 година за имплементирање на втората приоритетна оска - Подобрување на животната средина и руралните области (види Табела 1). Тоа вклучува **пет** мерки за поттикнување на одрживото управување со земјоделското земјиште и **седум** мерки за поттикнување на одрживото управување со шумите. Некои од најинтересните мерки за заштита на биолошката разновидност се опишани подолу.

3. Надоместоци за Натура 2000 (Мерки 213 + 224 на ЕЗФРП)

„Надоместокот“ за Натура 2000 е многу специфична и таргетирана форма на мерка за рурален развој што прв пат беше претставена со воведувањето на ЕЗФРП во 2007 година.

21 Uredba Veća (EK) br. 1698/2005 od 20. septembra 2005. o podršci Evropskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EAFRD) ruralnom razvoju – verzije na različitim jezicima se mogu preuzeti na : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005R1698:EN:NOT>

22 Odluka Veća od 20. februara 2006. o Strateškim smernicama Zajednice za ruralni razvoj (programski period 2007-2013) – verzije na različitim jezicima se mogu preuzeti na : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006D0144:EN:NOT>

23 Za повеќе информации за имплементацијата и спроведувањето на овие мерки во ЕУ-27, видете: http://enrd.ec.europa.eu/rural-development-policy/country-information/rural-development-policy-fiches/en/rural-development-policy-fiches_home_en.cfm and http://enrd.ec.europa.eu/rural-development-policy/programme-implementation/monitoring/en/rural-development-policy-figures_en.cfm

24 За повеќе информации за принципите и практиките на приодот LEADER, видете: http://enrd.ec.europa.eu/rural-development-policy/leader/en/leader_en.cfm

25 Council Decision of 20 February 2006 on Community strategic guidelines for rural development (programming period 2007 to 2013) – can be downloaded in various languages from : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006D0144:EN:NOT>

Табела 1. Мерки за рурален развој на ЕЗФРР за периодот 2007-2013 година – според оска на приоритет, тема и код на мерката.

ПРВА ОСКА - Подобрување на конкурентноста на земјоделскиот и шумарскиот сектор	Промовирање знаење и подобрување на човечкиот потенцијал	111	Стручна обука и акции за информирање
		112	Подготвување на младите земјоделци
		113	Предвремено пензионирање
		114	Користење советодавни услуги
		115	Основање служби за управување, помош и советодавни услуги
	Реструктурирање и развој на физички потенцијал и промовирање иновативност	121	Модернизација на земјоделските стопанства
		122	Подобрување на економската вредност на шумите
		123	Додавање вредност на земјоделските и шумските производи
		124	Соработка за развој на нови производи, процеси и технологии во земјоделскиот, прехранбениот и шумарскиот сектор.
		125	Инфраструктура поврзана со развојот и адаптирањето на земјоделството и шумарството
		126	Обновување на потенцијалот за земјоделско производство
	Квалитет на земјоделското производство и земјоделските производи	131	Исполнување стандарди засновани на легислативата на ЕУ
		132	Учество на земјоделците во шемите за квалитет на храната
		133	Информативни и промотивни активности
	Преодни мерки	141	Земјоделско производство за сопствени потреби
142		Групи производители	
143		Овозможување советодавни услуги и услуги за унапредување на земјоделството	
ВТОРА ОСКА - Подобрување на животната средина и руралната околина	Одржливо користење на земјоделското земјиште	211	Плаќања на земјоделците во подрачја со ограничени можности (природни непогодности во планинските области)
		212	Плаќања на земјоделците во други области со природни непогодности освен планинските
		213	Плаќања за Натура 2000 и плаќања поврзани со Директивата 2000/60/ЕС
		214	Агроколошки плаќања
		215	Плаќања за благосостојба на животните
		216	Непродуктивни инвестиции
	Одржливо користење на шумското земјиште	221	Прво пошумување на земјоделско земјиште
		222	Прво воспоставување на земјоделско-шумски системи на земјоделското земјиште
		223	Прво пошумување на неzemјоделско земјиште
		224	Плаќања за Натура 2000
		225	Еколошки плаќања базирани на шуми
		226	Обновување на шумскиот потенцијал и воведување превентивни акции
		227	Непродуктивни инвестиции
	ТРЕТА ОСКА - Квалитет на животот во руралните области и диверзификација на руралната економија	Диверзификација на руралната економија	311
312			Поддршка за создавање бизниси и развој
313			Охрабрување/поддршка на туристички дејности
Подобрување на квалитетот на живот во руралните области		321	Основни услуги за економијата и руралното население
		322	Обновување и развој на селата
		323	Заштита и обнова на руралното наследство
		331	Обука и информирање
		341	Мерки за придобивање вештини и анимирање со цел подготовка и имплементација на локална развојна стратегија
LEADER	Имплементирање локални развојни стратегии	411	Конкурентност
		412	Управување со животната средина/земјиштето
		413	Квалитет на живот/диверзификација
		421	Имплементирање проекти за соработка
		431	Воведување локална акциона група, придобивање вештини, анимирање

Целта на мерките 213 и 224 на ЕЗФРП е да овозможи поддршка за успешна имплементација на **Директивите за Натура 2000** на земјоделско и шумско земјиште. Земјите-членки на ЕУ имаат можност да им надоместат (компензираат) на приватните сопственици или управители на земјоделско или шумско земјиште за настанатите трошоци и загуба на приход што резултирале од ограничувањата на управувањето со земјиштето во назначените Натура 2000 подрачја.

За периодот од 2007-2013 година, компензациски исплати за ограничувањата за Натура 2000- на земјоделско земјиште (мерка 213) може да бидат исплаќани до 500 евра/хектар годишно за првите 5 години, а потоа по 200 евра/хектар годишно за наредните години. За шумско земјиште, компензациските исплати (мерка 224) може да бидат исплаќани во износ од 40 - 200 евра/хектар годишно.

Иако со потенцијал да бидат многу корисни за земјопоседниците и управителите со земјиштето, заради ограничувањата од назначените Натура 2000 подрачја, надоместоците за Натура 2000 не се усвоени и имплементирани од голем број земји-членки. Од јули 2011 година наваму:

- само осум земји-членки (BE, CZ, DE, EE, ES, HU, LV, SK) ја имаат имплементирано мерката 213 на вкупна површина од 313 761 хектар земјоделско земјиште;
- само шест земји-членки (CZ, DE, EE, LV, LT, SK) ја имаат имплементирано мерката 224 на вкупна површина од 17 187 хектари шумско земјиште.

Пример за потенцијално негативно влијание што резултира од **недостиг на усогласеност (хармонизација)** помеѓу различните правни документи на национално ниво²⁶

Во Бугарија, според регулативата за имплементација на мерката 213, секој кандидат е обврзан да го одржува земјиштето во добра земјоделска и еколошка состојба - ДЗЕС (GAEC). ДЗЕС се усвоени со национален Акт за поддршка на земјоделските производители и вклучуваат, меѓу другото, оставање не повеќе од 50 дрвја и/или грмушки на продуктивни, и 75 на ниско-продуктивни пасишта.

Од друга страна, со Националните стандарди пропишани од Министерството за земјоделство и храна, дозволено е да се чуваат единечни или група дрвја најмногу до 25% од површината доколку тревната површина е со висока природна вредност – ВПВ (HNV) или доколку спаѓа во подрачје од Натура 2000 или заштитено подрачје. Поради тоа што националниот стандард не е усогласен (хармонизиран) со специјалните услови за поддршка на земјоделците, тоа резултира со тоа што земјоделците сечат значителен број дрвја и грмушки на нивното земјиште, уништувајќи живеалишта и видови кои се предмет на заштита во соодветните подрачја од Натура 2000.

4. Агроеколошки плаќања (Мерка 214 од ЕЗФРП)

Агроеколошките плаќања се посебна форма на мерки за рурален развој што е дизајнирана за да ги поттикне земјоделците да ја заштитат и подобрат животната средина и природата на земјиштето со кое тие управуваат. Тоа вклучува заштита и зачувување на почвата, подземните и површинските води, живеалиштата и дивите видови, традиционалните земјоделски предели и воздухот.

ПРАКТИКА на УПРАВУВАЊЕ	ПРИДОБИВКА ЗА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА
Воведување методи за сертифицирано органско земјоделство	Зголемена биолошка разновидност и намалено загадување од земјоделството
Значително намалување на употребата на ѓубрива и/или пестициди	Намалено загадување од земјоделството и зголемена биолошка разновидност
Конвертирање на интензивно-управувано обработливо земјиште во постојани тревести површини (пасишта)	Намалување на ерозијата на почвата и загадувањето од земјоделството, плус зголемена биолошка разновидност
Чување и одгледување локални раси домашни животни кои се во опасност од истребување	Зачувување на генетската разновидност
Намалување на количината на потрошена вода за наводнување	Поодржлива употреба на водата и намален ризик од салинизација

26 *Neefikasna implementacija Mere 213 koja vodi do neuskladenosti sa Direktivom o staništima i Direktivom o pticama (izjava BirdLife Bulgaria) http://bspb.org/article_files/130942825534.pdf*

Примери на агроеколошки плаќања

Одржување тревести површини со висока природна вредност во Романија: до 182 евра/хектар годишно

- Одржување на екстензивно управување со тревести површини (без примена на ѓубрива; косење по 1ви јули; максимална густина на пасење од глава добиток* на хектар; без орање): 124 евра/хектар годишно
- Косење без употреба на механизација: 58 евра/хектар годишно

Контрола на ерозијата на почвата во Бугарија: до 207 евра/хектар годишно

- Оставање на поседот без длабоко орање: 26 евра/хектар годишно
- Тревни појаси попречно на падината: 32 евра за хектар годишно
- Конверзија на обработливо земјиште во пасишта: 207 евра/хектар годишно

Некои типични „основни стандарди“ во Бугарија и Романија за агроеколошките плаќања се следните:

- Постојаните тревести површини мора да се одржуваат осигурувајќи или минимално ниво на пасење или косење барем еднаш годишно;
- Сеча на единечни и/или групи дрвја што растат на земјоделско земјиште не е дозволена;
- Дозволено е да се користат само пестициди што се одобрени за продажба - и тоа само во стриктна согласност со упатствата за употреба;
- Земјоделците мора да се сообразат со периодите кога примената на вештачките ѓубрива и арското ѓубриво на земјиштето е забрането;
- Никакви вештачки ѓубрива или арско ѓубриво не смеат да се применуваат на замрзнати, покриени со снег или прекриени со вода земјишта;
- Никакви вештачки ѓубрива или арско ѓубриво не смеат да се применуваат во радиус од 100 метри од извор на пивка вода.

* Приближно еквивалентно на напасување на една крава на еден хектар годишно

На земјоделците им се нудат агроеколошки плаќања, а за возврат се бара да обезбедат „услуга за управување со животната средина“ преку одржување или модифицирање на секојдневните практики на управување со цел да се добијат конкретни придобивки за животната средина. Агроеколошките плаќања се фокусираат или на спречување (превенирање) на негативните влијанија врз животната средина со одвраќање од примената на ЛОШИ земјоделски практики, или одржување или зголемување на позитивните влијанија врз животната средина со поттикнување на ДОБРИ земјоделски практики.

Табела 2. Некои од главните активности подобни за добивање поддршка според мерката 214 на ЕЗФРР се:

Трансформирање и континуираност на органско земјоделство	Сите 27 земји-членки на ЕУ
Зачувување на традиционалните и локалните раси домашни животни	на пр. Австрија, Естонија, Литванија, Германија и Шведска
Зачувување на традиционалните сорти растителни култури	на пр. Англија
Обновување и одржување на полу-природни тревести површини (пасишта) и друга вегетација	на пр. Австрија, Шведска и Романија
Обновување и одржување на традиционалните карактеристики на пределот	на пр. Англија, Велс, Ирска и Малта
Контрола на ерозијата на почвата	на пр. Германија и Грција
Намалување на употребата на пестициди	на пр. Естонија и Финска
Создавање и одржување на живеалишта за загрозените видови	на пр. Холандија
Одржување области за исхрана на птиците	на пр. Англија и Холандија

На пример, некои практики на управување во земјоделството кои создаваат придобивки за животната средина и кои се општо поттикнувани со агроеколошките плаќања вклучуваат:

Агроеколошките плаќања за прв пат станаа дел од Заедничката земјоделска политика во 1985 година, но останаа да бидат усвојувани од земјите-членки на ЕУ по избор. Во 1992 година за сите земји-членки на ЕУ стана задолжително да развијат агроеколошки шеми и да понудат агроеколошки плаќања на земјоделците, иако учеството на земјоделците беше на доброволна основа.

Од 1999 година наваму, агроеколошките плаќања станаа составен дел од политиката за рурален развој на ЕУ и станаа **задолжителни** за сите земји-членки да ги имплементираат, иако учеството на земјоделците е **на доброволна основа**.

Агроеколошките плаќања во моментов се финансираат преку мерката 214 на ЕЗФРП според Втората приоритетна оска на Регулативата на Советот бр. 1698/2005. Целокупната количина финансиски средства потрошени за агроеколошките шеми во ЕУ нагло почна да се зголемува од раните 90-ти години на минатиот век така што скоро 25% (38,5 милиони хектари) од целото земјоделско земјиште во ЕУ-27 се сега вклучени во агроеколошките шеми, иако овие податоци многу варираат помеѓу земјите-членки. Целта за 2013 година е да се вклучат вкупно **50,6 милиони хектари** или приближно 33% од целокупното земјоделско земјиште во ЕУ-27.

Агроеколошките плаќања не се типична субвенција или форма на надоместок за поддршка на приход. Земјоделците мора да **работат** за да остварат придобивка за животната средина и потоа им се **надоместува** за **дополнителните трошоци** што настанале кај нив, вклучително и загубата на приходите заради загубите во производството.

Земјоделците кои аплицираат за агроеколошките плаќања **доброволно** се **обврзуваат** да се усогласат со јасно дефинираните **правила за управување** за период од минимум пет години. Во некои земји-членки на ЕУ овој период може да биде поголем, дури до 10 години, доколку се потребни многу подолги временски периоди за промената на практиката на управување во земјоделството да произведе конкретни резултати за животната средина (на пример, создавање и одржување на специфични типови живеалишта за некои загрозени видови).

Надоместоците се исплаќаат само за активности за управување на земјоделските фарми што се над **минималните (основни) стандарди**. Тие основни стандарди се типично задолжителните/законските обврски што земјоделците треба да ги следат и на ниво на ЕУ и на национално ниво.

4.1 Како функционираат агроеколошките плаќања?

Агроеколошките плаќања најчесто се нудат на земјоделци како дел од **шема** или **програма**. Со цел да се здобијат со агроеколошки надоместок, земјоделците мора да потпишат некаква форма на **спогодба** или **договор** со органот на државната управа надлежен за управување со агроеколошките плаќања. Ваквиот договор по принцип треба да ги прецизира:

- **стандардите за управување** кои земјоделецот мора да ги следи;
- **специфичните подрачја на земјиште** каде стандардите за управување мора да бидат применети. Затоа, сите апликации за агроеколошките надоместоци треба да вклучуваат некаков облик на карта која јасно ја покажува локацијата на релевантните **земјишни парцели**;
- **временскиот период** за кој треба да се следат стандардите за управување (т.е. рок на важност на договорот);
- **надоместокот** што ќе им биде даден на земјоделците како возврат за следењето на стандардите за управување од нивна страна. Обично земјоделците поднесуваат **годишно барање за надоместок** - по хектар или по глава добиток (за загрозените раси), и
- **пеналите и санкциите** што ќе бидат применети доколку не се следат стандардите за управување.

4.2 Подготвителни акции на ИПАРД за имплементација на агроеколошките мерки

ИПАРД е компонентата за рурален развој (петтата компонента)²⁷ од Инструментот за претпристапна помош (ИПА) и претставува поедноставена верзија на ЕЗФРП. ИПАРД се имплементира само во земјите-кандидати за влез во ЕУ и има две клучни цели:

- да обезбеди помош за градење капацитет за имплементација на Заедничката земјоделска политика на ЕУ во земјата-кандидат, и
- да придонесе кон одржлива адаптација на земјоделскиот сектор и руралните области во земјата-кандидат.

27 Uredba Veća (EK) br. 1085/2006 od 17. jula 2006. o stvaranju Instrumenta za pretpriступnu pomoć (IPA) – dostupno na različitim jezicima: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006R1085:EN:NOT>

Овие цели се постигнуваат преку имплементација на **девет различни мерки под трите приоритетни оски**. Втората приоритетна оска на ИПАРД вклучува одредба за т.н. „подготвителни акции“ за имплементација на пилот агроеколошки мерки во избраните пилот-области.

Општата цел на овие пилот агроеколошки мерки треба да биде *„развивање практични искуства во поглед на имплементацијата на методите на земјоделско производство дизајнирани за заштита на животната средина и одржување на руралните области“*.

Поради тоа што таквите „подготвителни акции“ се далеку покомплексни отколку типот на инвестициски мерки кои обично се финансирани од Првата приоритетна оска (Подобрување на пазарната ефикасност и имплементација на стандардите на ЕУ) и Третата приоритетна оска (Развој на рурална економија) на ИПАРД, тие по принцип не се имплементираат веднаш. Наместо тоа, за време на тековниот период (2007-2013 година) општа пракса е имплементацијата на ИПАРД за пилот агроеколошки мерки да биде одложено за втората половина на програмата на ИПАРД (на пр. 2011-2013 година), со цел да се дозволи доволно време за градење капацитети помеѓу креаторите на политики, администрацијата итн.

Учесниците кои се подобниза пилот агроеколошките мерки за ИПАРД треба да вклучуваат: индивидуални земјоделци, земјоделски задруги, земјоделски претпријатија, невладини организации и јавни институции кои го поседуваат и/или го имаат изнајмено земјиштето во дефинираните пилот-области. Учесството во пилот-мерките е на доброволна основа, но штом учесниците се обврзат, се потпишува агроеколошки договор со рок на траење од пет години сличен на договорите под ЕЗФРР.

Количината на јавна помош понудена на учесниците во пилот агроеколошките мерки е 100%, или со други зборови, од учесниците не се бара да учествуваат со кофинансирање.

Во согласност со упатството обезбедено од Европската комисија, општите карактеристика на агроеколошките пилот-проекти за ИПАРД се следните:

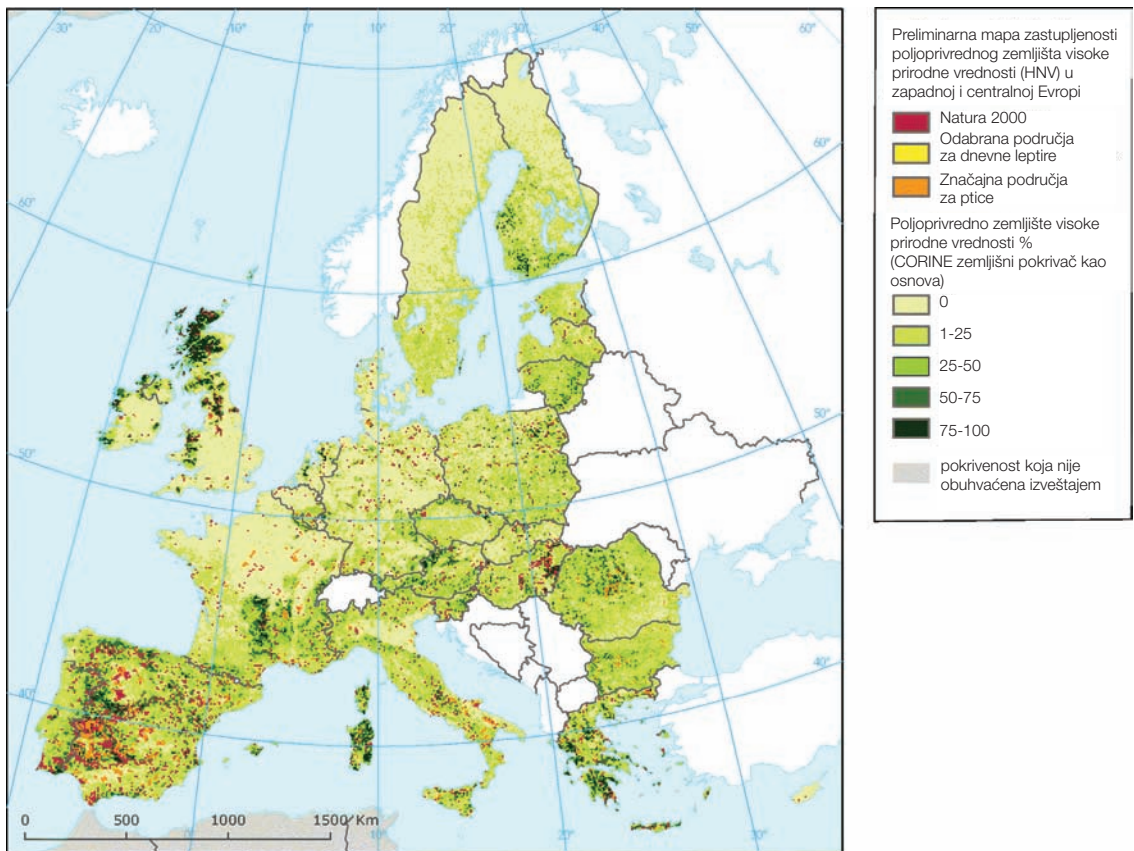
- **Експериментални по природа** – пилот-проектите се „лабораторија“ за тестирање нови принципи и процедури кои подоцна ќе бидат развиени на повисоко ниво по приемот во ЕУ;
- **Ограничени во делокруг** – пилот-проектите по принцип вклучуваат ограничен број пилот-мерки кои се имплементираат во мал број на добро дефинирани географски области;
- **Поддржуваат „учење преку работа“** – пилот-проектите се фокусираат примарно на развивањето практични искуства и на административно и на ниво на земјоделски фарми. Ќе се прават и грешки, но ќе се научат и лекции!;
- **Релевантни на приоритетите за животната средина** – пилот-проектите треба да опфатат јасно дефинирани агроеколошки приоритети и да бидат релевантни, на пример, за имплементацијата на политиките на ЕУ (на пр. одржување на земјоделските системи со висока природна вредност, управување со подрачја од Натура 2000 итн.);
- **Иновативни** – пилот-проектите не треба да пресликуваат мерки со кои земјата-кандидат веќе имала искуство (на пр. органско земјоделство во случајот на Македонија).

II. Земјоделство со висока природна вредност (ВПВ)

Концептот на земјоделство со „висока природна вредност (ВПВ)“ се појави и се разви во последните 10 -15 години како одговор на растечкото признавање дека одредени типови на земјоделство во Европа се **од голема корист** за дивниот свет.

Концептот на земјоделство со ВПВ не е комплициран, но го предизвикува општото сфаќање/разбирање дека земјоделските активности имаат главно негативно влијание врз биолошката разновидност, и наместо тоа, промовира позитивен однос помеѓу традиционалните неинтензивни земјоделски системи (особено оние кои се засноваат на полу-природни пасишта) и заштита на вредните живеалишта и дивни видови.

Поради тоа што овие традиционални неинтензивни земјоделски системи (со ниски приноси) не се економски одржливи како конвенционалните земјоделски системи, се смета дека тие треба да добиваат одредена форма на поддршка (на пр. од фондовите за рурален развој) за да помогнат во нивното одржување заради „јавната

Слика 1. Прелиминарна карта на распространување на земјоделско земјиште со ВПВ во западна и централна Европа
(Извор: EEA, Copenhagen, 2007; available from: <http://www.eea.europa.eu>)

корист“ што ја обезбедуваат во вид на заштита на биолошката разновидност, вклучувајќи одржување на многу живеалишта и видови кои се од интерес за зачувување.

Концептот на земјоделство со висока природна вредност (ВПВ) привлекува зголемен интерес од поборниците за животната средина и креаторите на политиките во Европа поради неговата важност за заштитата на биолошката разновидност. На пример, поддржувањето на земјоделството со ВПВ може директно да има корист за заштита на земјоделски живеалишта од Натура 2000 - како во назначените подрачја така и во поширокиот рурален предел.

1. Дефиниција за висока природна вредност (ВПВ)

Земјоделството со висока природна вредност често се дефинира (на пр. Andersen *et al.*, 2004) дека „... ги опфаќа оние области во Европа кадешто земјоделството е главната (обично доминантна) форма на намена на земјиштето и кадешто тоа земјоделство поддржува или е поврзано со голема разновидност на диви видови и живеалишта, или присуство на загрозени диви видови од Европски интерес за зачувување, или обете“.

Прелиминарните проценки направени од Европската агенција за животна средина (ЕЕА) покажуваат дека приближно 27 милиони хектари (25%) од земјоделското земјиште во ЕУ-27 има потенцијално „висока природна вредност“. Сепак, како што покажува Слика 1, тоа е не е подеднакво распространето и многу поголема концентрираност е пронајдена во повеќе периферни региони на ЕУ, особено во јужна и источна Европа.

2. Клучни карактеристики на земјоделството со ВПВ

Земјоделските системи со ВПВ доста се разликуваат меѓу земјите-членки на ЕУ, но обично се карактеризираат со комбинација²⁸ на:

Низок интензитет на искористување на земјиштето - биолошката разновидност обично е поголема на земјоделско земјиште што се управува неинтензивно. Типичните карактеристики на земјоделските системи со низок интензитет кои се стремат да создадат услови поволни за поголем број диви видови (во споредба со интензивните земјоделски системи) се:

- Ограничување на земјоделското производство заради надморската висина, наклонот, почвата, климата итн.;
- Опстанување на добро-воспоставени практики, на пр. селидба на добитокот, традиционално управување со ливадите (косење сено), итн;
- Ниска густина на животни за испаша (ова ќе варира во зависност од локалните услови);
- Многу ограничена употреба на ѓубрива и пестициди, низок степен на механизација и високо ниво на вложен труд.

Како **општо правило** - поинтензивното користење на механизација, ѓубрива и пестициди, и/или голема густина на добиток за испаша, многу ги намалува бројот и застапеноста на дивите видови на ожеаната и испасената земја.

Важно е да се забележи дека земјиштето со низок интензитет на искористување обично се поврзува со мали земјоделски стопанства кои произведуваат за обезбедување на основните потреби. Постојат огромен број мали земјоделски стопанства кои се уште опстојуваат во новите земји-членки на ЕУ и тие се многу важни за заштита на биолошката разновидност на земјоделското земјиште.

Сепак, бидејќи голем дел од овие земјоделски системи се наоѓаат во маргиналните делови на Европа, кадешто земјоделското производство е најмалку продуктивно, очигледно е дека оние земјоделци кои најмногу придонесуваат за биолошка разновидност, својата работа ја вршат во најтешки околности (социоекономски и еколошки) и се предмет на најголеми притисоци да го напуштат нивниот традиционален начин на живот. Следствено, широм Европа, многу традиционални земјоделски предели, кои се богати со биолошка разновидност, се губат заради напуштање, интензивирање и менување на користењето на земјиштето. Овој надолен тренд се влошува бидејќи многу од најранливите земјоделци, кои придонесуваат најмногу за биолошка разновидност, имаат многу мали фарми кои не се подобни за добивање поддршка според ЗЗП (погледнете го случајот со Романија подолу).

Голем дел од полуприродната вегетација ја пасе добитокот и/или се коси за сено – вредноста на биолошката разновидност на полуприродната вегетација, како на пример неподобрувани тревести површини кои се користат за испаша, е многу повисока отколку на интензивно управувано земјоделско земјиште.

Доколку големи области со полуприродна вегетација се користат за испаша на добитокот, тогаш земјоделските системи со ВПВ се карактеризираат со:

- Користење на традиционални раси домашни животни кои се адаптирани на локалните еколошки услови (на пр. лош квалитет на фуражна храна и лоши услови за пасење), иако одредени алохтони раси можат исто така да бидат успешно користени;
- Користење големи области јавна/општествена земја, особено за испаша и често управувани на традиционален начин со „овчари“.

Разновидност на земјината покривка и намената на земјиштето – биолошката разновидност е значајно поголема кога постои „мозаик“ на покриеноста и користењето на земјиштето, што вклучува: некултивирани ивици на нивите (меѓи), мали парцели со неинтензивно растително производство, необработено земјиште (угар), голема застапеност на развиени дрвја, грмушки, некултивирани зони, бари и потоци, карпести отсеци и други различни карактеристики на пределот.

Оваа разновидност создава многу различни типови на живеалишта и извори на храна за дивниот свет и затоа поддржува една многу покомплексна екологија, со многу поголеми еколошки ниши за дивниот свет отколку поедноставените (симплифицирани) предели поврзани со интензивно земјоделство.

Не е неопходни сите три карактеристики да бидат присутни во рамките на еден земјоделски систем за тој да се сметка за ВПВ, но, се смета дека постои интеракција помеѓу трите карактеристики како што е прикажано на Слика 2.

Слика 2. Концептуален однос помеѓу трите главни карактеристики на земјоделските системи со висока природна вредност (ВПВ)

Тоа покажува дека доминантната карактеристика на земјоделството со ВПВ е „користење на земјиштето со низок интензитет“. Исто така, особено важно е „присуството на полуприродна вегетација“. Сепак, во одредени ситуации може да се најде во комбинација со површини под посеви со низок интензитет за да се формира мозаичен предел со поголема „разновидност на покриеноста на земјиштето“ отколку само полуприродна вегетација.

3. Земјоделство со ВПВ во Јужна Трансилванија (Романија)

Јужна Трансилванија се наоѓа приближно во централниот дел на Романија и е главно планинска и суб-планинска. Користењето на земјиштето во регионот е приближно еднакво - шуми во однос на земјоделско земјиште, со тоа што земјоделското земјиште е доминантно прекриено со тревести површини односно 33,4% од земјоделското земјиште се државни пасишта кои се користат за испаша и приватни ливади кои се користат за сено.

Најголемиот дел од овие пасишта и ливади се **полу-природни** – тие имаат многу ниска продуктивност, но исклучително голема разновидност на флора и фауна. Доминантниот систем на земјоделско производство на овие богати со видови, полу-природни тревести површини е една форма на **традиционално сточарство (пасторализам)** кое вклучува два меѓусебно поврзани начини на користење на земјиштето:

- a. **Голем број мали мешани земјоделски стопанства** – обично се со големина од 3-4 хектари, но исто така, има и значаен број семејни земјоделски стопанства (околу 178 000 или 42% од сите земјоделски стопанства во Јужна Трансилванија) кои се помали од 1 хектар и затоа не ги исполнуваат основните прописи за да можат да бидат регистрирани како „земјоделски стопанства“.

Овие „мали стопанства“ се карактеризираат со високо-фрагментирана сопственост на земјиштето, често со неколку мали парцели со ливади, култивирано земјиште, зеленчукови градини и овоштарници блиску до домот на домаќинството, додека другите парцели се многу повеќе раштркани. Околу 80-90% од овие мали задруги Романската влада ги класифицира како „земјоделци кои работат за сопствено издржување“.

- b. **Многу низок интензитет на испаша на заедничките пасишта** – повеќето мали фарми и мали стопанства имаат неколку домашни животни (крави и овци) кои ги чуваат во штали и ги хранат со сено за време на периодот од доцна есен (ноември) до доцна пролет (април). За време на останатиот дел од годината (мај до октомври), добитокот од селата се преселува од страна на локалните овчари и говедари заради испаша на заедничките пасишта - со ова се ослободуваат приватните пасишта околу фармите за косење на сеното при крај на летото во периодот од јули до септември.

Пасиштата кои се користат за заедничка испаша често се наоѓаат на големи надморски висини во блиските планини Карпати. Пристапот до овие пасишта вклучува сезонска селидба на овците и говедата од селата во мај, и потоа назад во шталите на нивните сопственици во октомври за подготовка за зимските месеци.

Традиционалното сточарство со низок интензитет што се практикува од фармерите во Јужна Трансилванија создава жив, динамичен земјоделски предел. Постојат три главни **јавни придобивки** кои се поврзуваат со овој систем на одгледување и со него поврзаните начини на користење на земјиштето, и тоа:

- Зачувување на биолошката разновидност;
- Одржување на културните предели;
- Ублажување на климатските промени.

Сите тие се споредни производи од традиционалното сточарство (пасторализмот) што обично се практикува во Јужна Трансилванија, вклучувајќи ги рутинските дневни практики за управување поврзани со екстензивната испаша за време на летните месеци и водење на малите стопанства за сопствена издршка преку целата година.

4. Општествени придобивки од земјоделството со висока природна вредност

4.1 Заштита на биолошката разновидност

Комбинацијата на огромен број екстензивно управувани мали стопанства заедно со испашата со низок интензитет на големи области со полу-природни пасишта²⁹, кои често можат да се сретнат во Јужна Трансилванија, е типичен земјоделски систем со ВПВ карактеристичен за многу маргинални, планински области каде земјоделското производство е многу ограничено заради големата надморска висина, слабата плодност на почвата и стрмни падини.

Иако не постои научен доказ дека големината на фармата ја одредува нејзината вредност за биолошката разновидност, логично е да се претпостави дека земјоделското земјиште кое се управува од страна на земјоделците со намена за сопствено издржување има многу поголеми вредности за биолошката разновидност отколку она кое се управува од поголеми, комерцијално-ориентирани фарми.

Главните карактеристики (веќе наведени погоре) на традиционалното сточарство во Јужна Трансилванија, кои го прават особено полезно за биолошката разновидност и јасно идентификувано како земјоделски систем со ВПВ, се:

- **Користење на земјиштето со низок интензитет** – тоа вклучува:
  - опстанок на добро воспоставени практики за управување, особено традиционалното управување со ливадите за косење и сезонската селидба на добитокот за испаша;
  - многу ограничена употреба на ѓубрива и пестициди - најважниот извор на хранливи материи за ливадите е арското ѓубриво;
  - мала стапка на густина на добитокот, и;
  - низок степен на механизација и високо ниво на вложен труд - на пр. косењето сено е ретко механизано и големи количини вложен труд/работна сила се користат во летните месеци за косење со коса, превртување на сеното и собирање на сеното во бали.
- **Присуство и/или користење на полу-природната вегетација** - големите области со екстензивно управувани полу-природни пасишта и ливади во Јужна Трансилванија го прават регионот особено богат со биолошка разновидност, вклучувајќи многу растителни видови и без'рбетници од национална и меѓународна важност за зачувување.

На пример, со истражување на суб-алпските тревни живеалишта на 16 проучувани локалитети ширум Трансилванија пронајдени се вкупно 626 видови, вклучувајќи 225 васкуларни растенија, 16 полжави, 68 пеперутки и 317 молци.

Проучувањата на ливадите поврзани со само **едно село** во Јужна Трансилванија идентификуваа 11 различни полу-природни растителни заедници, вклучувајќи 4 типа на растителни заедници кои се од интерес за зачувување на Европската заедница според Директивата за живеалиштата на ЕУ со 12 растителни видови класифицирани како „ранливи“ или „ретки“ на Романската црвена листа на васкуларни растенија. Сопроучувањата на фауната на пеперутките на селските ливади во 2 сезони на 8 трансекти во област еквивалентна на 1,7 хектари беа забележани вкупно 46 видови пеперутки од кои:

²⁹ Поимот полу-природни пасишта се користи за опишување тревести површини на кои доминираат диворастечки растителни видови кои се зависни од активностите на луѓето за одржување на условите и спречување на уништувањето (зараснување) со грмушки или дрвја. Овие тревести површини содржат различни видови растенија и без'рбетници кои зависат од начинот на управување со косењето/испашата за создавање и одржување на тревните живеалишта во кои тие можат да опстанат.

- 10 вида се единствени за конкретниот тип тревно живеалиште,
- три се сметаат за „ранливи“ според *Романската црвена листа на пеперутки* - вклучувајќи еден вид (*Maculinea rebeli*) кој има статус на глобално загрозен вид, и
- пет видови се вклучени во *Европската Црвена книга за пеперутки* како „близу засегнати“, „ранливи“ или „загрозени“.

Користејќи ги пеперутките, како еден добро-разбран индикатор за здравјето на тревните екосистеми, во една истражувачка студија³⁰ беше заклучено дека: а) напуштањето на таквите тревни живеалишта од страна на земјоделците во Романија ќе доведе до целосна загуба на неколку вида пеперутки, додека б) интензивирањето на употребата на полу-природните тревести површини преку ѓубрење и механизација „ќе има фатални последици за скоро сите видови пеперутки од споментатото живеалиште“.

- **Разновидност на земјината покривка и користењето на земјиштето** – карактеристичните мозаични предели во јужна Трансилванија поддржуваат значително повисоко ниво на биолошка разновидност отколку другите земјоделски предели поради тоа што има поголем број живеалишта и извори на храна за дивниот свет и затоа многу покомплексна екологија. Како дополнение на мозаикот на посеви со низок интензитет, полу-природни пасишта, необработено и напуштено земјиште, исто така има многу различни елементи на пределот кои создаваат дополнителна разновидност на покриеноста на земјиштето. Тие се особено важни како места за гнездење, хранење и размножување на птиците.

На пример, според Романското орнитолошко здружение, постојат одреден број загрозени видови птици (наведени во Додаток I од Директивата за птиците) кои имаат корист од разновидноста на покриеноста и користењето на земјиштето во Јужна Трансилванија. Тие вклучуваат:

- *Крекс (Crex crex)*, глобално-загрозен вид кој е широко распространет на повлажни ливади;
- *Обично страче (Lanius collurio)* кој се гнезди во грмушестите делови на некултивираното земјиште и ивиците на полињата;
- *Мало страче (Lanius minor)* кој преферира долги редови дрвја (особено во комбинација со ливади) за гнездење и лов;
- дополнителен број ретки видови, вклучувајќи ги нокна чапја (*Nycticorax nycticorax*), був (*Bubo bubo*) и козодој (*Caprimulgus europaeus*), кои се гнездат и ловат во области на мочурливи и рипариски шуми.

Во случајот на Јужна Трансилванија, дополнителна карактеристика на традиционалното сточарство, што го прави особено добро за биолошката разновидност, е **разновидноста на практики на управување**.

На пример, управувањето со ливадите за сено многу се разликува меѓу земјоделците со помали разлики во датумот на косење, количината на арско ѓубриво кое се применува и времето и интензитетот на посењето во рана/доцна сезона. Тоа воведува дополнителна временска и просторна варијабилност во пределот со ливади и создава варијации во составот и висината на вегетацијата помеѓу ливадите и внатре во самите ливади. Во комбинација со варијациите на почвата, стрмноста, надморската височина и положбата, се создава многу хетерогено живеалиште кое е поволно за голем број растителни и животински видови со различни еколошки потреби. Бидејќи простирањето на живеалиштето на ливадите е големо и не е нарушено од фрагментација, тоа е релативно стабилно живеалиште во чии рамки метапопулациите³¹ можат да функционира и обезбедат целокупен опстанок на конкретните видови.

4.2 Одржување културни предели

Како дополнение на нивната особено висока вредност за зачувувањето на природата, традиционалните земјоделски предели во Јужна Трансилванија се културни предели и директно наследство на долгата историја на традиционалниот начин на управување - пасторализмот и културното наследство. Нашироко се смета дека овие предели се уникатни во Европа, и нивната исклучителна убавина и природна вредност не може да се каже дека се пренагласени.

30 Schmitt, T. and Rákosy, L. (2007). *Changes of traditional agrarian landscapes and their conservation implications: a case study of butterflies in Romania, Diversity and Distributions* 13(6), 855-862.

31 *Метапопулации може да се опишат како просторно разделени популации од истиот вид од кои некои единки можат да дисперзираат и населат други петна од соодветното живеалиште.*

Според еден автор³², „Нивната биолошка разновидност и културни остатоци се исклучителни во една меѓународна споредба“ со специфични региони како што е Областа со саксонски села³³ која обезбедува „поглед во изворниот средновековен рурален живот...предел кој Европа го има скоро загубено, каде има богатство на растенија и животни кои опстојуваат заедно со традиционалното земјоделство“.

Генерално, земјоделските предели во Романија се исто така опишани како „жив дел од поранешната европска земјоделска историја“ и „важна компонента на европското културно и природно наследство“ заради заштитата на многу традиционални земјоделски практики кои се исчезнати во скоро сите други делови на Европа.

Културното наследство поврзано со земјоделските предели во Романија, во голем дел се должи на фактот што користењето на полу-природните пасишта за овчарството се поврзани со многу традиции, песни и храна. Исто така, многу зборови во романскиот јазик ги наоѓаат своите корени од традиционалниот пасторализам.

4.3 Ублажување на климатските промени

Земјоделството е важен извор на трите главни стакленички гасови (GHGs): јаглерод двооксид, метан и азотен оксид. Емисиите на секој гас варираат во зависност од видот на добиток и систем на одгледување, но глобално, земјоделското производство учествува со околу една третина во вкупните емисии на јаглерод двооксид и е најголемиот извор на метан и азотен оксид.

Емисиите на стакленички гасови од традиционалниот пасторализам во Јужна Трансилванија се значително пониски отколку кај другите земјоделски системи во ЕУ заради:

- минималната употреба на азотни ѓубрива и пестициди (за чие производството се користат големи количини фосилни горива);
- ограничената употреба на трактори и друга земјоделска механизација и широката употреба на коњи за превоз и пренос на стока, како и личен труд при работата на полињата; и
- во земјоделското производство за сопствена издршка се користи далеку помалку енергија (и со тоа помала емисија на јаглерод двооксид) за транспорт на храната бидејќи поголемиот дел од храната се конзумира од самото домаќинство или се транспортира на кратки растојанија за продажба.

Тревестите површини добиваат зголемено внимание како потенцијален „сад“ за прифаќање и складирање на јаглерод двооксидот како јаглерод во почвата и растенијата. Тревестите површини складираат приближно 34% од глобално-складираниот јаглерод двооксид во копнените екосистеми, додека шумите складираат околу 39% и агро-екосистемите околу 17%. За разлика од шумите, каде вегетацијата е примарна форма на складирање на јаглерод двооксидот, поголемиот дел од складираниот јаглерод двооксид кај тревните екосистеми е во почвата.

Не постои литература конкретна за Романија на оваа тема, но е многу веројатно дека тревестите површини на Јужна Трансилванија имаат потенцијал за придонес во ублажувањето на климатските промени.

5. Поддршка на политиките за земјоделство со ВПВ

Концептот на земјоделство со ВПВ беше оригинално развиен како алатка за истакнување на **клучната важност на земјоделските системи со низок интензитет за зачувување на биолошката разновидност** во Европа - со особен фокус на промовирање на заштитата на биолошката разновидност на големите површини земјоделско земјиште со неинтензивно производство што останале надвор од заштитените подрачја.

Со цел да помогне во исполнувањето на своите обврски за запирање на намалувањето на биолошката разновидност, ЕУ го прифати концептот на земјоделство со ВПВ. Во рамките на политиката за рурален развој на ЕУ пропишани се обврски за сите земји-членки да:

- Идентификуваат што се подразбира под „земјоделство со ВПВ“ во нивниот сопствен национален контекст,

32 Lennartsson, T. and Helldin, J-O (2007). Agricultural landscapes in Eastern Europe as reference areas for Swedish land management. In: Valuable Agricultural Landscapes - the Importance of Romania and Scandinavia for Europe, Kungl. Skogs-och Lantbruksakademiens TIDSKRIFT No. 5 (a report from a seminar at the Royal Swedish Academy of Agriculture and Forestry in co-operation with the Swedish Biodiversity Centre held on 19 April, 2006), 26-30.

33 Областа со саксонски села (The Saxon Villages Area) во Јужна Трансилванија се протега на приближно 300 000 хектари, со население од околу 100 000 жители распорскано во околу 150 мали села и населби кои лежат во триаголникот помеѓу историските локалитети Сибиу, Сигишоара и Брашов.

- Ги поддржат земјоделските системи со ВПВ и го заштитат земјоделското земјиште со ВПВ преку вклучување соодветни мерки во нивните национални/регионални програми за рурален развој, и
- Ги следат и известуваат за промените во целокупната (основна) област и квалитетот на земјоделското земјиште со ВПВ со цел да го оценат влијанието на мерките за поддршка на земјоделството со ВПВ кои се вклучени во нивните национални/регионални програми за рурален развој.

Постојат четири широки типови на поддршка за рурален развој на ЕУ кои се релевантни за земјоделството со ВПВ, и тоа:

- a. Мерки што можат да се употребат за заштита и наградување на конкретни (специфични) практики на земјоделство со ВПВ и/или да поттикнат прилагодување на одредени практики за управување во земјоделството;
- b. Мерки што обезбедуваат поддршка на приходите на земјоделците кои спроведуваат ВПВ практики, т.е. преку исплата на надоместоци во области со природни недостатоци;
- c. Мерки што обезбедуваат помош во вложување кои можат да таргетираат помагање во одржувањето или подобрувањето на одржливоста/опстојувањето на земјоделските стопанства/земјоделските системи со основни карактеристики на ВПВ;
- d. Мерки за поддршка за развивање на квалитетот на живот во маргиналните и неповолни области каде земјоделството и земјоделските системи со ВПВ се најчесто застапени.

Сите четири типови поддршка се моментално достапни според вториот столб на ЗЗП за периодот од 2007 до 2013 година. Некои мерки имаат потенцијал да бидат насочени многу конкретно на поддршка на одржување и развој на земјоделски практики со ВПВ во одредени географски локации или земјоделски системи, додека другите мерки се повеќе хоризонтални и помалку таргетирани.

Во Табела 3 се сумирани мерките за рурален развој финансирани од ЕУ според нивната релевантност за земјоделството со ВПВ што моментално се имплементираат во Романија.

Дали е тоа доволно?

Политиката за рурален развој на ЕУ очигледно има голема улога во поддршката на земјоделството со ВПВ и се очекува дека обновувањето, заштитата и подобрувањето на земјоделските системи богати со биолошка разновидност ќе остане со многу висок приоритет за ЕУ во идниот програмски период од 2014-2020 година.

Во тој поглед, шемите за агроеколошки плаќањасе несомнено важен политички инструмент, но ним им треба подобро дизајнирање и таргетирање на национално, регионално и локално ниво со цел да бидат подостапни за земјоделците кои спроведуваат ВПВ практики, вклучувајќи ги и тие кои се занимаваат со земјоделство од мал обем. Исто така, јасно е дека агроеколошките плаќања ретко ги прават земјоделските бизниси поодржливи во комерцијален смисол, и затоа во маргиналните земјоделски области (каде најчесто може да се најдеземјоделско земјиште со ВПВ) тие треба да бидат комбинирани со ефикасна поддршка на приходот и помош за инвестиции од други мерки на Програмата за рурален развој (RDP) со цел да се поддржат како земјоделските практики поволни за природата така и социо-економската одржливост.

Сепак, охрабрувањето на земјоделците кои спроведуваат ВПВ практики да ги искористат можностите кои се достапни за нив, ќе продолжи да изискува, меѓудругото, воведување нови вештини и стручности преку едукација, стручна обука и добро-таргетирани совети. И тоа претставува предизвик!

Не е лесно да се опфатат сите земјоделци, кои често во изолирани далечни рурални предели со лоша инфраструктура, со обука или советодавна поддршка. Згора на тоа, многу од земјоделците не се склони да учествуваат се додека не видат јасни и моментални придобивки. Тоа бара добро-формулирани курсови за обука и советодавни пораки, кои од своја страна исто така бараат стручни и искусни обучувачи и советници. Затоа е потребно понатамошно вложување во градењето такви капацитети кај советодавните служби и другите служби за унапредување на руралниот развој.

Но со правилно таргетирана поддршка, земјоделството со ВПВ може да донесе одржлива економска иднина и модерен квалитет на живот за локалните рурални заедници - методи на земјоделско производство со низок интензитет, прехранбени производи со квалитет, традиционални занаетчиства и поврзаниот рурален туризам може да бидат клуч за одржливоста на руралниот развој во многу региони во Европа.

Табела 3. Мерки за рурален развој релевантни за поддршка на земјоделството со ВПВ кои се вклучени во Романската национална стратегија за рурален развој (2007-2013). Броевите во заградите ги претставуваат шифрите на мерките на ЕЗФРР прикажани во Табела 1.

<p>Прва оска на приоритет</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Стручна обука, акции за информирање и ширење на знаењата (111) – поддршка за организирање стручни обуки, вклучувајќи ги оние кои се релевантни за земјоделците кои спроведуваат ВПВ практики. • Подготвување на младите земјоделци (112) – поддршка за млади земјоделци кои водат средни по големина земјоделски стопанства. Критериумите за избор вклучуваат земјоделство во природно неповолна област³⁴ и учество во агроколошките мерки кои се многу релевантни за земјоделството со ВПВ. • Модернизација на земјоделските стопанства (121) – инвестициска поддршка за модернизација на објекти и процеси во поглед на заштита на животната средина, безбедноста на храната и благосостојбата на животните. Достапна за поголеми индивидуални земјоделски стопанства за сопствено издржување/стопанства со ВПВ или здруженија на земјоделци. • Додавање вредност на земјоделските производи (123) – инвестициска поддршка за подобрување на процесите и пласманот на земјоделските производи. Достапна за земјоделци кои спроведуваат ВПВ практики кои се подготвени и имаат можност да основаат неопходни микро-претпријатија, особено оние заинтересирани за развивање нови или производи со висок квалитет во согласност со стандардите на ЕУ. • Поддршка за земјоделски стопанства кои произведуваат за сопствени потреби (141) – поддршка за трансформација на големи и поактивни стопанства за сопствено издржување во економски одржливи земјоделски стопанства. Достапна до земјоделци кои спроведуваат ВПВ практики, но условена со поднесување бизнис план за да се прикаже дека земјоделското стопанство ќе биде „конкурентно во рок од три години“. Приоритет се дава на оние земјоделски стопанства кои се наоѓаат во природно неповолни области и кои учествуваат во агроколошка мерка. • Овозможување советодавни услуги и услуги за унапредување на земјоделството (143) – конкретна мерка за финансирање на давање советодавни услуги за земјоделци во Бугарија и Романија. Насочена кон поголеми земјоделски стопанства за сопствено издржување или други семејни земјоделски стопанства, како и земјоделци кои аплицираат за агроколошки мерки. Советите мора да се искористат за „целокупно подобрување“ на земјоделското стопанство, а како минимум мора да исполнат вкрстена сообразност, но исто така, може да се користат за обезбедување обука на земјоделците кои спроведуваат ВПВ практики на разни теми релевантни за развојот на деловното работење на земјоделските стопанства и заштита на биолошката разновидност
<p>Втора оска на приоритет</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Поддршка за планински области (211) – годишни надоместоци за поддршка во износ од 50 евра/хектар за „користено земјоделско земјиште“ достапно на земјоделците кои спроведуваат ВПВ практики во определените планински области, со минимална површина од 1 хектар идентификувана во катастарот на земјиштето. • Поддршка на земјоделците за други области со природни недостатоци освен планинските (212) – годишни надоместоци за поддршка во износ од 50 евра/хектар за „користено земјоделско земјиште“ достапно на земјоделците кои спроведуваат ВПВ практики во определените не-планински области, со минимална површина од 1 хектар идентификувана во катастарот на земјиштето. • Агроколошки плаќања (214) – моментално постојат три под-мерки (други се во фаза на развивање) кои нудат 5-годишни договори за управување и годишни плаќања за одржување и подобрување на управувањето со полу-природните тревести површини во назначените заедници, имено: 124 евра/хектар годишно за одржување на тревести површини (пасишта) со висока природна вредност; 58 евра/хектар годишно за одржување на традиционални практики за косење сено; и 101-209 евра/хектар годишно за одржување тревести површини кои поддржуваат значајни видови птици во назначените ЗПП.
<p>Трета оска на приоритет</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Поддршка за создавање и развој на микро-претпријатија (312) – инвестициска поддршка (до 70% грантови) за диверзификација на не-земјоделски активности (поддршката за диверзификација на преработката на храната е достапна под мерката 123 погоре). Разновиден опсег на алтернативни економски активности се подобни за поддршка, вклучувајќи традиционални занаети како што е преработката на дрвото. Од голема помош за земјоделците кои спроведуваат ВПВ практики кои сакаат да го подобрат својот семеен приход и се во можност да ги воспостават неопходните микро-претпријатија. • Поттикнување на туристички активности (313) – инвестициска поддршка (до 70% грантови) за развој на рурален агротуризам од мал обем и рекреативни активности како извор на приход. За оваа поддршка подобни се различни активности кои генерираат приходи кои се од важност за земјоделците кои спроведуваат ВПВ практики, а се во можност да ги воспостават неопходните микро-претпријатија.

34 Во назначените „природно-неповолни области“ земјоделското производство или активност се потешки поради природните недостатоци, на пр. неповолни климатски услови, стрмни падини во планински области или ниска продуктивност на почвата. Поради непогодноста на овие области за земјоделството, постои голем ризик од напуштање на земјоделското земјиште, а со тоа и можност за губење на биолошката разновидност, опустинување, шумски пожари и загуба на високо вредни рурални предели

III. Политика за иден рурален развој

Во поглед на потребите, предизвиците и можностите што сè уште постојат ширум руралните области во земјите-членки (вклучувајќи го натамошното проширување на ЕУ), Европската комисија разви предлози за оперирање со политиките за рурален развој од 2014 до 2020 г. Процесот на развивање на оваа нова политика на ЕУ за рурален развој е поддржан со големи јавни дебати за иднината на ЗЗП³⁵.

Нови предлози за реформа на ЗЗП по 2013 г. беа претставени во октомври 2011 г. Предлозите вклучуваа нацрт-регулатива што ја покрива поддршката за рурален развој од страна на ЕЗФРР.

Овие предлози имаат за цел да ја зајакнат конкурентноста и одржливоста на земјоделството и да го одржат неговото присуство во сите региони, со цел да им се гарантира на граѓаните на Европа здраво и квалитетно производство на храна, заштита на животната средина и помош за развојот на руралните области.

Краткиот водич за предлозите на Европската комисија за руралниот развој во ЕУ по 2013 година може да се преземе на следниот линк: http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=FE667808-ABC1-3562-FEDB-2A3F7DB09295

Генерално, напредокот во политиката на ЕУ за земјоделство и рурален развој може да се следи преку веб-страницата на Генералната дирекција (DG) за земјоделство и рурален развој: http://ec.europa.eu/agriculture/index_en.htm

IV. Практични вежби

Активност 1. Земјоделците и природата...Добриот, лошиот и грдиот

Цел: За воведување едноставен тип на SWOT рамка за која било „анализа на агроколошката состојба“ што се стреми да развие разбирање на односот што постои помеѓу земјоделството и руралната средина.

Основни информации: Ефикасното креирање политики за агрокологија и промовирањето на одржливо земјоделство полезно за животната средина, мора секогаш да се заснова на јасно разбирање на односот што постои помеѓу земјоделството и руралната средина. Тоа често се подготвува во вид на **анализа на агроколошката состојба** која го оценува односот помеѓу земјоделските активности и:

- почвените и водните ресурси;
- биолошката разновидност и природните живеалишта;
- генетската разновидност на земјоделските култури и домашните животни, и
- прашања поврзани со климатски промени и енергетиката.

Сепак, односот помеѓу земјоделството и животната средина може да биде комплексен, вклучувајќи како позитивни така и негативни влијанија врз природната околина. На пример, традиционалните земјоделски практики, како што е екстензивното напасување, често имаат позитивно влијание врз животната средина, што вклучува создавање на вредни полу-природни живеалишта како што се пасишта богати со многу различни растителни видови. Од друга страна, помодерните земјоделски практики поврзани со проширувањето (експанзијата), специјализацијата и интензивирањето на земјоделското производство, често имаат негативни влијанија, вклучувајќи ја и загубата на биолошката разновидност, намалувањето на квалитетот на почвата и зголемувањето на загадувањето на подземните и површинските води.

Затоа е важно да се подготви анализа на состојба користејќи јасно дефинирана рамка која презентира релевантни податоци и информации во фактичка и концизна форма. Европската комисија поттикнува изработка на „SWOT анализа“ како алатка за резимирање на агроколошката состојба и за идентификување на агроколошките приоритети.

35 Повеќе информации за дебатата за реформата на ЗЗП можат да се најдат на следниот линк: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm

СИЛНИ СТРАНИ Постоечките позитивни влијанија на земјоделството врз биолошката разновидност	СЛАБИ СТРАНИ Постоечките негативни влијанија на земјоделството врз биолошката разновидност	Внатрешни фактори
МОЖНОСТИ Фактори кои можат да ги зголемат позитивните влијанија на земјоделството врз биолошката разновидност	ЗАКАНИ Фактори кои можат да ги зголемат негативните влијанија на земјоделството врз биолошката разновидност	Надворешни фактори

Материјали: Хартија и пенкала

Задачи:

1. Направете брза анализа на состојбата за односот помеѓу земјоделството и биолошката разновидност во Западен Балкан користејќи ја следната рамка од типот SWOT:
2. Идентификувајте приоритети и цели за соодветни акции кои можат да:
  - **се надградуваат** на силните страни;
  - **ги исправаат** слабостите;
  - **ги користат** можностите, и
  - **обезбедат заштита од** заканите.
3. Идентификувајте (од листата во Табела 1) релевантни мерки за рурален развој што можат да бидат искористени за поддршка или имплементација на акциите идентификувани во втората задача.

Активност 2: Земјоделство со ВПВ во Западен Балкан

Цел: Ова е едноставна вежба кој има цел лицата што се обучуваат да работат заедно во мали групи на примена на принципите зацртани погоре, за идентификување на можната распространетост на земјоделско земјиште со ВПВ во нивната земја, како и акциите што може да се преземат за зачувување на вредностите на биолошката разновидност на тоа земјоделско земјиште.

Материјали: Хартија и пенкала

Задачи:

1. Работете во групи според држава
2. Скицирајте карта на вашата држава и назначете каде е најмногу можно да се најде земјоделско производство со ВПВ.
3. За секоја идентификувана област со земјоделство со ВПВ, утврдете кои се главните притисоци врз биолошката разновидност на земјоделското земјиште?
4. Што можете да направите како граѓанско здружение за промовирање и поддршка на земјоделството со ВПВ.

Активност 3. Поглед кон иднината

Цел: Да се започне процесот на ориентација кон можностите на земјоделството со ВПВ и зачувувањето на биолошката разновидност кој произлегува од тековната реформа на Заедничката земјоделска политика (ЗЗП).

Материјали: Преземете го и испечатете го краткиот водич за предлозите на Европската комисија за рурален развој во ЕУ по 2013 година наведени подолу.

Задачи: Работете во групи и заеднички размислувајте за целосниот опсег на потенцијални можност кои произлегуваат од предлозите на Европската комисија за руралниот развој во ЕУ од 2014 до 2020 година. Доколку прашањата или терминологијата се нејасни, истражете повеќе во врска со нив. Капацитетот на вашето граѓанско здружение целосно и ефикасно да се ангажира во идните политики на ЕУ за рурален развој, започнува денес!

Среќно и уживајте!

V. Референци

Andersen, E., Baldock, D., Bennet, H., Beaufoy, G., Bignal, E., Brower, F., Elbersen, B., Eiden, G., Godeschalk, F., Jones, G., McCracken, D.I., Nieuwenhuizen, W., van Eupen, M., Hennekes, S., and Zervas, G. (2004). *Developing a High Nature Value Farming Area Indicator*. Consultancy report to the EEA, European Environment Agency, Copenhagen – retrieved (1 October, 2011):

http://www.ieep.eu/assets/646/Developing_HNV_indicator.pdf

Beaufoy, G. and Cooper, T. (2009). *Guidance Document: The Application of the High Nature Value Impact Indicator 2007-2013*. European Evaluation Network for Rural Development, Brussels – retrieved (1 October, 2011):

http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=6A6B5D2F-ADF1-0210-3AC3-AD86DFF73554 (english version)

Cooper, T., Pezold, T. (eds), Keenleyside, C., Đorđević-Milošević, S., Hart, K., Invanov, S., Redman, M. and Vidojević, M. (2010). *Developing a National Agri-environment Programme for Serbia*. IUCN Programme Office for South-Eastern Europe, Gland, Switzerland and Belgrade, Serbia – retrieved from (1 October, 2011):

<http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/2010-078.pdf> (english language version) and

<http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/2010-078-Sr.pdf> (serbian language version).

Kazakova, Y. and Stefanova, V. (2010). *High Nature Value Farming in the Western Balkans: Current Status and Key Challenges – a Scoping Document* (available in English, Albanian, Croatian, Macedonian and Serbian). EFNCP Bulgaria, Sofia - retrieved from (1 October, 2011):

<http://see.efncp.org/>

ДОДАТОЦИ

Додаток I. Важни дефиниции за животната средина

Дефинирани во: Kettunen, M., Terry, A., Tucker, G. and Jones A. 'Guidance on the maintenance of landscape features of major importance for wild flora and fauna'. Guidance on the implementation of Article 3 of the (79/409/EEC) and Article 10 of the Habitats Directive (92/43/EEC). Institute for European Environmental Policy (IEEP), Brussels, 114 pp.& Annexes [online publication], (2007).
http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/docs/adaptation_fragmentation_guidelines.pdf

Еколошка кохерентност на Натура 2000

Задоволителна застапеност на живеалишта/видови за обезбедување поволна состојба на зачуваност на живеалиштата и видовите долж нивниот природен ареал. Поимот „задоволителна застапеност“ претставува функција од квалитетот на петнатата, вкупната површина на петната, конфигурацијата на петната и пристапност на пределот.

Екосистемски услуги

Екосистемските услуги се придобивки кои луѓето ги добиваат од екосистемите. Тие вклучуваат четири категории, и тоа: снабдувачки услуги како што се храна, вода, дрва и природни влакна; регулирачки услуги кои влијаат на климата, поплавите, болестите, отпадите и квалитетот на водата; културолошки услуги што овозможуваат рекреативни, естетски и духовни придобивки; и поддржувачки услуги како што се формирање на почва, фотосинтеза и кружење на хранливи материи.

Отпорност на екосистемот

Капацитетот на еден екосистем да ги апсорбира нарушувањата и да се реорганизира додека претрпува промена при тоа да ја зачува суштинската функција, структура, карактеристики и да даде одговор на настанатата промена (Walker et al. 2004). Отпорноста зависи од брзината (динамиката) на еколошките процеси, како и организациониот и институционалниот капацитет за разбирање, управување и одговарање на тие процеси.

Екотон

Зони/преодни подрачја помеѓу два екосистема кадешто овие два системи се преклопуваат. Екотоните поддржуваат видови од двата екосистема што се преклопуваат и, исто така, видови кои може да се најдат само во оваа зона. Оттука, богатството со видови во екотоните може да биде повисоко отколку во областите кои ги опкружуваат.

Континуитет на живеалишта

Постојано и долгорочно снабдување на сите потребни услови за живеалиштето на еден организам во даден предел/екосистем, вклучувајќи динамични/просторни мозаици.

Поврзливост на пределот

Степенот до кој пределот го олеснува или попречува движењето помеѓу петната. Поврзливоста на пределот е комбиниран резултат од структурната и функционалната поврзаност, т.е. резултат на структурата на пределот и неговото користење од страна на видовите, способноста на видовите да се движат и ризикот од смртноста на видовите во различните елементи на пределот при нивното движење низ петната од живеалишта во пределот.

Фрагментација на живеалиштето

Разделувањето на предел со определени карактеристики на одделни, изолирани или полу-изолирани петна како резултат на промените во намената на земјиштето.

Додаток II. Учество на јавноста во ОВЖС, СОЖС и АА

Извор: European Commission, Environment DG (2001), Assessment of plans and projects significantly affecting Natura 2000 sites., Methodological guidance on the provisions of Article 6(3) and (4) of the Habitats Directive 92/43/EEC, Retrieved October 3, 2011 from http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/natura_2000_assess_en.pdf

Табела 1. Споредба на процедурите според АА, ОВЖС и СОЖС

	АА	ОВЖС	СОЖС
Кои типови на развој се таргетираат?	Каков било план или проект кој или поединечно или во комбинација со други планови/проекти веројатно ќе има несакани ефекти врз подрачје од Натура 2000 (со исклучок на планови или проекти кои се директно поврзани со управувањето на подрачјето)	Сите проекти наведени во Додаток I. За сите проекти наведени во Додаток II ќе биде утврдена потребата за ОВЖС со анализа случај по случај и во зависност од минималните прагови или критериуми поставени од земјите-членки (земајќи ги предвид критериумите од Додаток III)	Кои било планови и програми или нивни дополнувања (а) кои се подготвени за земјоделство, шумарство, риболов, енергетика, индустрија, транспорт, управување со отпади, управување со води, телекомуникации, туризам, урбанистички планови на градови и села или планови за користење на земјиштето кои ја поставуваат рамката за натамошен развој во согласност со проектите наведени во Додатоците I и II од Директивата 85/337/ЕЕС, или (б) кои, со оглед на веројатното влијание врз локалитетите, утврдена е потреба за спроведување оценка во согласност со членовите 6 или 7 од Директивата 92/43/ЕЕС.
Дали се консултирани јавноста/ другите надлежни власти?	Не е задолжително, но се поттикнува ако е соодветно.	Да се направи задолжителна консултација пред да се усвои предлогот за развој земјите-членки ќе ги преземат неопходните мерки за да обезбедат дека на властите, кои веројатно ќе бидат засегнати од проектот заради нивните конкретни одговорности од областа на животната средина, им е дадена можност да го изразат своето мислење во врска со барањето за согласност за развој на проектот.	Задолжителни консултации да се спроведат пред усвојување на планот или програмата. Надлежните власти и јавноста ќе имаат рана и ефикасна можност со соодветни временски рамки, да го изразат своето мислење за нацрт-планот или програмата и придружниот извештај за животната средина пред усвојување на планот или програмата или нивно поднесување во законската процедура. Земјите-членки мора да ги назначат органите што треба да бидат консултирани, поради нивните специфични одговорности во врска со животната средина.
Колку обврзувачки се исходите?	Обврзувачки. Надлежните власти може да се согласат со планот или проектот само откако ќе проценат дека нема да има негативни влијанија врз интегритетот на локалитетот.	Резултатите од консултациите и собраните информации како дел од СОЖС мора да бидат земени предвид во процедурата за давање согласност.	Извештајот за животната средина, како и изразените мислења ќе бидат земени предвид за време на подготовката на планот или програмата и пред нивното усвојување или поднесување во законската процедура.

Додаток III. Совети за комуникација при настани со учество на јавноста

Извор: Dewey, J., (2006), Enhanced Group Facilitation: Techniques & Process, AEA/CDC 2006 Summer Evaluation Institute, Atlanta, Georgia, June 12, 2006, retrived October 14th from : <http://www.eval.org/summerinstitute/06SIHandouts/SI06.Dewey.TR1.pdf>

Совети за поттикнување на учеството

- Користете топче за да постигнете учество. Лицето со топчето има право на збор. Кога ќе заврши со своето излагање, го подава топчето некому. Ова овозможува тимот да ја насочи дискусијата и да спречи прекинувања.
- Секој нека запише по едно прашање за кое сака да слушне одговор во врска со темата на состанокот на мала картичка 3x5 см. Потоа, на крајот од состанокот навратете се на прашањето и побарајте од другите учесници во тимот да одговорат на прашањето.
- Користете жетони за контролирање на говорниците. Секое лице добива 3-5 жетони, секој од нив вреден 1 минута излагање. Кога сакате да говорите, предајте еден жетон. Кога ќе се потрошат сите жетони, не можете да говорите.

Совети за олеснување на состанокот

- Користете табла/голем лист хартија како „место за паркирање/одложување“ - забележете ги споредните прашања или оние вон агендата на таблата. На крајот од состанокот утврдете кога ќе се даде осврт кон овие прашања.
- Кога сакате да ја водите дискусијата, застанете во центарот на просторијата спроти слушателите. Кога сакате тимот да ја води дискусијата, седнете или стојте на страна во просторијата. Променувањето положби испраќа сигнали до тимот и ви помага да одржите контрола.
- Тимот нека ги идентификува критериумите што ќе ги користат за донесување одлука. Потоа оценете ги идеите во однос на секој критериум.
- Кога има несогласување меѓу две лица, замолете го секое од нив да се осврне на спротивната страна користејќи активно слушање. Продолжете со искажувањето додека другото лице не се согласи дека тие целосно ја разбираат положбата. Резимирајте ги прашањата за кои постои согласност и потврдете го покажаниот прогрес и можностите. Кога се чини дека постои согласност, потврдете го тоа со секој член од тимот.

„Добрите“ поттикнувачки прашања...

- обезбедуваат релевантен контекст, заднина (основни информации), објаснувања
- се со отворен исход - избегнувајте дихотомни прашања и создадете можности за дискусија и креативност
- се однесуваат на (бараат) идеи, можности, решенија, стратегии, препораки наместо перцепции, ставови, вредности
- пренесуваат едно главно барање - Некои прашања може да имаат различни делови, но треба да внимавате за прекумерна повеќеслојност. Потребно е подолго време за учесниците да го комплетираат процесот и да ги разјаснат нивните одговори, а тоа може да создаде услови каде групата одговара само на еден дел од изворната идеја, или секое лице индивидуално одговара на различен дел од идејата.
- стимулираат разновидност на одговори – постои веројатност за неуспех доколку нема разновидност во врска со некоја специфична тема
- дозволуваат доволно време за осврт така што луѓето ќе имаат нешто за што ќе пишуваат и околу што ќе општат меѓусебе...тоа значи дека треба да има одреден степен на комплексност
- се засновани на теми, кои на луѓето им е удобно да ги споделуваат усно и писмено
- се прашања што одат понатаму/подлабоко од она што било побарано од учесниците низ други механизми (на пример анкета) - Поставување на истото прашање два пати може да направи луѓето да се чувствуваат дека не биле слушнати

Проверка/тест: Конечно, запомнете дека прашањето треба да биде „поттикнувачко“. Ако не делува како катализатор за осврт и дискусија, нема да успее.

- Некои добри „почетоци“ за поттикнувачки прашања:
- „Што е ефикасна стратегија за...“
- „Кои се критичките размислувања што мора да бидат земени предвид при имплементирањето на...“
- „Кои акции би ги препорачале за...“
- „Кои акции би ги препорачале што оваа организација може да ги искористи за...“
- „Што можеме да направиме за...“
- „Кои акции може да ги преземеме за...“

Додаток IV - Давање ваше мислење за проект

Извор: Cornu-Thenard, E., et Ozinga, O., (2004), The EU's impact on forests, A practical guide to campaigning, Macula, Boskoop, Netherlands, retrieved October 11th from <http://www.fern.org/sites/fern.org/files/pubs/reports/EU-guide.pdf>

За проекти финансирани од меѓународни институции

Ова е најдоброто можно сценарио, доколку проектот се финансира целосно или делумно од страна на меѓународна организација како Европската банка за обнова и развој (EBRD), Светската банка (WB), ЕУ преку Инструментот за предпристапна помош (IPA)¹, развивачите на проектот (инвеститори) ќе мора да ги исполнат високите социјални прописи и прописите за животната средина засновани на законодавството на ЕУ и Меѓународните договори и конвенции. Ако ги контактирате овие институции и им дадете доказ дека развивачите на проектот (инвеститорите) не ги почитуваат критериумите, тие можат да престанат да го финансираат проектот.

За проекти финансирани од национални институции или приватни инвеститори

Ова не е лесна ситуација бидејќи институциите за животна средина од Србија, Македонија и Црна Гора (Институт за заштита на природата, Министерство за животна средина) не се доволно моќни за правилно да ги имплементираат законите од областа на животната средина. Како и да е, потребано е:

a. Идентификувајте ги правните текстови што можат да ви помогнат

Осигурете се дека го познавате националниот закон, договорите и конвенциите потпишани од вашата држава и директивите на ЕУ што треба да се пренесат во националниот закон на земјите-кандидати. Тоа се вашите оружја. Прашајте дали вашиот проект спаѓа во рамки на надлежноста на ЕУ (на пр. видови заштитени со Директивата за живеалиштата).

ЕУ може да делува само во рамки на надлежностите што произлегуваат од Договорите. Затоа, важно е да се знае дали Договорите наведуваат нешто околу вашиот конкретен случај².

Можете да ја користите следнава литература од ЕУ:

- Договори на ЕУ,
- Јавна политика на ЕУ за искоренување на сиромаштијата и интеграција на животната средина,
- Архуска конвенција,
- Конвенција за биолошка разновидност (ратификувана од страна на ЕУ).

b. Користете го просторот посветен за учество на јавноста

Осигурете се дека ги познавате процесите за учество на јавноста дефинирани во националниот закон и користете ги - обврски за организирање јавни состаноци, за консултирање релевантни засегнати страни како: локални научници, еколошки организации, претставници на локалните заедници итн.

c. Најдете поддршка меѓу граѓанските здруженија

Ако некој проект е опасен за животната средина и локалните заедници, треба да ги контактирате локалните или националните граѓански здруженија што ќе ви помогнат во подигнување на свеста и разговарање со надлежните власти.

d. Контакттирајте ги националните институции

Важно е да се користи разумна аргументација заснована на факти: научни трудови, слики и правни текстови. Избегнувајте да бидете премногу емотивни додека објаснувате зошто еден проект не треба да биде имплементиран. Ако локалните власти не се волни или не можат да го имплементираат законот, искористете го притисокот на јавноста и мислењето на институциите на ЕУ.

1 The Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) offers assistance to countries engaged in the accession process to the European Union (EU) for the period 2007-2013., http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/enlargement/e50020_en.htm

2 Cornu-Thenard, E. and Ozinga, O. 'The EU's impact on forests, A practical guide to campaigning,' Macula, Boskoop, Netherlands, (2004). <<http://www.fern.org/sites/fern.org/files/pubs/reports/EU-guide.pdf>>. Preuzeto 11. oktobra 2011.

Спроведете кампања за подигање на свеста

Кампањата за подигање на свеста може да биде добра алатка ако проектот се развива од страна на голема компанија што сакате да ја заштити својата репутација, особено компаниите од ЕУ или од Северна Америка. Искористете го знаењето добиено од некои од граѓанските здруженија од регионот како што направи Црногорската невладина организација Зелен Дом (Green Home) користејќи ги информациите/знаењата од WWF.

Контактирајте ги институциите на ЕУ

Контактирањето на институциите на ЕУ може да биде ефикасно ако вашата национална влада има волја државата да се интегрира во ЕУ и треба да докаже дека ги има транспонирано (пренесено) директивите на ЕУ во нивните национални закони и ги спроведува.

„Прв чекор ќе биде да се насочат вашите грижи до надлежните власти во државата во која е планиран или лоциран проектот. Доколку нема одзив во врска со вашите грижи и сметате дека проектот ги прекршува законите на ЕУ, би можете да ја контактирате Комисијата и/или Европратениците за тие да се консултираат со земјата-членка или дури може да поднесете жалба до Комисијата.“

„Пристапните држави треба да ја имплементираат целата легислатива на ЕУ во нивниот сопствен правен систем и Комисијата внимава тоа да се направи на правилен начин и потоа да се примени. Можете да докажете дека не се применува правилно.“ (Cornu-Thenard, E., et Ozinga, O., (2004))

Можете да ги контактирате Делегациите на ЕУ што се присутни во вашата земја, тие ќе ви помогнат да ја контактирате релевантната институција на ЕУ.

Делегации на ЕУ: http://eeas.europa.eu/delegations/index_en.htm

Македонија: http://eeas.europa.eu/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/index_en.htm

Црна Гора: <http://www.delme.ec.europa.eu/code/navigate.php?id=1>

Србија: <http://www.europa.rs/en.html>

